

JULIAN BARNES

Papagalul lui Flaubert

B12UC

Traducere, postfață și note de VIRGIL STANCIU

Editura UNIVERS

București 1997

Coperta colecției: DONE STAN

Redactor: DENISA COMĂNESCU PRELIPCEANU

JULIAN BARNES *Flaubert's Parrot* e Julian Barnes, 1984

Toate drepturile asupra acestei versiuni aparțin Editurii
UNIVERS

79739 București, Piața Presei Libere nr. 1.

ISBN 973 – 34 – 0455-1

Lui Pat

„Când scrii biografia unui prieten, trebuie să procedezi ca și cum
te-ai răzbuna în numele său”.

Flaubert, *Scrisoare către Ernest Feydeau*, 1872

Notă

Le sunt recunoscător lui James Fenton și editurii Salamander
Press pentru permisiunea de a reproduce versurile din *Un recviem
german* de la pagina 110.

J. B.

CUPRINS

1 Papagalul lui Flaubert...7

2 Cronologie...19

3 Ce-am găsit al meu să fie...33

4 Bestiarul lui Flaubert... 45

5 Poc!...61

6 Ochii Emmei Bovary...69

7 Traversând Marea Manecii...77

9 Ghid Flaubert pentru uzul iubitorilor de trenuri...102

9 Apocrife flaubertiene... HO

10 Acuzarea are cuvântul...120

11 Versiunea Louise Colet...132

12 Dicționarul de idei acceptate al lui Braithwaite...148

13 O istorioară pură... 54

14 Extemporal... 54

15 Și papagalul...173

Flaubert. Pocnete limpezi răsunau peste vacarmul circulației sugrumate. Cu o ultimă și ironică mângâiere făcută cu buricele degetelor, o mână cafenie lansă globul argintia Acesta ateriza, săltă greoi o dată și descrise o curbă, într-o ploaie lentă de praf cu firul dur. Aruncătorul încremeni într-o efemeră statuie, cioplită cu gust: genunchii nu-i erau dezdoiți cu totul, iar brațul drept îi rămăsese întins, extatic. Am observat o cămașă albă, cu manșeta răsfrântă, un antebraț gol și o pată pe încheietură. Nu era vorba de un ceas, cum crezusem la început, nici de un tatuaj, ci de o simplă modificare a culorii: chipul unui politician înțelept, mult admirat în deșert.

Permiteți-mi, totuși, să încep cu statuia – cu cea de deasupra, permanentă și lipsită de har, cu cea ce vărsa lacrimi de cupru: imaginea ostenită, nonșalant oferită posterității, a omului cu cravata strâmbă, vesta pătrată, pantalonii-burlan și mustața zburlită. Flaubert nu-ți răspunde cu o privire. Din place des Carmes, privirea lui ațintită spre sud, spre Catedrală, trece mult pe deasupra orașului pe care l-a disprețuit și care, la rândul-i, l-a cam neglijat își ține capul extrem de sus, ca o măsură de apărare: singuri porumbeii pot admira chelia scriitorului în splendoarea ei totală.

Aceasta nu este statuia originală. În 1941, nemții l-au ridicat și l-au dus cu ei pe primul Flaubert, odată cu balustradele și ciocănașele de aramă de la porți. Probabil că din bronzul lui s-au turnat insigne pentru caschete. Soclul a rămas neocupat vreme de circa un deceniu. După care un primar al orașului Rouen, pasionat de statui, a descoperit forma originală de ghips – modelată de un rus, pe nume Leopold Bemstamm –, iar consiliul municipal a aprobat turnarea unei noi imagini. Orașul Rouen și-a oferit o statuie de metal cum scrie la carte, dintr-un aliaj conținând 93% cupru și 7% cositor: turnătorii, firma Rudier din Chitillou-sous-Bagneux, susțin că un astfel de amalgam are o rezistență la coroziune garantată. La realizarea proiectului au mai contribuit și alte două urbe, Trouville și Barentin, ambele răsplătite cu copii de piatră ale statuii Acestea n-au avut viață lungă. La Trouville, partea superioară a șoldului lui Flaubert a trebuit peticită, iar din mustață i s-au desprins nenumărate fărâmituri; tije de fier din structura interioară scot capetele, ca niște crenguțe, dintr-o umflătură

de beton de pe buza de sus.

Poate că asigurările date de făurari sunt demne de crezare și ediția a doua a statuii va dăinui. Eu unul, însă, nu văd niciun motiv special pentru a fi încrezător. Aproape nimic din ceea ce avea vreo legătură cu Flaubert n-a durat. E mort de peste o sută de ani, iar de pe urma lui nu ne-a rămas decât hârtie. Hârtie, idei, sintagme, metafore, structuri de proză ce se transformă în sunet întâmplător, tocmai asta și-a și dorit: sentimentali, admiratorii lui sunt unicii nemulțumiți. Casa scriitorului de la Croisset a fost demolată imediat după înmormântarea proprietarului, în locul ei înălțându-se o fabrică pentru extragerea alcoolului din grâne compromise. N-ar fi din cale afară de greu să ne descotorosim nici de această efigie: dacă a ridicat-o un primar iubitor de statui, un alt primar – poate un zelos membru de partid, cu înclinații livrești, care a citit grăbit ceea ce spune Sartre despre Flaubert – ar putea s-o dărâme cu tot atâta ardoare.

Mă leg mai întâi de statuie, deoarece proiectul meu a început să se deruleze din acest punct. Oare de ce ne deșteaptă scrierile dorința de a-l vâna pe autor? De ce nu ne vedem de treabă? De ce nu ne sunt suficiente cărțile? Flaubert dorea să ne mulțumim numai cu ele: puțini literați au fost mai convinși de autonomia textului scris și de lipsa de relevanță a personalității autorului. Cu toate acestea, noi, neascultători, îi adulmecăm urma. Imaginea, chipul, semnătura; statuia din cupru 93% și fotografia lui Nadar; fâșia de îmbrăcăminte și bucla de păr. De unde atâta lăcomie pentru moaște? De ce nu ne-am mulțumi cu vorbele așternute pe hârtie? Credem că rămășițele unei vieți conțin un adevăr ancilar? La moartea lui Robert Louis Stevenson, doica lui scoțiană – minte de precupeață – s-a pus să vândă, fără prea multă zarvă, șuvițe de păr pe care pretindea că le tăiasse din freza scriitorului acum patruzeci de ani. Credulii, căutătorii, urmăritorii au cumpărat cantități suficiente pentru a tapița o sofa.

Am luat hotărârea că de Croisset mă voi ocupa ceva mai târziu. Am petrecut cinci zile la Rouen, iar un instinct pe care îl posed din copilărie îmi spune că bucățica cea mai delicioasă trebuie păstrată pentru la urmă. Acționează, oare, același impuls, uneori, și la scriitori? Stai așa, nu te grăbi, ce e mai bun abia acum vine! Dacă da, ce chin sunt cărțile neterminate! Două dintre ele îmi vin în minte chiar acum: *Bouvard et Pecuchet*, în care Flaubert s-a străduit să îndese și să supună lumea întreagă, toată strădania și neîmplinirea omului, și *L*

Idiot de la familie, în care Sartre a încercat să-l vâre pe Flaubert cât e el de mare, să-l cuprindă și să-l domesticească pe scriitorul magistral, pe burghezul magistral, pe terorist, pe inamic, pe înțelept Primului proiect i-a pus capăt un accident vascular; celui de al doilea i-a venit de hac orbirea

M-am gândit și eu, cândva, să scriu cărți. Idei aveam; chiar începusem să-mi fac însemnări. Numai că eram medic, om însurat, tată de familie. Bine nu poți să faci decât un singur lucru; Flaubert era perfect conștient de asta Eu îmi practicam cu succes meseria de doctor. Dar soția mea... a murit Copiii mi s-au risipit în cele patru zări – îmi scriu numai când le dă ghes remușcarea Fiecare cu viața lui, se înțelege. „Viață! Viață! Să ți se scoale!” Abia zilele trecute am dat peste această exclamație flaubertiană. M-a făcut să mă simt ca o statuie de piatră cu un șold cârpit

Cărțile nescrise? Nu sunt un motiv de înciudare. Și așa geme lumea de cărți. Pe lângă asta, îmi amintesc sfârșitul romanului *L'Éducation sentimentale*. Frederic și camaradul său, Deslauriers, își trec în revistă viața Ultima și cea mai prețioasă amintire a lor este a unei vizite la bordel, făcută cu ani în urmă, pe când mai erau școlari. Plănuiseră escapada în cele mai mici amănunte, își cârlionțaseră părul anume pentru a se ridica la înălțimea ocaziei, șterpeliseră chiar flori pentru fete. O dată ajunși la tractir însă, Frederic n-a mai avut curaj să continue și amândoi băieții au spălat puțină Aceasta a fost cea mai memorabilă zi a vieții lor. Nu-i așa că cea mai sigură formă de plăcere, ne întreabă, cu subînțeles, Flaubert, este plăcerea anticipării? Dorește oare cineva cu adevărat să dea buzna în dezolanta mansardă a împlinirii?

Mi-am petrecut ziua plimbându-mă prin Rouen, străduindu-mă să recunosc anumite părți ale orașului prin care mai trecusem în 1944. La acea dată, zone întinse fuseseră bombardate din aer sau cu artileria; și acum, după patruzeci de ani, mai reparau Catedrala N-am găsit, în amintirile mele monocrome, prea multe lucruri de colorat A doua zi am șofat spre vest, spre Caen, iar după aceea spre plajele de la miazănoapte. Te ghidezi după o serie de indicatoare de tablă, decolorate, puse de Ministère des Travaux Publics et des Transports. Pe aici spre Circuit des Plages de Debarquement, un tur al punctelor de debarcare pentru folosul turiștilor. La răsărit de Arromanches se întind plajele pe care au debarcat britanicii și canadienii – Gold, Juno,

Sword. Cuvinte alese fără prea multă imaginație, mult mai neinteresante decât Omaha sau Utah. Bineînțeles, în afară de cazul în care acțiunile fac să fie memorabile cuvintele, nu invers.

Graye-sur-Mer, Courseulles-sur-Mer, Versur-Mer, Asnelles, Arromanches. Coborând pe străduțele laterale, dai dintr-odată de o place des Royal Engineers sau de o place Winston Churchili. Tancuri ruginite străjuiesc cazematele de pe plajă; obeliscuri de beton, ca niște coșuri de pachet, te informează, în engleză și franceză: „În acest loc, la 6 iunie 1944, a fost eliberată Europa, prin eroismul Aliaților”. Domnește o liniște profundă și nimic nu ți se pare lugubru La Arromanches, am introdus două monede de un franc într-un Telescope Panoramique (Tres Puissant 15/60 Longue Duree) și am urmărit linia curbă, în alfabet Morse, a portului Mullberry, până departe în larg. Punct, liniuță, liniuță, liniuță scriau chesoanele de beton între care clipoceau, leneșă, apa Cormoranii își stabiliseră colonii pe bolovanii aceia pătrați, deșeuri moștenite din război.

Am prânzit la Hotel de la Marine, care are vederea spre golf. Nu eram departe de locurile unde muriseră prieteni de-ai mei – oameni cu care mă împrietenisem repede, cum se întâmplă în tinerețe –, dar nu simțeam nicio emoție. Divizia a 50-a Blindată a Armatei a Doua Britanice. Amintirile își șteau capul din ascunzătoare, dar emoțiile nu. Nu apăreau nici măcar amintirile emoțiilor. După prânz, m-am dus la muzeu și am urmărit un film despre Debarcare, pe urmă am parcurs, cu mașina, zece kilometri, până la Bayeux, ca să cercetez o altă invazie ce traversase Marea Manecii, acum vreo nouă secole. Tapiseria Reginei Matilda arată ca un fel de cinema dispus pe orizontală, în care cadrele sunt înșirate în linie. Ambele evenimente mi se păreau la fel de stranii: unul era prea distanțat în timp ca să poată fi adevărat, celălalt prea familiar pentru a fi verosimil. Cum abordăm trecutul? Putem, oare, s-o facem? Cândva, în studenție, la o serată dansantă de la sfârșitul semestrului, niște șugubeți dăduseră drumul pe ring unui purceluș mânjit tot cu untură. Se strecura printre picioare, nu se lăsa prins, guița de mama focului încercând să-l înhațe, dansatorii se împiedicau și cădeau, acoperindu-se, bineînțeles, de ridicol. Am impresia că trecutul se comportă aidoma godacului de atunci.

În cea de a treia zi petrecută la Rouen, am mers pe jos la Hotel-Dieu, spitalul unde lucrase, ca șef al chirurgilor, tatăl lui Flaubert și unde scriitorul își petrecuse copilăria. Am străbătut bulevardul

Gustave Flaubert, trecând pe lângă o Imprimerie Flaubert și un snack-bar numit Le Flaubert – n-aveai cum să nu simți că te afli pe drumul bua în dreptul spitalului era parcat un uriaș Peugeot alb, decapotabil, pe a cărui caroserie erau pictate stele albastre, un număr de telefon și cuvintele AMBULANCE FLAUBERT. Scriitorul ca tămăduitor? Improbabil. Mi-am amintit de dojana sfătoasă a lui George Sand adresată confratelui mai tânăr: „Dumneata transmiți dezolare, pe când eu produc alinare”. Ar fi fost mai potrivit ca pe automobil să scrie AMBULANCE GEORGE SAND.

La Hotel-Dieu mi-a ieșit în întâmpinare un *gardien* pricăjit și nervos, al cărui halat alb m-a derutat. Doar nu era nici doctor, nici *pharmacien*, nici arbitru de cricket! Halatele albe îți sugerează un mediu aseptice și un raționament riguros. Atunci de ce să poarte un ghid de muzeu halat alb – ca să nu-l contamineze pe Flaubert cu bacili? Omul îmi desluși că muzeul îi era închinat parțial lui Flaubert și parțial istoriei medicinei; pe urmă mă trecu, val-vârtej, prin toate încăperile, încuind ușile în urma noastră cu o eficiență zgomotoasă. Mi-a arătat odaia în care văzuse Gustave Flaubert lumina zilei, flaconul său de eau-de-Cologne, cutiuța pentru tutun și primul articol din ziar. Câteva fotografii confirmă cumplit de timpurie transformarea a romancierului dintr-un flăcău chipeș într-un burghez burtos, cu început de calviție. Sifilis, trag unii concluzia Proces de îmbătrânire într-un ritm normal pentru secolul al nouăsprezecelea, le dau replica alții. Nu e exclus ca trupul lui să fi avut, pur și simplu, un simț al armonizării: de îndată ce mintea pe care o adăpostea se declarase prematur decrepită, carnea a făcut tot posibilul să se conformeze. Mi-am repetat întruna că Flaubert fusese blond. E greu să îți minte un asemenea detaliu, fiindcă în fotografiile toți oamenii par oacheși.

Celelalte sălițe conțineau instrumentar medical din secolele optsprezece și nouăsprezece: relicve grele de metal, cu vârfuri ascuțite, și pompe pentru clisme de un calibru care mă surprinse chiar și pe mine. Pe atunci, medicina trebuie că fusese o îndeletnicire plină de emoții, de disperare și violență; astăzi n-au mai rămas din ea decât haturile și birocrația. Sau să fie doar impresia că trecutul are mai multă culoare locală decât prezentul? Am examinat atent teza de doctorat a lui Achille, fratele lui Gustave, intitulată *Considerații despre momentul oportun al operării herniei strangulate*. O paralelă fraternă: teza lui Achille a devenit, mai târziu, metafora lui Gustave: „Față de prostia din

epoca mea simt valuri de ură înăbușitoare. Mi se ridică în gât căcatul, ca la un suferind de hernie strangulată. Dar vreau să-l rețin, să-l fixez, să-l îngroș; vreau să fac din el o pastă cu care să vopsesc tot secolul al nouăsprezecelea, așa cum în India pagodele sunt zugrăvite cu balegă de vacă”.

La început, conjuncția celor două muzee mi s-a părut stranie. Dar i-am găsit sens de îndată ce am înviat în minte celebra caricatură a lui Lemot, în care Flaubert o disecă pe Erama Bovary. Romancierul este înfățișat agitând, triumfător, în colții unei furci uriașe, inima mustind de sânge smulsă din pieptul eroinei. Flaubert flutură organul sus de tot, ca pe un exponat medical de zile mari, iar în partea stângă a desenului se pot distinge, nu fără efort, picioarele victimei întinse pe masa de operație. Scriitorul ca măcelar, scriitorul ca brută sensibilă.

Pe urmă am zărit papagalul. Stătea într-un mic alcov, era verde strălucitor și, cu o căutătură insolentă, își ținea capul înclinat într-un unghi ce sugera curiozitatea „*Psittacus*”, spunea inscripția de la capătul stinghiei. „Papagal împrumutat de G. Flaubert de la Muzeul din Rouen și ținut pe masa de lucru în perioada redactării povestirii *Un coeur simple*, în care figurează cu numele de Loulou și aparține personajului principal, Felicite”. Copia xerox a unei scrisori a lui Flaubert servea drept confirmare: papagalul, scria el, petrecuse trei săptămâni pe biroul său, iar prezența lui începea să-l calce pe nervi.

Loulou se afla într-o condiție bună, cu penele la fel de lucioase și ochii tot atât de obraznici cum fuseseră, probabil, și acum un veac. Am contemplat îndelung pasărea și, spre marea mea surpriză, am avut senzația că stabilisem un contact fierbinte cu acest scriitor care, cu nemăsurat orgoliu, interzisese posterității să se intereseze de viața sa particulară. Statuia lui nu era decât o reproducere; casa îi fusese dăruită; cărțile scrise de el își aveau, natural, viața proprie și reacțiile oamenilor față de ele nu erau reacții față de autorul lor. Aici, însă, în banalul papagal verde, păstrat intact printr-o metodă rutinieră și totuși misterioasă, exista ceva ce-mi dădea senzația că aproape îl cunoscusem personal pe scriitor. Mă simțeam mișcat și totodată înveselit înapoiindu-mă la hotel, am cumpărat un exemplar din *Un coeur simple*, într-o ediție pentru studenți. Cred că vă amintiți povestea. Este vorba de o servitoare săracă, analfabetă, numită Felicite, care o slujește pe aceeași stăpână vreme de o jumătate de secol, sacrificându-și fără regret viața pentru binele altora. Se atașează, pe

rând, de un logodnic violent, de copiii stăpânei, de un nepoțel și de o bătrână cu cancer la braț. Toți oamenii ăștia sunt îndepărtați de lângă ea fără prea multe fasoane: mor, pleacă sau, pur și simplu, o dau uitării. Nu ne surprinde că, într-o astfel de existență, consolările credinței vin să compenseze neîmplinirile vieții.

Ultimul din seria tot mai restrânsă de lucruri de care se leagă sentimental Felicite este papagalul Loulou. Când vine momentul să moară și el, Felicite îl împăiază. Nu se mai desparte de relicva adorată, ba chiar ajunge să se așeze în genunchi în fața ei când își spune rugăciunile. În mintea ei simplă se creează o confuzie doctrinală: se întreabă dacă Duhul Sfânt, al cărui simbol este, de obicei, o porumbiță, n-ar fi mai bine simbolizat printr-un papagal. Logica este de partea ei: duhurile sfinte și papagalii știu să vorbească, pe când porumbițele nu. La sfârșit, Felicite moare și ea: „Buzele ei schițau un zâmbet. Inima își încetinea ritmul cu fiecare bătaie, iar acestea deveneau din ce în ce mai rare; ca o fântână ce seacă sau ca un ecou ce se aude tot mai slab; iar când își dădu ultima suflare crezu că vede, în cerurile deschise ca s-o primească, un papagal uriaș plutind în aer, deasupra capului ei”.

Găsirea tonului potrivit este o problemă vitală. Gândiți-vă puțin la dificultatea tehnică presupusă de scrierea unei povestiri în care un păsăroi împăiat de mântuială, cu un nume caraghios, sfârșește prin a reprezenta un element al Sfintei Treimi, fără să existe intenția de a ridiculiza, de a huli sau de a deveni sentimental. Mai apoi, imaginați-vă cum ați relata povestea din perspectiva unei bătrâne ignorante, fără a oferi nicio versiune agramată, niciuna sfielnică. Numai că, bineînțeles, altundeva trebuie căutată intenția povestirii. *Un coeur simple*: papagalul este un exemplu perfect, bine controlat, al grotescului flaubertian.

Putem, dacă dorim (și dacă trecem peste voința lui Flaubert), să supunem păsăroiul unei interpretări și mai detaliate. Există, bunăoară, paralele subtextuale între viața romancierului prematur îmbătrânit și a lui Felicite”, cea îmbătrânită la timp. Criticii sau și apucat de scotocit Ambii erau singuratici, viețile amândurora au fost copleșite de pierderi; amândoi erau perseverenți, în ciuda suferinței. Cei dornici să împingă lucrurile și mai departe susțin că accidentul pe care îl are Felicite, când este lovită de o diligentă poștală în drum spre Honfleur, este o aluzie discretă la prima criză de epilepsie a lui Gustave, care l-a doborât pe drumul ce iese din Bourg-Achard. Nu știu ce să zic. Cât de

discretă trebuie să fie o aluzie care să treacă neobservată?

Într-un sens crucial, altminteri, Felicite este exact opusul lui Flaubert: e, practic, lipsită de darul vorbirii articulate. Îmi veți spune, însă, că tocmai aici intervine Loulou. Intervine papagalul, viețuitoarea ce stăpânește limbajul, creatura ce produce sunete omenești. Nu degeaba îl încurcă Felicite pe Loulou cu Duhul Sfânt, dezlegătorul de limbi.

Felicite + Loulou = Flaubert? Nu tocmai, dar se poate susține că există ceva din el în amândoi. Felicite îi conține caracterul; Loulou îi conține vocea. S-ar putea spune că papagalul, reprezentând vocalizarea isteță, fără prea multă putere de gândire, este Cuvântul Pur. Dacă ați fi un universitar francez, l-ați putea decreta *un symbole du Logos*. Eu însă, englez cum sunt, mă grăbesc să mă întorc la cele corporale, la creatura zveltă, obraznică, văzută la Hotel-Dieu. Mi-l imaginez pe Loulou stând în partea opusă a mesei de scris a lui Flaubert și întorcându-i privirea, ca o reflectare iritantă dintr-o oglindă de la bălci. Nu e de mirare că cele trei săptămâni de prezență parodică au produs atâta enervare. Este scriitorul mult mai mult decât un papagal rafinat?

Ajunși în acest punct, ar trebui, poate, să consemnăm cele patru întâlniri principale ale romancierului cu câte un membru al familiei papagalilor. În anii 1830, în timpul vacanței anuale de la Trouville, familia Flaubert îl vizita regulat pe un căpitan de vas pensionat, numit Pierre Barbey; în menajul acestuia, ni se spune, exista și un papagal magnific. În 1845, trecând prin Antibes, în drum spre Italia, Gustave a întâlnit un papagal bolnav, pe care l-a socotit vrednic de o consemnare în jurnal: pasărea se ținea cu grijă în echilibru pe apărătoarea de noroi a șaretei stăpânului, iar la ora cinei era adusă în casă și pusă pe polița șemineului. Autorul jurnalului observă „iubirea stranie” care-i lega, evident, pe om și pe animal. În 1851, întorcându-se din Orient via Veneția, Flaubert a auzit cum un papagal dintr-o colivie aurită țipa de răsuna Canale Grande, imitând strigătul unui gondolier: „*Fa, eh, capo die*”. În 1853 se găsea din nou la Trouville: stând în gazdă la un *pharmacien*, se pomenea scos din sărite mereu de un papagal care răcnea: „*As-tu dejeuner, Jako?*” și „*Cocu, mon petit Coco*”. Mai șuiera și: „*J'ai du bon tabac*”. Să fi fost vreuna dintre cele patru păsări, în parte sau în totalitate, modelul lui Loulou? Să mai fi văzut, oare, Flaubert și alți papagali vii între 1853 și 1876, când l-a împrumutat pe cel împăiat de la Muzeul din Rouen? Cu problemele astea să-și bată capetele

specialiști

Ședeam pe patul meu de la hotel; într-o cameră învecinată, un telefon imita trilul altor telefoane. Mă gândeam la papagalul din alcovul aflat la o distanță de nicio jumătate de milă. O pasăre obraznică ce-ți inspira afecțiune, ba chiar respect Ce făcuse Flaubert cu el, după ce terminase *Un coeur simple* îl vârâse într-un dulap și uitase de existența lui agasantă până în momentul când avusese nevoie de o pătură? Și ce se întâmplase patru ani mai târziu când un atac de apoplexie îl trântise, agonizant, pe sofa? Își imaginase, oare, planând deasupra-i, un papagal gigantic – de data asta nu unul care-i ura bun venit din partea Duhului Sfânt, ci unul prin care își lua adio de la lume?

„Mă enervează aplecarea asta a mea spre metaforă, hotărât excesivă. Comparațiile mă devorează așa cum pe alții îi mănâncă păduchii; tot timpul nu fac altceva decât să le strivesc sub unghie”. Cuvintele curgeau ușor din pana lui Flaubert, dar el percepea, totodată, imperfecțiunea ascunsă a Cuvântului. Să ne reamintim trista definiție din *Madame Bovary*: „Limba este aidoma unei țingiri plesnite, în care batem ritmul ca să joace ursul, dorind mereu să putem înduioșa stelele”. Așadar, îl putem privi pe romancier din două unghiuri diferite: ca pe un stilist tenace și desăvârșit, sau ca pe unul ce socoate că limba este de o inadecvare tragică. Sartreenii preferă a doua ipostază: pentru ei, incapacitatea lui Loulou de a face mai mult decât să repete, ca un ecou, expresiile auzite este o mărturisire indirectă a propriului eșec al romancierului. Papagalul/scriitor, moale, acceptă ideea că limba este ceva primit, imitativ și inert însuși Sartre l-a muștră pe Flaubert pentru pasivitatea sa, pentru credința (sau cramponarea de credință) că *on est parte* – ești spus.

Să fi anunțat, oare, acea irumpere de bășici moartea gâlgăită a încă unei aluzii discrete? Cel mai neajutorat, izolat, poate chiar prost, te simți în momentul când ajungi să presupui că o povestire este suprainterpretată. Greșește criticul citindu-l pe Loulou ca pe un simbol al Cuvântului? Greșește cititorul – sau, mai rău, se face vinovat de sentimentalism – când îl consideră pe papagalul de la Hotel-Dieu o emblemă a vocii autorului? Eu așa am procedat Poate că asta mă face la fel de absolut la minte ca și Felicite.

Dar, fie că o numiți povestire sau text, *Un coeur simple* nu se lasă alungată ușor din memorie. Permiteți-mi să-l citez pe David Hockney, care notează, benign și vag, în autobiografia sa: „Povestea m-a afectat

cu adevărat, simțeam că e un subiect pe care-l puteam explora și folosi la maximum". În 1974, domnul Hockney a creat două gravuri: o versiune burlescă a imaginii pe care și-o făcuse Felicite despre Străinătate (un maimuțoi rupând-o la fugă, cu o femeie aruncată pe umăr) și un tablouaș senin, înfățișând-o pe Felicite dormind cu Loulou. Poate că, nu peste multă vreme, va mai produce și altele.

În ultima zi petrecută la Rouen am plecat cu mașina până la Croissel. Ploaia normandă cădea, moale și deasă Ceea ce fusese, pe vremuri, un sătuc izolat de pe Sena, împrejmuit de coline verzi, a fost înghițit de o trepidantă zonă de docuri. Răsună strigătele stivuitorilor; macaralele-portal îți atârnă deasupra capului, iar fluviul e înțesat de nave comerciale. Camioane grele fac să zăngăne geamurile inevitabilului Bar le Flaubert.

Gustave a luat cunoștință de obiceiul oriental de a dărâma casele celor morți și l-a aprobat; prin urmare, probabil că s-ar fi simțit mai puțin jignit decât cititorii – adică urmăritorii săi – de distrugerea propriei case. La rândul-i, fabrica de extragere a alcoolului din cereale degradate a fost și ea demolată, așa încât pe locul respectiv se înalță acum – mult mai potrivit – o mare moară de hârtie. Tot ce-a mai rămas din locuința lui Flaubert este un mic pavilion cu un câț, la câteva sute de iarzi în josul străzii: o casuță de vară, unde se retrăgea scriitorul când avea nevoie deși mai multă solitudine decât de obicei. Are o înfățișare degradată și pare lipsită de noimă, dar, măcar, e acolo. Afară, pe terasă, a fost montat un ciot de coloană canelată, dezgropată la Cartagina, pentru a-l comemora pe autorul lui *Salammbô*. Am împins poarta; un dulău alsacian se puse pe lătrat și se ivi o *gardienne* cu părul sur. Ea nu purta halat alb, ci o uniformă albastră, bine croită în timp ce-mi adunam bruma de cunoștințe de franceză, mi-am amintit de însemnul profesional al interpreților cartaginezi din *Salammbô*: fiecare are tatuat pe piept, ca simbol al meseriei, un papagal. Astăzi, încheietura maronie a jucătorului african de boule poartă un alt desen, chipul lui Mao.

Pavilionul nu are decât o singură încăpere, pătrată, cu tavan în formă de cort. Mi-a amintit de odaia lui Felicite: „Semăna, simultan, cu o capelă și cu un bazar”. Și aici existau conjuncții ironice ale grotescului flaubertian: obiecte mărunte, triviale, alături de relicve solemne. Lucrurile expuse erau aranjate atât de prost, încât a trebuit să îngenunchez de mai multe ori ca să mă uit în dulăpioare – postura

adoratorului, dar totodată a celui ce vânează comori prin prăvăliile de antichități

Felicită își găsea alinarea în colecția ei de obiecte disparate, reunite numai de afecțiunea proprietăresei. Tot așa, Flaubert păstra în preajmă felurite fleacuri, grele de amintiri. La câțiva ani după ce-i murise mama, încă mai cerea să i se aducă fularul ei de lână și pălăria, ca să petreacă ore întregi cu ele, visând. Vizitatorul pavilionului de la Croisset aproape că poate proceda la fel: exponatele, înfățișate fără nicio logică, îți captează interesul la întâmplare. Portrete, fotografii, un bust în argilă; pipe, un borcan de tutun, un cuțișă de desfăcut scrisori; o călămară în formă de broscu cu gura larg căscată; Buddha de aur ce stătea pe masa de scris a autorului și nu-l enerva niciodată; o buclă de păr, mai blondă, firește, decât în fotografii

Două exponate dintr-o vitrină lăaturalnică pot scăpa ușor atenției; un păhărel din care Flaubert a sorbit ultima picătură de apă înainte de a-și da duhul și o batistă albă, împăturită, dar boțită, cu care și-a tamponat fruntea – probabil ultimul gest al vieții sale. Aceste lucruri atât de banale, care parcă interziceau jalea și melodrama, îmi inoculau senzația că tocmai asistasem la moartea unui amic. Mă simțeam aproape stânjenit: cu trei zile înainte stătusem, insensibil, pe plaja unde-și dăduseră viața camarazi buni de-ai mei Poate că tocmai în asta constă avantajul de a te împrieteni cu oameni deja morți: sentimentele față de ei nu se răcesc niciodată în momentul acela, l-am văzut Cocoșat pe un dulap înalt, era un alt papagal. Tot verde strălucitor. Și tot, după cum spunea atât *la gardienne*, cât și inscripția de pe stîngia lui, papagalul împrumutat de Flaubert de la Muzeul din Rouen pentru a scrie *Un coeur simple*. Am cerut permisiunea să-l dau jos pe cel de al doilea Loulou, l-am așezat cu grijă pe colțul unei vitrine și i-am scos dopul de sticlă

Cum compari doi papagali, unul idealizat deja prin amintire și metaforă, celălalt un intrus cârâitor? Primul impuls a fost să-mi spun că al doilea părea mai puțin autentic decât primul, mai ales fiindcă avea o înfățișare nevinovată își ținea capul mai drept în raport cu trupul, iar mutra lui era mai puțin enervantă decât a păsării de la Hotel-Dieu. Mi-am dat însă numaidecât seama că e o aberație; la urma urmei, Flaubert nu fusese pus în situația de a alege între doi papagali; pe de altă parte, și cel de-al doilea, cu aerul unui tovarăș mai potolit, putea să te calce pe nervi după o prezență de două săptămâni l-am pus

gardienne-ei problema autenticității Ea a luat – ușor de înțeles – partea papagalului propriu, denunțând fără ezitare pretențiile celor de la Hotel-Dieu. Mă întrebam dacă adevărul îi era cunoscut cuiva Mă întrebam dacă adevărul mai conta pentru cineva în afară de mine, care mă pripisem să-l investesc cu semnificație pe primul păsăroi Vocea autorului – ce te face să crezi că poate fi identificată atât de ușor? Iată dojana pe care mi-o adresa al doilea papagal. Cum stăteam și mă uitam la acest Loulou, probabil fals, soarele inundă colțul respectiv al încăperii, iar penajul păsării deveni de un galben și mai aprins. Am pus-o la loc, gândind: Sunt mai bătrân decât a fost vreodată Flaubert. Ceea ce mi se părea o impertinență, un lucru trist și nemeritat

Există un moment potrivit pentru moarte? N-a existat pentru Flaubert, nici pentru George Sand, care n-a mai apucat să citească *Un coeur simple*. „Începusem s-o scriu numai de dragul ei, numai ca să-i fac ei pe plac. A murit când abia ajunsesem la mijloc. Asta este și soarta viselor noastre”. E preferabil să nu ai vise, să nu ai munca ta și să nu cunoști apoi dezolarea lucrului nedus până la capăt? Oare n-ar trebui, ca Frederic și Deslauriers, să preferăm consolarea neîmplinirii: vizita plănuită la bordel, plăcerea anticipării și apoi, după ani și ani, nu amintirea unor fapte, ci aceea a unor anticipări trecute? N-ar deveni astfel totul mai curat, mai nedureros?

Ajuns acasă, papagalul în dublu exemplar continuă să-mi fâlfâie în minte; un exemplar era amiabil și sincer, celălalt țâfnos și foarte curios. Am așternut câteva scrisori, adresate universitarilor care s-ar fi putut să știe dacă vreunul din papagali fusese autentificat oficial. Am mai scris Ambasadei Franceze și autorului ghidului Michelin. De asemenea, domnului Hockney. Acestuia i-am relatat experiența mea și l-am întrebat dacă fusese vreodată la Rouen; mă întrebam dacă îl avusese pe vreunul dintre papagali în minte atunci când gravase portretul lui Felicite adormită. Dacă nu, poate că și el, la rândul său, împrumutase unul de la un muzeu ca să-l folosească de model. I-am atras atenția asupra tendinței periculoase spre parentogeneză postumă pe care o manifestă specia respectivă.

Nădăjduiam că răspunsurile nu vor întârzia

CRONOLOGIE I

1821 Nașterea lui Gustave Flaubert, al doilea fiu al lui Achille-Cleophas Flaubert, chirurg principal la Hotel-Dieu, Rouen, și al lui Anne-Justine-Caroline Flaubert, născută Fleuriot. Familia aparține

clasei mijlocii, înstărite, de meseriași și are câteva proprietăți în apropiere de Rouen. Un mediu stabil, luminat, stimulator și cu ambiții normale.

1825 în serviciul familiei Flaubert intră Julie, doica lui Gustave, care va rămâne la ei până la moartea scriitorului, peste cincizeci și cinci de ani. Pe parcursul vieții, Gustave va avea puține probleme cu servitorii.

ci830 îl întâlnește pe Ernest Chevalier, primul său prieten apropiat Un șir de prietenii intense, loiale și fertile îl va îmbărbăta pe Flaubert toată viața; de remarcat sunt cele cu Alfred le Poittevin, Maxime du Câmp, Louis Bouilhet și George Sand. Gustave inspiră prietenie imediat și o face să crească, tratând-o cu duioșie, dar și cu sarcasm.

1831-2 Intră la Collège de Rouen, dovedindu-se un elev impresionant, mai ales la istorie și literatură. Prima scriere care ne-a parvenit, un eseu despre Corneille, datează din 1831. Toată adolescența compune abundant, atât proză, cât și piese de teatru.

1836 La Trouville, o cunoaște pe Elisa Schlesinger, soția unui proprietar german de editură muzicală, pentru care concepe o pasiune „enormă”. Iubirea aceasta îi luminează restul adolescenței Ea îl tratează cu multă afecțiune și bunătate; vor păstra legătura încă patruzeci de ani. Privind în urmă, Flaubert se simte ușurat că ea nu i-a răspuns cu aceeași pasiune: „Fericirea e ca sifilisul. Dacă te molipsești de ea prea devreme, îți face praf constituția”.

e.1836 Inițierea sexuală a lui Gustave, cu una din subretele mamei sale. E începutul unei cariere erotice active și colorate, ce-l va duce de la bordel la saloanele elegante, de la băieșul băii comunale din Cairo la poeta de la Paris. În tinerețe, femeile îl găsesc extraordinar de atrăgător, iar viteza lui de recuperare după actul sexual este, conform propriei sale aprecieri, colosală. Chiar și mai târziu în viață, curtoazia, inteligența și celebritatea îi vor asigura prezența doamnelor în preajmă.

1837 Prima lucrare publicată îi apare în revista roueneză *Le Colibri*.

1840 Reușește la *baccalaureat*. Excursie în Pirinei cu un prieten de familie, Dr. Jules Cloquet Deși considerat îndeobște un sihastru greu de urnit, Flaubert va călători mult: în Italia și Elveția (1845), Bretania (1847), Egipt, Palestina, Siria, Turcia, Grecia și Italia (1849 – 51),

Anglia (1851, 1865, 1866, 1871), Algeria și Tunisia (1858), Germania (1865), Belgia (1871) și Elveția (1874). Comparați cu *alter ego*-ul său, Louis Bouilhet, care visa la China și n-a ajuns nici măcar în Anglia

1843 La Paris, unde studiază dreptul, îl cunoaște pe Victor Hugo.

1844 Primul atac de epilepsie pune capăt studiilor juridice de la Paris și îl ține pe Gustave închis în casa cea nouă a părinților, la Croisset. Totuși, nu suferă din pricina abandonării studenției și, cum izolarea aduce după ea atât solitudinea, cât și stabilitatea necesare unei vieți închinată scrisului, pe termen lung această criză se dovedește a fi fost benefică.

1846 O cunoaște pe Louise Colet, „Muza”, și astfel începe cea mai celebră aventură sentimentală a sa, o legătură pătimașă, prelungită, furtunoasă, în două episoade (1846 – 8 și 1851-4). Deși nepotriviți ca fire și incompatibili din punct de vedere estetic, Gustave și Louise rămân împreună mult mai mult decât ar fi putut crede cineva să regretăm sfârșitul idilei lor? Numai fiindcă a dus și la curmarea șirului de epistole splendide pe care Gustave i le adresase femeii

1851-7 Scrierea și publicarea lui *Madame Bovary*, urmate de proces și beția victoriei la achitare. Un *succes de scandale*, lăudat de scriitori atât de diverși ca Lamartine, Sainte-Beuve și Baudelaire. În 1846, îndoindu-se că va fi vreodată capabil să producă o operă demnă de lumina tiparului, Gustave anunțase: „Dacă o să apar totuși în arenă într-o bună zi, o să port armura completă”. Acum platoșa lui orbește, iar vârful lăncii scormonește pretutindeni. Preotul din Canteleu, un sat de lângă Croisset, le interzice enoriașilor să citească romanul. După 1857, succesul literar îl aduce după sine, în mod firesc, pe cel social. Flaubert este văzut tot mai des la Paris. Îi cunoaște pe frații Goncourt, pe Renan, Gautier, Baudelaire și Sainte-Beuve. În 1862 se inaugurează dineurile literare de la Magny; Flaubert participă regulat, cu începere din luna decembrie a aceluia an.

1862 Publicarea lui *Salammbô*. *Succes fou*. Sainte-Beuve îi scrie lui Matthew Arnold: „*Salammbô* este marele eveniment de la noi!” Romanul oferă idei pentru câteva baluri mascate la Paris. Chiar dă numele unei noi varietăți de *petit faur*.

1863 Flaubert începe să frecventeze salonul Prințesei Mathilde, nepoata lui Napoleon I. Ursul de la Croisset intră în blana leului de societate. Începe și el să primească, duminica după-amiaza Din același

an datează primul schimb de scrisori cu George Sand și întâlnirea cu Turgheniev. Prietenia cu romancierul rus marchează începutul unei celebrități pe scară europeană.

1864 E prezentat împăratului Napoleon al III-lea la Compiègne. Momentul culminant al succesului social al lui Gustave. îi trimite camelii împărătesei

1866 E făcut *chevalier de la Legion d'honneur*.

1869 Publică *L'Education sentimentale*. Flaubert a considerat-o mereu *un chef-d oeuvre*. Cu tot mitul unor „eforturi eroice” (născocit chiar de el), lui Flaubert îi este ușor să scrie. Se plânge des, dar lamentațiile sunt întotdeauna exprimate în scrisori de o fluență uimitoare. Timp de un sfert de veac produce câte o carte lungă, solidă, care presupune o pregătire temeinică, la fiecare cinci sau șapte ani. E posibil să agonizeze deasupra unui cuvânt, a unei sintagme, a unei asonante, dar nu suferă niciodată de blocaj creator.

1874 Publică *La Tentation de saint Antoine*. Un binevenit succes comercial, în ciuda faptului că e o poveste bizară.

1877 Publică *Trois Contes*. Succes de critică și de vânzare: pentru prima oară, *Le Figaro* tipărește o recenzie favorabilă lui Flaubert. Cartea apare în cinci ediții în următorii trei ani. Începe să lucreze la *Bouvard et Pecuchet*. În acești ani de amurg, locul său de frunte între romancierii francezi e recunoscut de generația următoare. Este sărbătorit și omagiat. După-amiezile sale duminicale devin evenimente importante ale lumii literare: Henry James vine în vizită la Maestru. În 1879, prietenii lui Gustave instituie, spre a-l onora, dineurile anuale Saint Polycarpe. În 1880, cei cinci co-autori ai volumului *Les Soirées de Medan*, inclusiv Zola și Maupassant, îi dăruiesc un exemplar cu semnăturile lor. Cadoul poate fi considerat un salut simbolic prin care Naturalismul omagiază Realismul.

1880 în culmea gloriei, iubit de toată lumea și muncind din greu până în ultima clipă, Gustave Flaubert moare la Croisset

1817

II

Moartea Carolinei Flaubert (în vârstă de douăzeci de luni), al doilea copil al lui Achille-Cleophas Flaubert și al lui Anne-Justine Flaubert

1819 Decesul lui Emile-Cleophas Flaubert (în vârstă de opt luni), al treilea copil al aceluiași.

1821 Nașterea lui Gustave Flaubert, cel de al cincilea copil.

1822 Moartea lui Jules Alfred Flaubert (în vârstă de trei ani și cinci luni), al patrulea copil. Fratele lui, Gustave, născut *entre deux morts*, e firav și nimeni nu crede că va supraviețui. Doctorul Flaubert cumpără un loc de veci familial la Cimetiere Monumental și pune să se sape un mic mormânt, anticipând moartea lui Gustave. Surprinzător, acesta rămâne în viață. E un copil cu reacții leneșe, mulțumit să petreacă ore întregi cu degetul în gură și cu o expresie „aproape tâmpă” pe față. Pentru Sartre, el este „idiotul familiei”.

1836

1839

1843

1844

Începutul iubirii obsesive și deznădăjduite pentru Elisa Schlesinger, care-i va cauteriza sufletul și-l va face incapabil de a mai iubi vreodată cu adevărat. Privind în urmă, Flaubert notează: „Fiecare dintre noi adăpostește o cameră regală în inimă. Pe a mea, am astupat-o cu un zid de cărămizi”.

Este eliminat de la Collège de Rouen pentru huliganism și nesupunere.

Facultatea de Drept de la Paris anunță rezultatele examenelor pentru anul întâi. Examinatorii își anunță verdictul cu bile roșii sau negre. Primind două bile roșii și două negre, Gustave este respins.

Prima criză, răvășitoare, de epilepsie; vor urma multe altele. „Fiecare atac” – va scrie Gustave mai târziu – „era ca o hemoragie a sistemului nervos... Era o smulgere a sufletului din trup, un chin cumplit” I se ia sânge, trebuie să înghită tablete și infuzii, e pus la regim strict, i se interzic alcoolul și tutunul; un program de izolare totală și îngrijire maternă este absolut necesar, dacă nu vrea să-și ia în primire locul din cimitir. Fără să fi intrat bine în lume, Gustave se retrace deja din ea „Prin urmare, te păzesc ca pe o codană?” – îl va

1846

1848

1849

tachina mai târziu, fără să greșească, Louise Colet. Tot timpul – cu excepția ultimilor opt ani din viața lui – Mme Flaubert se îngrijește, sufocant, de binele lui și-i cenzurează planurile de călătorie. Treptat, odată cu scurgerea deceniilor, ea devine mai fragilă decât el; în

momentul când Gustave încetează să mai fie un motiv de îngrijorare pentru ea, mama sa devine o povară pentru el.

Moartea tatălui lui Gustave, urmată imediat de cea a surorii mult iubite, Caroline (la douăzeci și unu de ani), ceea ce-l obligă să devină tatăl adoptiv al nepoțelui lui. Toată viața, va fi mereu afectat de moartea celor apropiați. Dar prietenii pot muri și în alt mod: în iunie, se căsătorește Alfred le Poittevin. Gustave consideră că e a treia frustrare pe care o suferă în acest să „Faci un lucru anormal”, se plânge el. Lui Maxime du Câmp îi scrie în același an: „Pentru suflet, lacrimile sunt ceea ce e apa pentru un pește”. Să fie o consolare că o cunoaște tot acum pe Louise Colet? Pedanteria și încăpățânarea nu fac prea bună casă cu excesul și dorința exacerbată de a poseda. Modelul relațiilor dintre ei este stabilit la numai șase zile după ce Louise îi devine amantă: „Nu mai țipa atâta”, se plânge el. „Mă scoți din răbdări. Ce vrei de la mine? Să abandonez totul și să mă mut la Paris? Imposibil”. Totuși, imposibila lor legătură durează, târâș, grăpiș, opt ani; Louise e uimitor de incapabilă să înțeleagă că Gustave o poate iubi fără să dorească să o vadă vreodată „Dacă aș fi femeie”, va scrie el peste șase ani, „nu mi-aș dori un iubit ca mine. Pentru o noapte de amor, da, dar pentru o relație intimă, nici într-un caz”.

Moartea lui Alfred le Poittevin, la treizeci și doi de ani. „Văd acum că n-am iubit niciodată pe nimeni – bărbat sau femeie – mai mult decât pe el”. După douăzeci și cinci de ani: „Nu trece nicio zi rară să mă gândesc la el”.

Gustave le citește prima scriere lungă a maturității, *La Tentation de saint Antoine*, celor doi prieteni intimi, Bouilhet și Du Câmp. Lectura durează patru zile, în ritmul de opt ore pe zi. După ce se consultă între ei, stânjeniți, ascultătorii îi recomandă autorului să pună pe foc manuscrisul.

1850 în Egipt, Gustave se îmbolnăvește de sifilis. îi cade aproape tot părul, iar trupul i se îngroașă. Când se întâlnește cu el la Roma în anul următor, Mme Flaubert abia își recunoaște fiul și constată că a devenit un bădăraa. Vârsta de mijloc începe din acest moment „Abia te naști, că și începi să putrezești”. Cu anii, îi vor pica toți dinții, în afară de unul; saliva lui va fi permanent neagră la culoare, din cauza tratamentului cu mercur.

1851-57 *Madame Bovary*. Procesul elaborării romanului e dureros – „Scriind această carte, mă simt ca un om care cântă la pian,

cu greutate de plumb prinse de degete” – iar procesul intentat îl înspăimântă. Câțiva ani mai târziu, Flaubert va ajunge să urască insistenta celebritate a acestei capodopere, care îl face să apară în ochii altora drept autorul unei singure cărți. Îi spune lui Du Câmp că, dacă ar avea un dram de noroc să câștige la Bursă, ar cumpăra, „indiferent de preț”, toate exemplarele din *Madame Bovary* aflate în circulație: „Le-aș pune pe foc și n-aș mai auzi niciodată nimic despre asta”.

1862 Elisa Schlesinger e internată într-o clinică de boli mentale – diagnosticul: „melancolie acută”. După publicarea lui *Salammbô*, Flaubert este văzut tot mai des în compania unor prieteni bogați. În problemele financiare, însă, rămâne un copil: mama lui e nevoită să vândă unele proprietăți ca să-i achite datoriile. În 1867 îi transferă, în secret, controlul afacerilor sale soțului nepoatei, Ernest Commanville. În următorii treisprezece ani, Flaubert își va pierde toți banii din cauza nesăbuiței, contabilității proaste și ghinionului.

1869 Moartea lui Louis Bouilhet, pe care îl numise cândva „bicarbonatul care m-a ajutat să-mi diger viața”. „Pierzându-l pe Bouilhet al meu, mi-am pierdut moașa, pe omul care-mi înțelegea gândurile cele mai profunde, chiar mai bine decât mine”. Decedează și Sainte-Beuve. „S-a mai dus unul! Micul nostru grup se subțiază! Cu cine mi-a mai rămas să vorbesc despre literatură?” Apare *L'Education sentimentale*, eșec de critică și de librărie. Din cele o sută cincizeci de exemplare trimise cu complimentele autorului prietenilor și cunoștințelor, abia dacă se confirmă primirea a treizeci

1870 Moartea lui Jules de Goncourt: au mai rămas doar trei dintre prietenii care inauguraseră, în 1862, dineurile de la Magny. În timpul războiului franco-prusac, inamicul ocupă localitatea Croisset. Rușinat că e francez, Flaubert încetează să mai poarte *Legion d'honneur* și se hotărăște să-l întrebe pe Turgheniev ce trebuie să facă pentru a primi cetățenia rusă.

1872 Moartea doamnei Flaubert: „În ultimele două săptămâni mi-am dat seama că biata mea măicuță bătrână era persoana pe care am iubit-o cel mai mult. E ca și cum mi s-ar fi smuls o parte din măruntaie”. Se săvârșește din viață și Gautier. „Cu el, a plecat și ultimul meu prieten. Lista s-a terminat”.

1874 Flaubert debutează ca dramaturg, cu *Le Candidat*. Eșec răsunător: actorii părăsesc scena cu lacrimi în ochi. După patru

reprezentării, piesa este scoasă de pe afiş. Se publică *La Tentation de saint Antoine*. „Făcută praf de toată lumea”, notează Flaubert, „de la *Le Figaro* la *Revue des deux mondes*... Ceea ce mă miră este ura din spatele acestor aspre critici – ură față de mine, față de persoana mea – denigrarea voită... Avalanșa asta de reavoință mă deprimă”.

1875 Falimentul lui Ernest Commanville îl trage la fund și pe Flaubert. Își vinde ferma de la Deauville; trebuie să-și implore nepoata să nu-l alunge de la Croissel. Ea și Commanville îl porecliseră „consumatorul”. În 1879 este supus la umilința de a accepta o pensie de stat aranjată de prieteni

1876 Moartea Louisei Colet. Moartea lui George Sand. „Sufletul meu devine o necropolă”. Ultimii ani ai lui Gustave sunt goi și singuratici îi mărturisește nepoatei regretul de a nu se fi căsătorit

1880 Scăpătat, singur și obosit, Gustave Flaubert încetează din viață. În obituarul pe care-l scrie, Zola afirmă că patru cincimi din locuitorii Rouenului nu-l cunoscuseră deloc pe Flaubert, iar ceilalți îl detestaseră. *Bouvard et Pecuchet* rămâne neterminată. Unii spun că munca la acest roman l-a omorât; Turgheniev îi deslușise, înainte ca Flaubert să fi început treaba, că subiectul se preta mai mult la o povestire. După funeralii, un grup de persoane îndoliate, printre care poezii François Coppee și Theodore de Banville, hotărâsc să ia cina la Rouen, în amintirea romancierului săvârșit din viață. Când să se așeze la masă, descoperă că sunt treisprezece. Superstițiosul Banville insistă să mai găsească un mesean și ginerele lui Gautier, Emile Bergerat, e trimis să caute pe cineva pe stradă. După ce e refuzat de câteva ori, se întoarce cu un soldat aflat în permisie. Militarul nu a auzit în viața lui de Flaubert, dar este foarte dornic să-l cunoască pe Coppee.

III

1842 Eu și cărțile mele, în același apartament, ca un cornișon în oțetul lui.

1846 Când mai eram încă în floarea tinereții am avut un presentiment total al vieții. Era ca mirosul grețos de gătit ce iese printr-un horn de aerisire: nu e nevoie să te atingi de mâncare ca să știi că te va face să vomezi

1846 Cu tine am procedat așa cum am făcut-o cu cei la care țineam cel mai mult: le-am arătat fundul sacului, iar praful acru ce se ridica de pe el i-a făcut să se înece.

1846 Viața mea e cusută de a altei persoane (Mme Flaubert), și

așa va rămâne, cât timp va mai dura cealaltă viață. Ca o frunză de buruiiană bătută de vânt, sunt legat de piatră printr-un singur fir tare. Dacă s-ar rupe, în ce direcție ar zbura amărâta asta de plantă care nu-i e de folos nimănui?

1846 Vrei să cureți pomul. Ramurile nesupuse se întind în toate direcțiile, ca să adulmece aerul și soarele. Dar tu vrei să mă transformi într-o plăcută plantă de interior, lipită de un perete, rodind fructe gustoase pe care să le poată culege un copil fără să folosească măcar o scară.

1846 Nu consider că aparțin acelei rase vulgare de oameni care simt dezgust după plăcere și pentru care iubirea nu înseamnă decât dorința carnală. Nu: la mine, pasiunea stărnită nu poate fi potolită așa ușor. Pe castelele inimii mele crește mușchiul de îndată ce sunt ridicate, dar le trebuie mult timp ca să se prăbușească, ruinate, dacă pot fi vreodată ruinate complet

1846 Sunt ca un trabuc: trebuie să mă sugi la un capăt ca să mă aprind.

1846 Printre cei ce pleacă pe mare sunt navigatori care descoperă lumi noi, sporind pământul cu continente și cerurile cu aștri: aceștia sunt maeștrii, cei grozavi, cei etern splendizi. Apoi, există cei ce scuiă groază prin țevile puștilor, cei ce tâlhăresc, se îmbogățesc și se îngrașă. Alții se duc să caute aur și mătăsurii sub bolțile necunoscute ale cerului. Alții pescuiesc somon pentru gurmanzi sau cod pentru nevoiași. Eu sunt anonimul și răbdătorul pescuitor de perle, care se scufundă în apele cele mai adânci și revine la suprafață vânat la față și cu mâinile goale. O atracție fatală mă sughe în abisurile gândirii, până la fund, în cele mai tănuite cotloane care nu încetează să-i fascineze pe puternici. Îmi voi cheltui viața contemplând oceanul artei, pe care alții călătoresc sau se încheștează în lupte; din când în când mă voi distra plonjând în străfunduri în căutarea scoicilor verzi sau galbene care nu-s de folos nimănui. Le voi păstra pentru mine, acoperindu-mi cu ele pereții colibei

1846 Nu sunt decât o șopârlă literară care lasă ziua să treacă prăjindu-se la soarele glorios al Frumuseții Atât

1846 Există, undeva adânc în mine, o plictiseală radicală, intimă, amară și fără sfârșit, care mă împiedică să mă bucur și îmi sufocă sufletul. Ea re apare cu orice prilej, așa cum ies la suprafață leșurile umflate ale câinilor înecați, în ciuda pietroaielor ce le-au fost atârdate

de gât

1847 Oamenii sunt ca mâncarea Mulți burghezi mi se par a fi aidoma cărnii de vită fierte: numai abur, niciun pic de suc, nici urmă de gust (te satură instantaneu și e foarte căutată de țopârlani). Alții seamănă cu carnea albă, cu peștele de apă dulce, cu tipării subțiri de pe fundurile măloase ale râurilor, cu stridiile (mai mult sau mai puțin sărate), cu capul de vițel sau cu terciul îndulcit Eu? Sunt ca o brânză moale, cleioasă, pentru macaroane, din care trebuie să te înfrupți foarte des ca să-i poți aprecia gustul. Până la urmă îți place, dar numai după ce ți s-a revoltat stomacul de mai multe ori.

1847 Unii oameni au inima bună și mintea tare ca piatra Eu sunt exact opusul: am o minte tandră și o inimă aspră. Semăn cu nuca de cocos, care-și ascunde laptele sub câteva învelișuri de Ierna la s-o spargi, ai nevoie de o toporișca și când o faci, ce găsești înăuntru de cele mai multe ori? Un fel de zăr.

1847 Ai sperat să găsești în mine o flacără care să pârlă, să ardă și să lumineze totul; care să împrăstie o lumină veselă în jur, să usuce hainele ude, să purifice aerul și să reaprindă viața. Vai! Nu sunt decât o candelă plâpândă în noapte, al cărei fitil roșu împrășcă scânteii într-o baltă de parafină proastă, plină de apă și de fire de praf.

1851 La mine, prietenia e ca o cămilă: o dată pornită, nu mai poți s-o oprești

1852 Pe măsură ce îmbătrânești, inima își leapădă frunzele, ca un copac. Nu te mai poți împotrivi unor anumite vânturi. Fiecare zi ce trece mai smulge câteva frunze și

1852

1852

1852

1853

1853

1854

pe urmă vin furtunile care rup câteva crengi dintr-odată. Și dacă verdeța naturii reînvie primăvara, a inimii nu mai poate crește niciodată la loc.

Ce lucru îngrozitor este viața, nu? Ca o supă în care plutesc o grămadă de fire de păr. N-ai încotro, o mănânci.

Îmi bat joc de tot, chiar și de ceea ce îndrăgesc cel mai mult Nu există fapt, lucru, sentiment sau persoană pe care să nu le fi inundat cu

hazul meu de clown, ca un fier de călcat ce dă strălucire pânzei.

Pentru munca mea am o iubire frenetică și perversă – ca a unui pustnic ce iubește cămășoiul țesut din păr care-i zgârie pântecul.

Prin venele noastre, ale tuturor normanzilor, curge cidru: o băutură amară, fermentată, care face, câteodată, să sară cepul butoiului.

În ceea ce privește problema mutării mele imediate la Paris, ea va trebui să fie amânată sau, mai bine, rezolvată acum definitiv. Mi-e *impossible* să mă mut acum... Mă cunosc suficient de bine; ar însemna să pierd o iarnă întreagă, poate toată cartea... Bouilhet n-are decât să vorbească: el poate scrie, fericit, oriunde; lucrează astfel de doisprezece ani, în ciuda diferitelor tracasări... dar eu sunt ca un șir de bidoane de lapte: dacă vrei să se închege smântână, lasă-le exact acolo unde se află.

Mă uimește ușurința cu care lucrezi! În zece zile, ai scris șase povestiri! Nu înțeleg... Eu sunt ca un apeduct vechi: malurile gândirii mele sunt colmatate de atâtea depuneri, încât ea curge leneș, nu se scurge din vârful peniței decât picătură cu picătură.

Îmi compartimentez viața și pun orice lucru la locul lui: sunt la fel de plin de sertărașe și compartimente ca un vechi cufăr de călătorie, legat cu funii și închis cu trei chingi late de piele.

1854 Îmi ceri iubire, te lamentezi că nu-ți trimit flori? Flori, ce să zic! Dacă asta vrei, caută-ți un băiețandru cu cașul la gură, cu maniere alese și idei pe placul tău. Eu sunt ca tigrul care are la vârful organului sexual smocuri de păr cu care își lacerează femela

1857 Cărțile nu se fac așa cum se concep copiii, ci sunt construite ca piramidele. Întâi și întâi e nevoie de un plan bine gândit, pe urmă se pun blocuri mari de piatră unul peste altul – o muncă titanică ce-ți frânge spatele și consumă timp. Și totul fără niciun rost! Piramida stă așa, inutil, în mijlocul deșertului Dar cu câtă semeție îl domină! La baza ei urinează șacalii, iar burghezii se chinuie să se urce în vârful etc. Să exploatez mai departe comparația

1857 Există o zicală latină care s-ar traduce brut: „A scoate un creișar din căcat cu dinții”. O figură retorică ce se referea la avari. Dar și eu sunt ca ei: mă pretez la orice ca să găsesc aur.

1867 E adevărat că mă scot din sărite multe lucruri. În ziua când voi fi incapabil de indignare, am să mă prăbușesc la pământ, ca o marionetă căreia i s-a tăiat sfoara

1872 Inima îmi rămâne intactă, dar sentimentele mele sunt ascuțite pe de o parte și tocite pe de alta, ca un cuțit vechi, dus prea des la polizor, care a făcut zimți și se rupe ușor.

1872 Niciodată n-au contat mai puțin cele spirituale. Niciodată n-a fost mai evidentă ura pentru tot ce e măreț – disprețul față de Frumos, execrarea literaturii. Am încercat întotdeauna să trăiesc într-un turn de fildeș, dar zidurile acestuia sunt asaltate de valuri de căcat, care amenință să-l surpe.

1873 Continuu să-mi șlefuiesc frazele, ca un burghez ce strunjește inele pentru șervețele la strungul de la mansardă, îmi dă ceva de făcut și îmi produce o anumită plăcere personală.

1875 În pofida sfaturilor tale, nu reușesc să mă „oțlesc” ... Toate simțurile îmi sunt încordate – creierul și nervii mei sunt bolnavi, foarte bolnavi – simt eu că așa sunt. Dar uite că mă vaiet din nou, tocmai când n-aș dori să te tulbur. Mă voi restrânge la aluzia pe care o faci la o „piatră”. Află, deci, că și granitul cel mai vechi se preschimbă uneori în lut.

1875 Mă simt dezhădăcinat, ca o masă de alge moarte aruncate de colo-colo de valuri.

1880 Când voi termina cartea? Aceasta-i întrebarea. Dacă doresc să apară iarna viitoare, nu mai am niciun minut de pierdut. Există însă clipe când sunt atât de obosit, încât simt că mă lichefiez, ca o brânză Camembert străveche.

CE-AM GĂSIT AL MEU SĂ FIE

POȚI DEFINI O PLASĂ ÎNTR-UN FEL SAU ÎN ALTUL, în funcție de punctul tău de vedere. În mod normal, ai spune că este un instrument împletit, folosit la prinderea peștilor. Poți, însă, fără a sfida prea mult logica, să răstorni imaginea și să definești plasa așa cum a făcut-o cândva un lexicograf glumeț: o colecție de găuri, legate una de alta cu sfoară.

Și cu biografia se poate proceda la fel. Năvodul traulerului se umple și biograful îl trage la bord, sortează, aruncă ce nu-i trebuie înapoi în mare, stochează, taie peștele în fileuri și îl vinde. Să ne gândim însă și la ce nu prinde; o cantitate ce depășește cu mult prada. Groasă și plină de emfază burgheză, biografia stă pe raft, țațoșă și nepăsătoare; „viața” care valorează un șiling vă va oferi toate faptele, cea care costă o liră cuprinde și ipotezele. Dar gândiți-vă la toate cele ce au scăpat neconsemnate, la tot ce a zburat în eter odată cu ultima

suflare a celui biografiat! Ce șansă poate avea biograful cel mai sânguincios în fața unui subiect care-l vede venind și se hotărăște să se amuze pe socoteala lui?

Prima mea întâlnire cu Ed Winterton a avut loc atunci când și-a pus palma pe mâna mea, la Hotelul Europa Așa îmi place mie să glumesc, dar există și un grăunte de adevăr în spusele mele. Ne aflam la o expoziție a librarilor din provincie, iar eu întinsesem, ceva mai devreme decât el, mâna după un exemplar rar al *Amintirilor literare* de Turgheniev. Contactul corporal a dus imediat la scuze reciproce, el arătându-se tot atât de jenat ca și mine. După ce am înțeles amândoi că singurul vinovat de atingerea mâinilor noastre era pasiunea bibliofilă comună, Ed a murmurat:

— Să ieșim afară și să discutăm.

La o banală ceașcă de ceai ne-am dezvoltat unul celuilalt căile diferite care ne călăuziseră pașii spre aceeași carte. Eu i-am mărturisit interesul pentru Flaubert; el s-a declarat preocupat de Gosse¹ și de cercurile literare engleze de la sfârșitul secolului trecut Am rareori ocazia să întâlnesc universitari americani și m-a surprins plăcut faptul că acesta se arăta plictisit de Bloomsburyși bucurat să-și lase colegii mai tineri și mai ambițioși să se ocupe de perioada modernă. Numai că lui Ed Winterton îi făcea plăcere să se prezinte drept un ratat Trecuse cu puțin de patruzeci de ani, avea un început de calviție și o față spână, rozalie; purta ochelari fără rame, cu lentile pătrate. Tipul de universitar care aduce a bancher, circumspect și cu mult simț moral. Prefera să-și achiziționeze haine englezești, dar nu arăta deloc britanic. Rămânea american, din soiul care poartă ne-zmintit un impermeabil la Londra, fiindcă a auzit că în orașul ăsta plouă și din senia Avea pe el un impermeabil până și în holul Hotelului Europa

Aerele de ratat pe care și le dădea nu conțineau nici urmă de disperare; păreau, mai degrabă, să izvorască din conștiința nein-vidioasă că nu era făcut pentru succes și prin urmare că unica sa datorie era să dea chix într-o manieră corectă și onorabilă. La un moment dat, tocmai când discutam despre improbabilitatea ca biografia lui Gosse, la care lucra, să fie vreodată terminată – ca să nu mai vorbim de publicarea ei – făcu o pauză și-și coborî vocea cu un semiton:

— Oricum, am început să mă întreb dacă domnul Gosse ar fi de acord cu ceea ce fac.

— Vă referiți la...

Știam prea puține despre Gosse și probabil că ochii mari pe care-i făcusem trimiteau prea direct la spălătorese despuiate, bastarzi corciți și trupuri omenеști hăcuite.

Sir Edmund Gosse (1849 – 1928). Critic și eseist englez, profesor la Trinity College, Cambridge și bibliotecar al Camerei Lorzilor, figură importantă a vieții literare londoneze, mare cunoscător al literaturii scandinave, despre care a scris cărți și din care a tradus. A publicat monografii despre Thomas Gray, Sir Thomas Browne etc.

2 Grupul Bloomsbury – nume dat unui grup de intelectuali și artiști ce obișnuiau să se întâlnească în casa surorilor Stephen (Vanessa Bell și Virginia Woolf) din cartierul londonez Bloomsbury, la începutul secolului. Acuzați de elitism intelectual, acești artiști au contribuit, de fapt, la instaurarea modernismului în artă și literatură.

— Nu, nu, nu... Numai la reacția față de ideea că scrie cineva despre el. Ar putea considera acest lucru un fel de... lovitură sub centură.

Se înțelege că i l-am cedat pe Turgheniev, fie și numai ca să evit o discuție despre moralitatea posesiunii. Habar n-aveam în ce fel puteau fi implicate problemele de etică în posedarea unui volum găsit la anticariat, dar Ed știa îmi promise că mă va înștiința dacă va da vreodată peste un alt exemplar. După care am trecut, scurt, în revistă argumentele pro și contra plătirii ceaiului de către mine.

Nu credeam că voi mai auzi vreodată de el, cu atât mai puțin de subiectul care-l împinse să-mi scrie cam după un an: „Te interesează cumva Juliet Herbert? Pare o legătură fascinantă, judecând după materialul găsit. Voi fi la Londra în august, dacă vrei să ne întâlnim. Al duminică, Ed (Winterton)”.

Ce simte o logodnică în clipa când deschide cu nerăbdare cutiuța și zărește verigheta cuibărită pe catifeaua purpurie? N-am întrebat-o pe soția mea, iar acum e prea târziu. Ce-a simțit Flaubert, când a așteptat ivirea zorilor în vârful Marii Piramide și răbdarea i-a fost răsplătită de vederea unei gene de aur strălucind în catifeaua neagră a nopții? Uluirea, neliniștea și cea mai crudă bucurie mi-au năvălit în suflet la citirea celor două cuvinte din scrisoarea lui Ed. Nu, nu e vorba de „Juliet Herbert”, ci de celelalte două, „fascinantă” și „material”. Oare dincolo de bucurie, dincolo de munca grea, mai era ceva? Poate gândul nedemn că voi obține un titlu onorific undeva?

Juliet Herbert este o gaură mare împrejmuită cu sfoară. Cândva, la mijlocul anilor 1850, s-a angajat ca guvernantă a nepoatei lui Flaubert, Caroline, și a petrecut la Croisset un număr nedeterminat de ani. Ulterior, s-a întors la Londra Flaubert îi scria, iar ea îi răspundea; din când în când, se vizitau chiar. As-ta-i tot ce se cunoaște. Nu s-a păstrat nici măcar o singură epistolă din cele adresate ei, sau scrise de ea Despre familia femeii, nu știm aproape nimic. Nu se știe nici măcar cum arăta Nu ne-a parvenit nicio descriere a guvernantei și niciunul din prietenii lui Flaubert nu s-a gândit să-i închine vreun rând după moartea maestrului, când erau consemnate memoriile tuturor femeilor importante din viața lui.

Biografii nu se pot pune de acord în ceea ce-o privește pe Juliet Herbert. Pentru unii, penuria referințelor indică rolul minor pe care l-ar fi jucat ea în viața lui Flaubert; alții interpretează această absență drept o dovadă că lucrurile stăteau exact invers, adică alunecoasa guvernantă era mai mult ca sigur una dintre amantele romancierului, posibil Marea Pasiune Necunoscută a vieții sale, poate chiar logodnica lui. Ipoteza este toarsă direct din fuiorul temperamentului biografului. Putem deduce iubirea lui Gustave pentru Juliet Herbert din faptul că își botezase ogarul Julio? Unii biografi pot Mie, unuia, mi se pare tendențios. Ce să deducem atunci din faptul că în diferite scrisori Gustave îi spune nepoatei „Loulou”, nume transferat ulterior papagalului lui Felicite? Sau din faptul că George Sand dăduse numele „Gustave” unui berbec?

Singura referință directă a lui Flaubert la Juliet Herbert se găsește într-o scrisoare către Bouilhet, redactată după o vizită a acestuia la Croisset:

Fiindcă am observat cât te excită guvernanta, trebuie să-ți mărturisesc că mă aprinde și pe mine. Când stăteam la masă, ochii mei îi urmăreau cu deliciu rotunjimea blândă a sânelui. Cred că ea bagă de seamă, fiindcă de cinci-șase ori pe durata cinei strălucește de parcă ar lumina-o soarele. Ce frumoasă comparație s-ar putea face între curba sânelui și taluzul din fața unei fortărețe! Cupidonii se dau tumba pe el, în timp ce asaltează citadela (De spus cu vocea șecului nostru:) „Ei bine, știu eu ce fel de tun aș aținti în direcția aceea”.

Să ne grăbim să tragem vreo concluzie? Sincer vorbind, Flaubert le scria totdeauna prietenilor în stilul acesta lăudăros și ațâțător. Eu găsesc neconvingător acest paragraf: dorința sinceră nu se lasă atât de

ușor convertită în metaforă. Pe de altă parte, nădejdea ascunsă a tuturor biografiilor este să anexeze și să controleze viața sexuală a subiectului investigat: trebuie să mă judecați și pe mine împreună cu Flaubert.

Descoperise Ed cu adevărat un material în legătură cu Juliet Herbert? Recunosc, am fost stăpânit de un sentiment de proprietar, înainte de a afla despre ce era vorba M-am și văzut prezentând datele noi într-unul din jurnalele literare mai importante – poate mi-aș fi făcut milă chiar de 7TS.1 „Juliet Herbert: Un mister rezolvat”, de Geoffrey Braithwaite, ilustrat cu o fotografie din cele pe care nu se poate citi legenda scrisă de mână. M-a cuprins, totodată, îngrijorarea ca nu cumva Ed să înceapă să se împăuneze prin campus cu descoperirea lui și prin asta, cu deplină inocență, să înlesnească drumul spre sursă vreunui gali-cist ambițios, cu frizură de astronaut

Dar sentimentele acestea nedemne erau, sper, atipice. Predominantă era emoția provocată de gândul că voi descoperi ce fel de legătură secretă existase între Gustave și Juliet (ce altă semnificație putea avea cuvântul „fascinată” din scrisoarea lui Ed?) Mă înaripa și gândul că materialul mă va ajuta să-mi fac o imagine mai clară despre ceea ce fusese Flaubert Oare aveam să aflui, bunăoară, cum se comportase romancierul la Londra?

Acesta era aspectul cel mai interesant în secolul al nouăsprezecelea, schimburile culturale dintre Anglia și Franța fuseseră, în cel mai bun caz, pragmatice. Autorii francezi nu traversau Marea Manecii pentru a discuta cu confracții britanici probleme de estetică; o făceau fie pentru că fugeau de un proces, fie în căutarea unei slujbe. Hugo și Zola au sosit în Anglia ca exilați; Verlaine și Mallarmé ca profesori de licea Villiers de l'Isle-Adam, de o sărăcie cronică, dar cu un simț practic nefiresc de dezvoltat, venise în căutarea unei moștenitoare bogate pe care s-o ia de nevastă. Un mijlocitor de căsătorii parizian îl echipase cu un palton îmblănit, un ceas de buzunar cu alarmă și o dantură falsă, care, toate, urmau să fie plătite după ce scriitorul se va fi pricopsit cu zestrea moștenitoarei. Numai că Villiers, ghinionist învederat, a curtat-o ca un cârpaci. Moștenitoarea i-a dat papucii, mijlocitorul a apărut să-și recupereze paltonul și ceasul, iar pețitorul alungat a rămas să vagabondeze prin Londra, dințos, dar fără un sfanț în buzunar.

Dar cum stau lucrurile în cazul lui Flaubert? Se cunosc puține

amănunte despre cele patru călătorii ale lui în Anglia Știm că Marea Expoziție din 1851, surprinzător, i-a stârnit entuziasmul – „un lucru foarte bun, în ciuda faptului că toți o admiră” – dar notele din timpul primei șederi abia dacă însumează șapte pagini, două despre British Museum, plus cinci despre secțiunile chineză și indiană de la Crystal Palace¹. Care vor fi fost primele lui impresii despre noi? Trebuie că i le-a înmâimes *Literary Supplement*, cel mai prestigios hebdomadar literar britanic.

1 Structura din module prefabricate din oțel, sticlă și lemn, ridicată la Londra pentru a adăposti Expoziția din 1851. Pavilionul, refăcut în 1854, a fost distrus de un incendiu în 1936.

părtășit lui Juliet Ne-am ridicat oare la înălțimea paragrafelor dedicate nației noastre în *Dictionnaire des idées reçues*: (ENGLEZI: *Toți bogați*. ENGLEZOAICE: *Exprimă-ți surprinderea că pot naște copii drăguți*)!

Dar următoarele vizite, când devenise deja autorul notoriului roman *Madame Bovary*! A pornit în căutarea scriitorilor englezi? A pornit în căutarea caselor engleze de toleranță? Sau a rămas tihnit acasă cu Juliet, admirând-o pe tot parcursul cinei și trecând apoi la asaltul fortăreței? E posibil să fi fost doar prieteni (pe jumătate mi-aș fi dorit ca lucrurile așa să fi stat)? Era engleza lui Flaubert atât de neîngrijită cum reiese din scrisorile sale? Vorbea tot timpul ca un personaj shakespearian? S-a plâns mult din cauza ceții?

Când m-am întâlnit cu Ed la restaurant, arăta și mai puțin ca un om răsfățat de soartă. Mi-a povestit despre reducerile bugetare din lumea asta nemiloasă și despre lipsa lui de publicații proprii. Am dedus, mai curând decât să o aud chiar din gura lui, că fusese concediat Mi-a explicat în ce consta ironia demiterii sale: era rezultatul devotamentului pentru obiectul muncii sale, al faptului că refuza să-l trateze pe Gosse cu o deferență mai mică decât i se cuvenea, în momentul când avea să-l prezinte lumii. Mai marii lui din Universitate îi sugeraseră să mai dea naibii acribia El, însă, nu putea să le urmeze sfatul. Nutrea prea mult respect pentru scris și scriitori ca să procedeze astfel. „Vreau să zic, nu le datorăm și noi ceva în schimb tipilor ăștora?” își încheie el tirada

Poate că se așteptase la mai multă înțelegere din partea mea Dar poți, oare, schimba cursul norocului? O dată în viață acest curs îmi era favorabil și mie. Dădusem imediat comanda și aproape nici nu știam ce

mănânc; Ed consultase îndelung meniul, ca și cum ar fi fost Verlaine, invitat la prima masă copioasă de luni de zile. Îmi pierdusem aproape toată răbdarea ascultând litania autocompătimitoare a lui Ed și urmărindu-l cum înfulecă, simultan, hamsii; spectacolul nu-mi diminuase, însă, cu nimic, entuziasmul.

— Bine, am zis, de îndată ce am trecut la felul principal. Juliet Herbert

— A, da, a bombănit el. (Îmi dădeam seama că trebuie să-l îmboldesc.) Bizară poveste.

— Mă așteptam să fie.

— Da (Ed dădea semne că nu se simte în largul lui, aproape că era jenat) Ei bine, am mai fost aici acum vreo șase luni, ca să dau de urma unuia dintre descendenții mai îndepărtați ai domnului Gosse. Nu că m-aș fi așteptat să aflu ceva nou. Doar că, din câte știam, nu se ostenise nimeni niciodată să stea de vorbă cu respectiva doamnă și am considerat de datoria mea să... mă întâlnesc cu ea. Ar fi putut fi, bunăoară, posesoarea vreunei legende de familie pe care n-o verificasem.

— Și?

— Și? O, nu era Nu, de fapt nu mi-a fost de niciun folos. Dar, cel puțin, a fost o zi splendidă. În Kent (Iarăși îmi dădu impresia că suferă; parcă simțea lipsa impermeabilului, confiscat fără menajamente de chelner.) A, dar înțeleg tâlcul întrebării. Ceea ce a ajuns în posesia ei era un teanc de scrisori să stabilem exact cadrul, sper că o să mă corectezi. Juliet Herbert a murit în 1909 sau cam așa ceva? Da Avea o verișoară. Așa Verișoara respectivă a găsit scrisorile și s-a dus cu ele la domnul Gosse, să afle dacă au vreo valoare. Crezând că încearcă să stoarcă bani de la el, domnul Gosse i-a zis că scrisorile sunt interesante, dar nu valorează mai nimic. La care verișoara pur și simplu i le-a pus în mână, se pare, zicându-i: Dacă nu valorează nimic, păstrați-le dumneavoastră. Ceea ce el a și făcut

— Și cum ai aflat toate astea?

— Era și un bilețel explicativ, scris de mâna domnului Gosse.

— Și atunci?

— Și atunci, i-au parvenit doamnei ăsteia, din Kent Mă tem că și ea mi-a pus aceeași întrebare. Dacă au o valoare, cât de cât Te informez cu regret că n-am procedat corect, moralmente vorbind. I-am spus că fuseseră valoroase în momentul când le examinase domnul Gosse, dar

că nu mai folosesc nimănui acum l-am mai zis că mai prezintă interes, dar că nu se pot obține bani prea mulți pe ele, fiindcă jumătate sunt redactate în franceză. După care le-am cumpărat de la ea cu cincizeci de lire.

— Dumnezeu mare!

Nu era de mirare că nu-și găsea astâmpăr.

— Da, n-a fost prea frumos, nu-i așa? Nu prea am ce scuze să invoc, deși faptul că însuși domnul Gosse a mințit ca să și le însușească parcă mai reduce din povara păcatului. Se pune însă o problemă interesantă de etică, nu crezi? Adevărul e că eram deprimat din cauză că mi-am pierdut slujba și mă gândeam să le iau acasă și să le vând, ca să-mi pot continua munca la carte.

— Dar câte scrisori sunt în total?

— Cam șaptezeci și cinci. Circa trei duzini de corespondent. Uite cum am stabilit prețul: câte o liră bucata pentru cele în englezește, câte cincizeci de pence pentru cele în franțuzește.

— Doamne, Dumnezeu!

Mă întrebam cât valorau scrisorile în realitate. Probabil de o mie de ori mai mult decât plătise Ed Poate și mai mult.

— Așa-i cum zici

— Bine, continuă. Povestește-mi despre ele.

— Ah! (Făcu o pauză și-mi aruncă o privire pe care aș fi putut-o socoti vicleană, dacă n-aș fi știut ce om pedant și blajin era. Probabil că se amuza pe socoteala nerăbdării mele.) Perfect, pune întrebări. Ce anume vrei să știi?

— Le-ai citit?

— Firește că le-am citit

— Și, și... (Nu știam ce să întreb. De data asta era clar că Ed se distra copios.) Și... A existat sau nu o legătură sentimentală? A existat, nu-i așa?

— Indubitabil.

— Când a început? Imediat după sosirea ei la Croisset?

— Da, da, aproape imediat

Bun, asta explica scrisoarea către Bouilhet. Flaubert îl tachina, prefăcându-se că nu are trecere mai mare la guvernantă decât prietenul său, ba poate chiar mai mică. Dar, de fapt...

— Și a continuat toată perioada petrecută de ea acolo?

— Da, da

— Chiar și după ce s-a întors în Anglia?

— Chiar și după aceea

— Dar i-a fost logodnică?

— Greu de spus. Socot că s-a apropiat de acest statut Scrisorile amândurora se referă uneori la asta, mai mult în glumă. Sunt remarcă despre felul cum micuța guvernanta englezoaică l-a prins în mreje pe celebrul om de litere francez; despre ce ar face ea dacă el ar fi vârat la zdup în caz că ar mai ofensa o dată morala publică; chestii din astea

— Formidabil. Aflăm cumva și cum era ea?

— Cum era? Te referi la înfățișare?

— Întocmai. Nu este... nu este... (El intuia la ce nădăjduiam) Nu este cumva și o fotografie?

— O fotografie? Ba da, ba da, de fapt sunt mai multe, făcute de un studio din Chelsea, pe carton gros. Cred că Flaubert i-a cerut să-i trimită niște fotografii Are vreo importanță?

— E incredibil. Cum arăta?

— Destul de drăguță, dar nimic ieșit din comua Păr negru, bărbie voluntară, nas drept N-am examinat-o prea atent, nu-i genul mea

— Oare s-au înțeles bine?

Aproape că nu mai știam ce să întreb. *Logodnica englezoaică a lui Flaubert*, îmi repetam în sinea mea. De Geoitrey Braithwaite.

— Da, se pare că da. Se pare că erau îndrăgostiți unul de celălalt Până la urmă, el a învățat o mulțime de cuvinte Ica în limba engleză.

— Așadar se descurca în limba noastră?

— Da, da, există mai multe pasaje lungi în englezește în scrisorile lui.

— Dar Loii. a, i-a plăcut?

— I-a **p** „— ut Cum să nu-i placă? Doar era orașul în care: – juia iubita lui.

Dragul de Gustave, mi-am murmurat în barbă; mă inundase un val de afecțiune pentru el. Fusesse chiar aici, în orașul acesta, cu un secol și câțiva ani în urmă, ca să fie alături de o compatriotă care-i pusesse stăpânire pe inimă

— S-a plâns de ceață?

— Desigur. Scrie ceva de genul: „Cum reușiți să supraviețuiți cu atâta ceață? Până să o recunoască pe o doamnă ce vine spre el, ieșind din neguri, unui gentleman nici măcar nu-i mai rămâne timp să-și

scoată pălăria Mă surprinde faptul că rasa voastră nu e pe ducă, dacă situația meteorologică ridică obstacole în calea curtoaziei naturale”.

Într-adevăr, acesta era tonul lui Flaubert: elegant, zeflemisitor, ușor lubric.

— Ce spune despre Marea Expoziție? Dă multe amănunte despre ea? Pariez că i-a plăcut mult

— I-a plăcut Firește, a vizitat-o cu câțiva ani înainte de a o fi cunoscut pe Juliet, dar pomeniște de ea într-un context sentimental: se întreabă dacă nu cumva a trecut atunci, în mulțime, pe lângă iubita lui, fără să-și dea seama Zice că expoziția era cam stridentă, dar totodată minunată. Dă impresia că ar fi cercetat toate exponatele, ca și cum ar fi fost un bazar imens cu materiale ce-i puteau servi drept surse.

— Și... Hmm. (Dar de ce să nu întreb?) Presupun că la bordel nu s-a dus?

Ed îmi adresează o privire destul de supărată.

— Domnule, doar îi scria iubitei sale, nu? Doar n-ai fi vrut să se împăuneze cu așa ceva?

— Nu, sigur că n-a

Mă simțeam pus la punct Dar eram și în al nouălea cer. Scrisorile mele. Ale *mele*. Winterton intenționa să mi le dea mie să le public, nu?

— Când pot să le văd și eu? Sper că le-ai adus cu dumneata?

— O, nu.

— Nu? (De fapt, era firesc să le păstreze într-un loc sigur. O călătorie nu e ferită de primejdii. În afară de cazul că... de cazul că nu pricepusem eu bine ceva Poate... se aștepta să-i ofer bani? Mi-am dat, brusc, seama că nu știam absolut nimic despre Ed Winterton, cu excepția amănuntului că era proprietarul exemplarului *meu* din *Amintiri literare* de Turgheniev.) N-ai adus cu dumneata nici măcar o singură scrisoare?

— Na știi, le-am ars pe toate.

— Cuum?

— Păi da, vezi, de-aia ziceam că-i o poveste bizară.

— Deocamdată mie mi se pare că e o poveste criminală.

— Eram sigur că vei înțelege, rosti el, luându-mă prin surprindere. Apoi zâmbi larg. Dumneata în primul rând la început mă hotărâsem să nu suflu o vorbă nimănui, dar pe urmă mi-am amintit de dumneata M-am gândit că măcar o persoană din branșa noastră

trebuie să afle. Ca să nu dispară orice urmă a întâmplării.

— Continuă.

Individul era un maniac, se vedea de la o poștă. Normal că-l puseseră pe liber de la universitate. Păcat că n-o făcuseră cu mult înainte.

— Mda, vezi dumneata, erau pline de chestii fascinante, scrisorile alea Multe erau foarte lungi, cu reflecții despre alți autori, despre viața socială și așa mai departe. Erau mult mai slobode la gură decât scrisorile normale ale lui Flaubert Poate că-și permitea atâta libertate fiindcă le expedia afară din țară. (Oare știa criminalul, șarlatanul ăsta, neisprăvitul, asasinul, piromanul ăsta chel, oare știa cum mă perpelește? Sunt sigur că știa) Și scrisorile femeii erau interesante, în felul lor. Conțineau povestea întregii ei vieți. Lămureau multe lucruri referitoare la Flaubert. Pline de descrieri nostalgice ale vieții de familie de la Croissel. Nu încapă îndoială că tipa avea ochiul ager. Observa chestii pe care nu cred că altul le-ar fi băgat în seamă.

— Continuă.

I-am făcut, încrunțat, semn chelnerului. Nu mă simțeam capabil să mai rămân mult la masă cu imbecilul din fața mea Ardeam de nerăbdare să-i spun că mă unse pe inimă faptul că englezii arseseră Casa Albă până la temelie.

— Te vei fi întrebând de ce dracu' am distrus scrisorile. Observ că ești nervos, nu știu din ce cauză. Ei bine, în ultima scrisoare prin care au comunicat cei doi, Flaubert își anunța iubita că în eventualitatea morții lui va reprimi scrisorile pe care i le adresase, cu consemnul să pună pe foc toată corespondența

— Ce motive a dat?

— Niciunul.

Întâmplarea mi se părea ciudată, presupunând că maniacul nu bătea câmpii. Pe de altă parte, Flaubert încredințase flăcărilor o mare parte a corespondenței cu Du Câmp. Poate că fusese în cele din urmă învins de un anumit orgoliu legat de originea familiei sale și nu voise să se știe că fusese cât pe-acți să se însoare cu o guvernantă englezoaică. Poate nu dorise să aflăm că faimosului său devotament pentru singurătate și artă i se venise de hac. Dar lumea tot avea să afle. Chiar eu aveam să i-o spun, într-un fel sau altul.

— Așa că, înțelegi, n-am avut încotro. Vreau să zic, dacă ți-ai făcut o profesiune din biografiile scriitorilor, trebuie să fii integru când

te ocupi de ei, nu? Să le îndeplinești întocmai dorințele, chiar dacă alții le-ar ignora (Ce ticălos plin de sine și sanctimonios! Se farda cu etica precum vamele cu fondul de ten! Pe urmă, izbuti să arboreze o mină ce combina ceva din nervozitatea de la început cu ceva din înfumurarea de la urmă.) Mai era ceva, în acea ultimă scrisoare a lui Flaubert. O instrucțiune destul de stranie, pe lângă rugămintea ca domnișoara Herbert să ardă toată corespondența Suna așa: Dacă vei fi vreodată întrebată ce conțineau scrisorile mele sau ce fel de viață am trăit, te rog să minți Mai bine zis – fiindcă nu-ți pot cere tocmai ție să te cobori până la minciună – spune-le oamenilor exact ceea ce vor ei să audă.

Mă simțeam ca Villiers de l'Isle-Adam: cineva îmi împrumutase un palton împlănit și un ceasornic cu sonerie pentru câteva zile, iar acum mi le smulsese fără milă. Norocul meu că, exact în acel moment, reapăru chelnerul. Oricum, Winterton nu era atât de prost să nu-și dea seama de pericol; își îndepărtase binișor scaunul de masă și-și examina, concentrat, unghiile.

— Marele păcat este, încheie el, în timp ce eu îmi vâram cartea de credit înapoi în buzunar, că de-acum încolo nu-mi voi mai putea finanța cercetările în legătură cu domnul Gosse. Dar vei fi de acord cu mine, sunt sigur, că am luat o decizie interesantă din punct de vedere moral.

Cred că remarca pe care am făcut-o atunci era profund nedreaptă față de domnul Gosse, atât ca scriitor, cât și ca ființă sexuală, dar nu văd cum aș fi putut să mă abțin.

BESTIARUL LUI FLAUBERT

„Atrag nebunii și animalele”.

Scrisoare către Alfred le Poittevin, 26 mai 1845

URSUL

Gustave era ursul, sora lui, caroline, era

Șobolanul – „dragul tău șobolan”, „șobolanul tău credincios”, se semnează ea; „șobolanul cel mititel”. „Ah, șobolanule, bunule șobolan, bătrâne șobolan”, „șobolan bătrân, bătrân șobolan răzgâiat, șobolan de treabă, biet șobolan bătrân”, i se adresează el – dar Gustave era Ursul. Încă de la vârsta de douăzeci de ani oamenii îl considerau „un ins ciudat, un urs, un om ce nu seamănă cu alții”. Imaginea se stabilizase chiar înainte de criza de epilepsie și de ostracizarea lui la Croisset: „Sunt un urs și vreau să fiu lăsat, ca un urs, în bârlogul meu, în vizuina

mea, în blana mea, în pielea mea de urs bătrân; doresc să trăiesc liniștit, departe de burghezi și burgheze”. După criză, salvățiunea avea să se autoconfirme: „Trăiesc de unul singur, ca un urs”. (Pe marginea cuvântului „singur” din această propoziție trebuie să se gloseze în felul următor: „singur, cu excepția părinților, surorii mele, servitorilor, a câinelui nostru, a caprei lui Caroline și a vizitelor regulate ale lui Alfred le Poittevin”).

S-a înzdrăvenit, i s-a permis să călătorească. În decembrie 1850 îi scria mamei de la Constantinopol, amplificând imaginea ursului. Acum nu-și mai explica prin ea numai caracterul, ci și strategia literară:

Dacă participi la viață, n-o poți vedea clan suferi prea mult din cauza ei, sau îți place din cale afară. În concepția mea, artistul este o monstruozitate, ceva neîncadrat în natură. Toate nenorocirile abătute asupra lui de Pronie izvorăsc din încăpățânarea cu care neagă maxima aceasta... Deci (asta-i concluzia mea) mă resemnez să trăiesc așa cum am făcut-o până acum: singur, având drept unici tovarăși banda mea de oameni mari – un urs căruia-i ține de urât o blană de urs.

„Banda de oameni mari”, nici nu se mai cere spus, nu sunt musafirii ce-i intrau în casă, ci însoțitorii aleși de pe rafturile bibliotecii. Cât despre blana de urs, era mereu preocupat de ea: de două ori a scris din Orient (Constantinopol, aprilie 1850; Benisouef, iunie 1850) rugându-și mama să aibă grijă de ea. Nepoata Carolina își amintea și ea de acel obiect central din biroul lui. La ora unu era dusă în odaia respectivă ca să-și scrie temele; obloanele erau închise ca să nu pătrundă zăduful de afară și camera întunecoasă se umplea de mirosul de tutun și bețișoare de lemn aromat „Dintr-un salt mă aruncam pe blana mare și albă de urs, pe care o adoram, și-i acopeream capul uriaș cu sărutări”.

O dată ce ți-ai prins propriul urs, spune un proverb macedonian, *va dansa pentru tine*. Gustave nu dansa: Flau-bear¹ nu era ursul nimănui. (Cum ai transpune jocul de cuvinte în franceză? Scriind, poate, *Gourstave*.)

URS: Numit de obicei Martin. Spune povestea bătrânului soldat care a văzut un ceas căzând într-o groapă de urs, a coborât în groapă să-l scoată și a fost mâncat

Dictionnaire des idées reçues

Gustave se identifică și cu alte animale. În tinerețe, e o întreagă

menajerie; când arde de nerăbdare să-l vadă pe Ernest Chevalier, este „un leu, un tigru – un tigru din India – un boa constrictor” (1841); când se simte – rar – plin de putere devine „bou, sfinx, buhai, elefant, balenă” (1841). Mai târziu, le ia la rând. Este o stridie în scoica ei (1845), un melc în cochilia sa (1851), un arici ce se zburlește pentru a se apăra (1853, 1857). E o șopârlă literară ce se prăjește la soarele Frumosului (1846) și o pasăre cu trilul ascuțit, ascunsă în adâncul codrului, unde numai ea se aude pe sine (tot 1846). Devine blajin și nervos ca o vacă (1867); se simte sleit de puteri ca un măgar (1867); totuși, se bălăcește în Sena ca un marsuin (1870). Muncește cât un catâr (1852), trăiește o viață care ar omorî trei rinoceri (1872); trage „ca XV boi” (1878), deși o sfătuiește pe Louise

1 *Bear (engl.)* – urs.

Colet să se afunde în treaba ei ca o cârțiță (1853). Lui Louise îi evocă un „bizon sălbatic din preria americană” (1846). Lui George Sand, dimpotrivă, îi pare „un blând mieluşel” (1866) – ceea ce el nu recunoaște că ar fi (1869) – iar ei doi trângănesc precum niște coțofene (1866); zece ani mai târziu, la înmormântarea ei, va plânge ca un vițel (1876). Singur în birou, termină povestirea închinată amintirii ei, cea despre papagal; și-o scoate din suflet răcnind „ca o gorilă” (1876).

Ocazional, cochetează cu rinocerul și cămila ca posibile embleme ale sinelui, dar este cu precădere – în secret, în esență – Ursul: un urs tare de cap (1852), un urs cufundat adânc în ursuzenie de imbecilitatea epocii sale (1853), un urs râios (1854), ba chiar unul împăiat (1869) și tot așa până în ultimul an al vieții, când încă mai continuă să „se tânguie la fel de asurzitor ca orice urs în peștera sa” (1880). Să observăm că în *He rodias*, ultima lucrare terminată a lui Flaubert, profetul întemnițat Iaokanann, când i se poruncește să nu mai denunțe corupția universală urlând, răspunde și el că va continua să strige „ca un urs”.

„Limba este aidoma unei tingiri plesnite, în care batem ritmul ca să joace ursul, dorind mereu să putem înduioșa stelele”.

Madame Bovary

Pe vremea lui Gourstave, mai existau urși în păduri: urși bruni în Alpi, urși roșcați în Savoia. De la negustorii superiori de alimente conservate cu sare se mai puteau procura jamboane de urs. Alexandre Dumas a mâncat friptură de urs la Hotel de la Poște, Marigny, în 1832;

mai târziu avea să consemneze în al său *Dictionnaire de cuisine* (1870): „Carnea de urs e consumată acum de toate popoarele Europei”. De la bucătarul-șef al Majestăților lor de Prusia, Dumas a obținut rețeta mâncării din labe de urs, à la Moscova. Se cumpără labele gata jupuite. Se spală, se sărează, se marinează timp de trei zile. Se fierb cu slănină și legume șapte-opt ore; se scurg, se șterg, se presară cu piper și se înmoaie bine în untură topită. Se tăvălesc în pesmet și se frig pe grătar o jumătate de oră. Se servesc cu sos picant și cu două linguri de peltea de coacăze.

Nu știm dacă Flaubert s-a înfruptat vreodată din tizul să a A mâncat dromader la Damasc în 1850. E rezonabil să presupunem că dacă ar fi gustat din carnea de urs, nu s-ar fi ferit să gloseze pe marginea acestei ipsofagii.

Mai exact, ce fel de specie de urs era Flaubear? Putem să-i identificăm urmele în scrisori. La început, e doar un *ours* oarecare (1841). Tot un simplu urs – deși proprietarul unui bârlog – este și în 1843, în ianuarie 1845 și în mai 1845 (deja se fălește cu trei straturi de blană). În iunie 1845 intenționează să cumpere pentru camera sa un tablou cu un urs și să-l intituleze „Portretul lui Gustave Flaubert” – „ca un indiciu al predispoziției mele morale și al temperamentului meu social”. Până în acest punct, noi (poate că și el) ne-am imaginat un animal de culoare închisă: un urs brun american, unul negru din Rusia, un urs roșcat savoiard. Dar în septembrie 1845 Gustave se proclamă solemn un „urs alb”.

De ce? Oare pentru că este, în același timp, urs și european alb? Sau este vorba de o identitate împrumutată de la blana de urs alb ce acoperă, pe post de covor, dușumeaua camerei sale de lucru (menționată prima oară într-o scrisoare din august 1846 către Louise Colet, prin care o înștiințează că-i place să zacă întins pe ea în timpul zilei. Poate că și-a ales specia anume ca să stea întins pe blana-covor și, camuflat, să inventeze calambururi)? Sau indică acest colorit o și mai mare distanțare de omenire, o înaintare spre extremele ursinității? Urșii bruni, negri și roșcați nu sunt chiar atât de departe de om, de orașele omului, ba nici măcar de prietenia lui. Majoritatea urșilor colorați pot (1 îmblânziți. Dar ursul alb, polar? Asta nu joacă de plăcerea omului, nu mănâncă mure, nu poate fi capturat din cauza slăbiciunii lui pentru miere.

Alți urși se lasă folosiți. Romanii îi importau din Insulele

Britanice, pentru jocuri. Camciatcanii – o populație din estul Siberiei – obișnuiau să-și facă măști din intestine de urs, ca să-și protejeze fața de strălucirea soarelui; tot ei ascuteau omoplatul ursului și secerau cu el iarba. Dar ursul alb, *thalassarctos maritimus*, este aristocratul urșilor. E rece, distant, plonjează cu grație după pești, prinde cu brutalitate focile când ies la suprafață să ia aer. Ursul maritim. Purtat de banchize, călătorește pe distanțe uriașe. Prin metoda asta, într-o iarnă din secolul trecut doisprezece urși albi gigantici au ajuns departe în sud, în Islanda; să ni-i imaginăm venind, purtați pe tronuri ce se tocesc, ca să îngrozească lumea, debarcând ca niște zei. William Scoresby, exploratorul arctic, a constatat că ficatul ursului este otrăvitor – singurul organ de patrured cu această însușire. La grădinile zoologice nu se cunoaște niciun test prin care poate fi determinată graviditatea femelei de urs alb. Chestii ciudate, pe care, poate, Flaubert nu le-ar fi socotit stranii

Când iakuții, un popor din Siberia, întâlnesc un urs, își scot șepcile ca să-l salute, îl numesc „stăpân”, „moș” sau „bunic” și-i promit că nu-l vor ataca, ba nici măcar nu-l vor vorbi de ră a Dacă, însă, ursul le dă impresia că s-ar putea să se repeadă la ei, îl împușcă, iar dacă îl omoară, îl taie în bucăți, îl frig și se desfată cu carnea lui, repetând întruna: „Rușii te mănâncă, nu noi”.

A-F. Aulagnier, *Dictionnaire des Aliments et Boissons*.

Au mai fost și alte motive pentru care a preferat să fie urs? Sensul figurat al cuvântului *ours* e foarte asemănător cu cel din engleză: un individ brutal, neîmblânzit în argou, *ours* înseamnă arestul de la poliție. *Avoir ses ours*, a avea urși, înseamnă „a avea ciclu” (probabil fiindcă în astfel de ocazii o femeie se comportă ca un urs chinuit de migrenă). Etimologii găsesc originea acestui colocvialism la începutul secolului (Flaubert nu-l folosește, preferă *au débarcat tunicile roșii* și alte variații pline de haz pe această temă. Într-un caz, după ce se îngrijorase din pricina ciclului neregulat al lui Louise Colet, notează, în sfârșit ușurat, că a sosit Lordul Palmerston!) *Un ours mal leche*, un urs lins prost, e un mizantrop neîngrijit Mai potrivit pentru Flaubert, *un ours* era termenul din argoul secolului al nouăsprezecelea pentru o piesă de teatru predată pentru a fi jucată și respinsă de mai multe ori, dar în cele din urmă acceptată.

Este sigur că Flaubert cunoștea fabula lui La Fontaine despre Urs și Omul-pe-care-îl-încântau-grădinile. A fost odată ca niciodată un

urs, o creatură urâtă și diformă care se ferea de lume și viețuia singură în pădure. De la o vreme, ursul a devenit melancolic și nu-și mai găsea starea – „pentru că rațiunea nu zăbovește prea mult printre schimnici”. Așa că a pornit la drum și s-a întâlnit cu un grădinar, care trăise și el o viață de pustnic și tânjea la fel de tare după tovărășie. Fiara s-a instalat în bordeiul grădinarului. Acesta se făcuse eremit fiindcă nu putea suferi proștii, dar, cum ursul abia dacă rostea trei cuvinte pe parcursul unei zile întregi, grădinarul și-a putut vedea de treabă fără a fi deranjat. Ursul mergea la vânătoare și se întorcea cu hrană pentru amândoi. Când adormea grădinarul, ursul se așeza, devotat, la căpătâiul lui și alunga muștele ce încercau să i se

II

așeze pe față. Într-o bună zi, o muscă i s-a pus omului pe vârful nasului și nu s-a mai dat dusă de acolo. Supărat foc pe muscă, ursul a înhățat în cele din urmă un pietroi, cu care a reușit s-o omoare. Din păcate, cu aceeași mișcare i-a zdrobit și grădinarului creierii.

O poveste ce-i era, poate, cunoscută și lui Louise Colet

CĂMILA

Dacă n-ar fi fost Urs, Gustave ar fi putut fi Cămilă. În ianuarie 1852 îi scrie lui Louise ca să-i mai explice o dată cum stă la capitolul incorigibilitate: este așa cum este, nu se poate schimba, nu depinde de el, el este supus forței de gravitație, acea gravitație „care face ca ursul polar să trăiască printre ghețuri și cămila să umble pe nisip”. De ce tocmai cămila? Poate fiindcă e un exemplu potrivit al grotescului flaubertian: din fire, este și serioasă și comică în același timp. Gustave relatează de la Cairo: „Unul dintre lucrurile cele mai fascinante este cămila. Nu mă satur să contemplu acest dobitoc straniu, care se leagănă ca o curcă și-și unduiește gâtul ca o lebedă. Îmi dau și ultima suflare încercând să învăț să-i imit strigătul (sper să mă întorc cu el acasă, dar e greu de reproduș), un fel de horcăit acompaniat de o gargariseală cumplită”.

Specia mai avea o trăsătură de caracter ce-i era cunoscută lui Flaubert: „Sunt, atât în activitatea mea mentală, cât și în cea fizică, asemenea dromaderului: foarte greu de urnit din loc, dar, după ce s-a urnit, la fel de greu de oprit. Continuitatea este lucrul ce-mi este esențial, fie ea continuitatea repausului sau a mișcării”. Și analogia asta din 1853 e foarte greu de oprit, o dată ce s-a urnit: o mai găsim și într-o scrisoare din 1868 către George Sand.

Chameau, cămilă, era un cuvânt din argou desemnând un curtezan bătrân. Nu cred că această asociație de idei l-ar fi deranjat pe Flaubert

OAIA N

Flaubert iubea bâlciurile: saltimbancii, fen-jle uriașe, monstruozițiile naturii, urșii dresați. La Marsilia a vizitat o baracă instalată pe chei, cu firma „femei-oi”; femeile respective fugeau în cerc, în timp ce marinarii le trăgeau de blană, să vadă dacă sunt adevărate. Nu era un spectacol de clasă; „Nu există nimic mai idiot și mai murdar”, a scris el. L-a impresionat mult mai mult bâlciul din Guărande, un vechi târgușor fortificat, la nord-vest de St Nazaire, unde a ajuns în 1847, când a bătut Bretania cu piciorul, însoțit de Du Câmp. O gheretă administrată de un țăran viclean, cu accent din Picardia, făcea reclamă unui „tânăr fenomen”, care se dovedi a fi o oaie cu cinci picioare și coada în formă de trompetă. Flaubert a fost încântat atât de pocitanie, cât și de proprietar. Căzu în extaz în fața bestiei, iar pe proprietar îl invită la cină, îl asigură că va face avere și-l sfătuie să i se adreseze în scris regelui Louis Philippe în legătură cu această problemă. La sfârșitul serii, ajunseseră să se tutuiască, spre evidenta enervare a lui Du Câmp.

„Tânărul fenomen” l-a fascinat pe Flaubert și a devenit o parte a fondului lexical folosit de el când zeflemisea în timp ce-și continua călătoria pe jos, împreună cu Du Câmp, își prezenta, cu falsă gravitate, prietenul copacilor și tufelor întâlnite pe drum: „Permiteți să vă fac cunoștință cu un tânăr fenomen?” La Brest, Gustave s-a mai întâlnit odată cu vicleanul picardez și cu oaia aceluia, a cinat și s-a îmbătat cu el și i-a înălțat și mai multe osanale magnificului animal. I se întâmpla deseori să se lase entuziasmat de astfel de manii frivole; Du Câmp a așteptat să-i treacă și asta, cum trece o răceală.

În anul următor, la Paris, Du Câmp, bolnav fiind, a trebuit să stea acasă, în pat într-o după-amiază, pe la patru, auzi tăraboii afară, pe palier, după care ușa apartamentului fu dată de perete. Intră Gustave, urmat de oaia cu cinci picioare și de circarul cu cămașă albastră. Veneau de la vreo chermeză de la Invalides sau Champs-Élysées, iar Flaubert ardea de nerăbdare să împartă bucuria reîntâlnirii cu prietenul său. Du Câmp notează, acru, că oaia „nu s-a comportat bine”. Bine nu s-a purtat nici Gustave, care răcnea să i se toarne vin, învârtea animalul prin cameră și-i preamărea, cu urlete, virtuțile: „Tânărul

fenomen are trei ani, a absolvit Academia de Medicină și mai multe capete încoronate l-au onorat cu vizitele lor” etc. După o jumătate de oră, bolnavul n-a mai suportat „I-am dat afară pe oaie și pe proprietarul ei și am pus să se facă curat”.

Dar oaia și-a depus căcărezele și în memoria lui Flaubert cu un an înainte de moarte, încă îi amintea lui Du Câmp de vizita intempestivă pe care i-o făcuse, însoțit de „tânărul fenomen”, amuzându-se la fel de copios ca și în ziua întâmplării

MAIMUȚA MĂGARUL, STRUȚUL, AL DOILEA MĂGAR ȘI MAXIME DU CÂMP

Acum o săptămână am văzut pe stradă o maimuță sărind în cârca unui măgar și încercând să-l masturbeze. Măgarul răgea și azvârlea din copite, stăpânul maimuței țipa, maimuța însăși scheuna cu excepția a doi, trei copii care râdeau și a mea, care am găsit scena foarte comică, nimeni nu s-a oprit să privească. M. Bellin, secretarul de la Consulat, mi-a spus, când i-am descris incidentul, că a văzut o dată cum un struț încerca să violeze un măgar. Max s-a masturbat și el acum vreo câteva zile, într-o zonă pustie, printre niște ruine și spune că a fost grozav.

Scrisoare către Louis Bouilhet, Cairo, 15 ian. 1850

PAPAGALUL

Primul lucru: papagalii sunt ființe umane, etimologic vorbind. *Perroquet* este diminutivul lui *Pierrot*; *parrot* vine de la *Pierre*; cuvântul spaniol *perico* e derivat din *Pedro*. Pentru greci, faptul că aceste păsări pot vorbi constituia un argument în dezbaterile filosofice privind diferența dintre om și animal. Aelian ne informează că brahminii îi respectă mai mult decât pe orice alte păsări. Ei susțin că este firesc să procedeze astfel, întrucât numai papagalul e capabil de o imitare perfectă a graiului omenesc. Aristotel și Pliniu notează că, la beție, papagalul devine libidinos. Buffon face observația și mai pertinentă că este predispus la epilepsie. Flaubert îi cunoștea această tară frățească: printre însemnările despre papagal făcute în timp ce se pregătea pentru *Un coeur simple* se află și o listă a bolilor lui tipice: guta, epilepsia, afta, uterul de esofag.

Să recapitulăm Mai întâi-iulou, papagalul lui Felicite. Pe urmă, cei doi papagali împăuți care se concurează, unul la Hotel-Dieu, celălalt la Croisset Pe urmă, trei păsăroi vii, doi la Trouville și unul la Veneția, plus papagalul bolnav de la Antibes. Cred că putem elimina dintre

posibilele surse de inspirație pentru Loulou pe mama unei „hidoase” familii de englezi întâlnite de Gustave pe vaporul ce-l transporta de la Alexandria la Cairo: cu boneta împodobită cu o apărătoare de soare verde, arăta „ca un papagal bătrân și bolnav”.

Caroline remarcă, în *Souvenirs intimes*, că „Felicite și papagalul ei au existat în realitate” și ni-l indică pe primul papagal de la Trouville, al căpitanului Barbey, drept adevăratul strămoș al lui Loulou. Dar tot fără răspuns rămâne cea mai importantă întrebare: cum și când s-a transformat o simplă pasăre vie (chiar dacă magnifică) a anilor 1830 într-un papagal complex, transcendent, al anilor 1870? Probabil că nu vom afla niciodată, dar putem sugera chiar noi punctul în care se prea poate să fi început transformarea

Partea a doua, neterminată, din *Bouvard et Peruchet* ar fi urmat să conțină mai ales „*La Copie*”, un enorm dosar de ciudățenii, idioțenii și întrebări descalficante, pe care cei doi funcționari le-ar fi copiat mai ales într-o propria lor edificare, iar Flaubert le-ar fi reprodus cu un scop mult mai sardonice. Printre sutele de tăieturi din jurnale colecționate pentru o posibilă includere în acest dosar, găsim și următorul articol decupat din *L'Opinion naționale* din 20 iunie 1863:

„La Gerouville, lângă Arlon, trăia un om care avea un papagal splendid. Era unicul lucru la care ținea în tinerețe, fusese victima unei iubiri sfârșite tragic, iar această experiență făcuse din el un mizantrop, așa că acum trăia singur, cu pasărea lui. O învățase să pronunțe numele iubitei pierdute, repetat acum de o sută de ori pe zi. Acesta era unicul talent al păsăroiului, dar în ochii proprietarului – nenorocosul Henry K – era o însușire mai importantă decât suma tuturor celorlalte. De fiecare dată când auzea ciudatul glas pronunțând numele sacru al iubitei, Henri era străbătut de fiori de bucurie; parcă ar fi fost o voce de dincolo de mormânt, ceva misterios și supranatural.

Singurătatea îi aprindea imaginația lui Henry K. și, treptat, papagalul începea să dobândească o semnificație rară în mintea lui. Devenea o pasăre sfântă; se purta cu ea cu cel mai profund respect și petrecea ore întregi contemplând-o transfigurat. Apoi papagalul, întorcând privirea stăpânului cu un ochi ce nici nu clipea, rostea formula cabalistică, iar sufletul lui Henry era inundat de amintirea fericirii pierdute. Conviețuirea asta stranie a durat câțiva ani într-o zi, oamenii au băgat de seamă că Henry K. era și mai posomorât decât de obicei, că în ochiul lui scapă o luminiță bizară, sălbatică. Papagalul

murise.

Henri K. trăi de-acum cu desăvârșire singur. Nu avea absolut nicio punte care să-l mai lege de lumea de afară. Se închidea tot mai tare în sine. Uneori nu ieșea din odaie zile întregi. Mânca orice hrană i se aducea, dar nu băga pe nimeni în seamă. Treptat, începu să se convingă că se transformase într-un papagal. Imitând, parcă, pasărea moartă, cârâia numele iubitei, încerca să umble ca un papagal, să stea cocoțat pe mobile și dădea din brațe ca și cum ar fi fluturat din aripi

Uneori își ieșea din fire și făcea țândări mobilierul, drept care rudele hotărâră să-l trimită la o *maison de santé* de la Gheel. Călătorind spre respectiva destinație, însă, într-o noapte evada. L-au găsit a doua zi dimineată, cocoțat pe o creangă de copac. A fost convins foarte greu să coboare; până la urmă, însă, cineva a avut ideea salvatoare de a pune o colivie enormă la rădăcina arborelui. Văzând-o, nefericitul monomaniac s-a dat jos și a fost prins. Acum își duce zilele la *maison de santé* de la Gheel”.

Se știe că pe Flaubert l-a impresionat această poveste citită în ziar. După rîndul „treptat, papagalul începea să dobândească o semnificație rară în mintea lui”, făcuse următoarea adnotare: „Schimbă animalul; fă-l câine, în loc de papagal”. O scurtă schiță de plan pentru o lucrare viitoare, fără îndoială. Dar până la urmă, când povestea lui Loulou și Felicită a fost așternută pe hârtie, schimbat a fost proprietarul, iar papagalul a rămas la locul lui înainte de *Un coeur simple*, papagalii zboară scurt prin scrierile lui Flaubert și prin corespondența sa Explicându-i lui Louise atracția ținuturilor exotice (11 decembrie 1846), Gustave scrie: „În copilărie, toți dorim să trăim în țara papagalilor și a curmalelor zaharisite”. Ca să-i aducă mângâiere unei Louise triste și descurajate (27 martie 1853), îi amintește că suntem cu toții păsări captive și că povara vieții atârănă cel mai greu pentru zburătoarele cu aripi nari: „Toți suntem, în mai mare sau mai mică măsură, acvifijă sau canari, papagali sau vulturi”. Apărându-se, în fața lui Txniise, de acuzația de vanitate (9 decembrie 1852), face deosebirea dintre Orgoliu și Vanitate: „Orgoliul este o fiară sălbatică ce viețuiește în peșteri și colindă deșertul; dimpotrivă, Vanitatea e un papagal ce țopăie de pe o ramură pe alta și trîncănește întruna, sub ochii tuturor”. Deslușindu-i lui Louise ce cruciadă eroică în căutarea stilului reprezenta *Madame Bovary* (19 aprilie 1852), Flaubert spune: „De câte ori nu m-am aruncat pe burtă, crezând că, în sfârșit, l-am

prins! Sunt convins, totuși, că nu trebuie să mor înainte de a mă fi asigurat că stilul pe care-l aud în cap poate țâșni afară, zgomotos și violent, ca să înecă țipetele papagalilor și țârâitul greierilor”.

În *Salammbo*, după cum arătam, tâlmacii cartaginezi au tatuat pe piept un papagal (detaliu poate mai degrabă bine găsit, decât autentic?); în același roman, unii barbari poartă „apărători de soare în mâini sau papagali pe umeri”, în timp ce mobilierul de pe terasa lui Salammbo conține și un mic pat de fildeș cu perne umplute cu pene de papagal, fiindcă aceasta „era o pasăre profetică, în serviciul zeilor”.

Nu există papagali în *Madame Bovary* sau *Bouvard et Pecuchet*, nici vreun articol despre PERROQUET în *Dictionnaire des idées regues*. În *La Tentation de saint Antoine*, găsim doar câteva referiri pasagere. În *Saint Julien l'hospitalier*, puține specii scapă neucise în timpul primei vânători a lui Julien – potârnicilor cuibărite pentru noapte li se retează picioarele, iar cocorii cu zborul jos sunt smulși de pe cer de biciul vânătorului – dar papagalul rămâne nemenționat și neatins. La a doua vânătoare, însă, când se evaporă îndemânarea de a ucide a lui Julien, când viețuitoarele devin observatori ferți, chiar amenințatori, ai urmăritorului lor împleticit la mers, apare și papagalul. Străfulgerările din codru, pe care Julien le ia drept stele aflate în partea de jos a bolții cerești, se dovedesc a fi ochii animalelor pânditoare: râși, veverițe, bufnițe, papagali și maimuțe.

Dar să nu-l uităm pe papagalul care nu era prezent. În *L'Education sentimentale*, Frederic se plimbă printr-o parte a Parisului distrusă de revoluția din 1848. Trece pe lângă baricade demontate, vede bălți negre care trebuie să fie de sânge; la geamurile caselor, obloanele atârnă de un singur cui, precum rufele întinse la uscat Ici colo, în mijlocul harababurii, găsește obiecte delicate, care au supraviețuit miraculos. Frederic aruncă o privire într-o odaie, pe un geam. Vede un ceasornic, niște picturi și stinghia unui papagal.

Felul cum dăm noi câte o raită prin trecut nu se deosebește mult de această experiență. Rătăciți, dezordonați, speriați, urmăim semnele care au mai rămas; descifrăm numele străzilor, dar nu putem fi siguri unde am ajuns. În jur, numai moloz. Oamenii ăștia nu se mai satură de lupte. Brusc, vedem o casă, poate locuința unui scriitor. Pe fațadă, o placă: „Gustave Flaubert, romancier francez, 1821-1880, a locuit aici când...”, dar apoi literele se fac imposibil de mici, ca pe planșa unui opti-ciaa Ne apropiem. Ne uităm înăuntru pe geam. Da, așa e: în ciuda

carnajului, unele obiecte fragile au supraviețuit Un ceasornic mai numără secunde. Stampele de pe pereți ne arată că arta era apreciată cândva aici Ochiul se oprește pe o stinghie de papagal. Căutăm pasărea cu privirea. Unde-i papagalul? Îi mai auzim vocea, dar tot ce vedem e stinghia de lemn, goală. Vietatea și-a luat zborul

CÂINI

1. *Câinele romantic*. Un Newfoundland mare, proprietatea Elisei Schlesinger. Dacă-l credem pe Du Câmp, i se spunea Nero; dacă-l credem pe Goncourt, numele lui era Thabor. Gustave a cunoscut-o pe Mme Schlesinger la Trouville; el avea paisprezece ani și jumătate, ea douăzeci și șase. Era o femeie splendidă, cu un soț bogat; purta o pălărie imensă de paie și prin muslina rochiei i se puteau vedea umerii frumos modelați. Nero, sau Thabor, o însoțea pretutindeni. Gustave o urmărea discret, păstrând distanța o dată, pe dune, ea și-a descheiat rochia, ca să-și alăpteze pruncul. Gustave s-a simțit pierdut, neajutorat, chinuit, damnat Mult timp după aceea a susținut că vara scurtă a lui 1836 îi cauterizase inima (Suntem liberi, firește, să nu-i dăm crezare. Ce spuneau frații Goncourt? „Deși absolut franc din fire, nu e niciodată sincer cu adevărat când vorbește despre ceea ce simte, suferă sau iubește.”) Cui i s-a confesat el mai întâi în legătură cu pasiunea lui? Colegilor de liceu? Mamei? Poate chiar lui Mme Schlesinger? Da' de unde: lui Nero (sau Thabor). Scotea dulăul Newfoundland la plimbare pe nisipurile de la Trouville și în ascunzătoarea moale a câte unei dune se lăsa în genunchi și-și înrolau a brațele în jurul animalului. După care îl săruta pe locul att-nu cu mult înainte de buzele stăpânei (punctul exact unde aplica sărutul rămâne o problemă controversată: unii susțin că pe nas, alții că sus, pe frunte); șoptea în urechea firoasă a lui Nero (sau Thabor) secretele pe care murea de dor să le toarne în urechiușa dintre pălăria de paie și rochia de muslină; pe urmă izbucnea în lacrimi.

Amintirea lui Mme Schlesinger, ca și prezența ei, l-a obsedat pe Flaubert tot restul vieții Nu se cunoaște ce s-a ales de câine.

2. *Câinele practic*. După părerea mea, n-au fost studiate suficient animalele de casă de la Croisset. Existența lor se luminează scurt, câteodată însoțită de un nume, altă dată fără; aflăm rar cum sau de ce au fost procurate, când și din ce pricină au murit să facem o listă:

În 1840, sora lui Gustave, Caroline, avea o capră numită Souvit În 1840, familia poseda o cățea neagră, rasa Newfoundland, numită

Neo (poate că acest nume i-a influențat memoria lui Du Câmp cu privire la Newfoundland-ul lui Mme Schlesinger).

În 1853, Gustave cinează singur la Croisset cu un câine nenumit în 1854, Gustave ia masa cu un câine numit Dakno, probabil același animal cu cel de mai sus.

Între 1856 – 57, nepoțica sa, Caroline, are un iepuraș.

În 1856, expune pe peluza sa un crocodil împăiat, adus din Orient, dându-i astfel posibilitatea să se încălzească din nou la soare, pentru prima oară după 3.000 de ani.

În 1856, un iepure de câmp își face culcuș în grădină; Gustave interzice tăierea lui.

În 1866, Gustave ia singur masa, cu un acvariu cu pești aurii în 1867, câinele lui favorit (nu se indică numele sau rasa) moare înghițind otravă pentru șobolani.

În 1872, Gustave devine proprietarul lui Julio, un ogar cenușia

Notă: dacă vrem să obținem lista completă a creaturilor domestice cunoscute cărora le-a fost gazdă Gustave, trebuie să consemnăm că în octombrie 1842 a fost infestat de păduchi.

Dintre favoriții înșirați mai sus, unicul despre care posedăm informații mai consistente este Julio. În aprilie 1872 a murit Mme Flaubert; Gustave a rămas singur în casa cea mare, să mănânce la o masă uriașă, în „tête-à-tête cu mine însumi”. În septembrie, prietenul său Edmond Laporte a vrut să-i dăruiască un ogar. Fiindu-i frică de turbare, Gustave a șovăit; în cele din urmă, însă, a acceptat cadoul. L-a botezat Julio (în onoarea lui Juliet Herbert? Dacă așa vă place...) și s-a atașat repede de el. La sfârșitul lunii îi scria deja nepoatei că unica lui plăcere (la treizeci și șase de ani după luarea în brațe a Newfoundlandului lui Mme Schlesinger) era să îmbrățișeze *le pauvre chien*. „Calmul și frumusețea lui îți stârnesc invidia”.

La Croisset, ogarul a devenit însoțitorul său permanent Stranie alăturare: romancierul sedentar, îndesat și câinele de curse, cu blana lui lucioasă. Viața particulară a lui Julio a început să-și facă loc în corespondența lui Flaubert: anunța că dobitocul a făcut o „căsătorie morganatică” cu o „tânără persoană” din vecini Stăpânul și favoritul sau și îmbolnăvit deodată: în primăvara lui 1879, Flaubert suferea de reumatism și de un picior umflat, iar Julio avea o boală canină nespecificată. „Se poartă exact ca un om”, scria Gustave. „Schițează gesturi mici, profund umane”. Ambii s-au însănătoșit și au ajuns,

târâș-grăpiș, la sfârșitul anului. Iarna 1879 – 80 a fost deosebit de aspră. Menajera lui Flaubert i-a confecționat lui Julio o jachetă dintr-o pereche de pantaloni vechi. Au ieșit împreună din iarnă. Flaubert a murit primăvara

Nu se știe care a fost soarta câinelui

3. *Câinele la figurat*. Madame Bovary are un câine, dăruit de un paznic de vânătoare pe care soțul ei îl vindecase de o bronșită. Este *une petite levrette d'Italie*, o micuță cățea de ogar italiană. Nabokov, excesiv de drastic cu toți traducătorii lui Flaubert, îl numește *whippet*. Fie că are dreptate din punct de vedere zoologic sau nu, e sigur că sexul animalului – care mi se pare important – e pierdut în traducere. Cățeaua asta este investită cu semnific A e pasageră ca... nu ca simbol, încă și mai puțin ca metaforă-i spunem ca o figură de stil. Emma primește cățeaua când mar Wfcuiește încă la Tostes cu soțul ei; e perioada când simte în suflet primele tresăriri vagi de insatisfacție, perioada plictiselii și a nemulțumirii, dar încă nu a decăderii. Își scoate ogarul la plimbare și animalul devine – cu tact, pentru scurtă vreme, cale de numai circa un paragraf – ceva mai mult decât un simplu câine: „La început, gândurile îi rățăceau fără țel, aidoma ogarului, care alerga în cerc, pocnind din fălci ca să prindă fluturi galbeni, fugărind șoarecii de câmp și molfăind macii de pe marginea unui lan de grâu. Pe urmă, treptat, ideile convergeau, până când, așezată pe un petec de iarbă pe care-l tot împungea cu umbrela de soare, începea să repete, în minte: «O, Doamne, de ce m-am măritat?»”.

Aceasta este prima apariție a cățelului – o inserție delicată. După aceea, Emma îi prinde capul și îl sărută, cum a procedat și Gustave cu Nero (sau Thabor). Câinele are o înfățișare melancolică, iar ea îi vorbește ca unei ființe ce trebuie consolată. Cu alte cuvinte, ea vorbește (în ambele sensuri ale expresiei) pentru sine. A doua apariție a câinelui este și ultima Charles și Emma se mută de la Tostes la Yonville – călătorie ce determină trecerea Emmei din lumea viselor și a fanteziei în aceea a realității și decăderii să-l observăm și pe călătorul ce împarte cu ei diligența, ironic numit Monsieur Lheureux, vânzător de obiecte de galanterie și cămătar, care o prinde până la urmă pe Emma în mreje (decăderea financiară marchează căderea femeii la fel ca și degradarea sexuală). Pe drum, cățeaua Emmei își ia tălpășița o cheamă, fluierând, mai bine de un sfert de ceas, după care renunță. M. Lheureux o copleșește pe Emma cu promisiunea unor false mângâieri,

îndrugându-i povești consolatoare despre câini răătăciți întorși la stăpânii de care îi despart distanțe enorme; ar fi existat chiar unul care a izbutit să parcurgă tot drumul înapoi de la Constantinopol până la Paris. Nu este consemnată reacția Emmei la aceste istorisirii

Nu se consemnează nici care a fost soarta ogarului el

4. *Câinele înecat și câinele fantastic*. În ianuarie 1851, Flaubert și Du Câmp călătoreau prin Grecia. Au vizitat Marathbn, Eleusis și Salamis. S-au întâlnit cu Generalul Morandi, un mercenar ce luptase la Missolonghi și care, indignat, a respins calomnia răspândită de burghezia engleză că Byron ar fi decăzut din punct de vedere moral în timp ce se afla în Grecia. „Era magnific”, striga Generalul. „Parcă era Ahile!” Du Câmp notează că au vizitat Thermopylae și l-au recitat pe Plutarh chiar acolo, pe câmpul de luptă. La 12 ianuarie erau în drum spre Eleuthera – cei doi, un dragoman și un polițist înarmat, folosit drept escortă – când, subit, vremea se înrăutăți. Căzu o ploaie abundentă, câmpia pe care o traversau fu inundată, terierul scoțian al polițistului fu luat de ape și înecat într-un torent învolburat. Ploaia se transformă în zăpadă și se întunecă brusc. Norii șterseră stelele de pe cer – izolarea călătorilor era totală.

Trecu o oră, apoi încă una. Zăpada se strângea, groasă, în cutele veșmintelor; pierdură cărarea. Polițistul descarcă de câteva ori pistolul în aer, dar nu primi niciun răspuns. Exasperați și pătrunși de frig, aveau perspectiva de a petrece noaptea în așa, pe un teren neospitalier. Polițistul își jela terierul înecat, în timp ce dragomanul – un individ cu ochi mari, bulbucăți, ca de homar – se dovedise campionul incompetențelor pe tot parcursul călătoriei; dădea chix până și cu gătitul. Călăreau prudent, încordându-și ochii să vadă pe undeva vreo luminiță, când, deodată, polițistul strigă: „Stați!” Undeva, departe, se auzea lătrat de câine. În momentul acela, dragomanul făcu dovada unicului său talent: știința de a imita lătratul de câine. Se puse pe lătrat cu forța dată de disperare. Când se opri, ciuliră cu toții urechile și auziră lătrături de răspuns. Dragomanul se puse din nou pe urlat înaintare încet, oprindu-se mereu ca să latre și să fie lătrați și reorientându-se astfel. După o jumătate de ceas de mărșăluit spre dulăul din sat, care lătra tot mai tare, găsiră adăpost pentru noapte.

Nu se consemnează ce s-a ales de dragomaa. *Notă*: O fi corect să arătăm că jurnalul lui Gustave oferă o altă versiune a întâmplării? Spune același lucru despre vreme; e de acord cu data; e de acord că

dragomanul nu știa să gătească (un meniu constant de carne de miel și ouă tari l-a făcut pe Flaubert să nu mai pună decât pâine uscată în gură). Dar, ciudat, nu pomeneste de lectura din Plutarh pe câmpul de luptă. Câinele polițistului (în versiunea lui Flaubert nu i se indică rasa) n-a fost dus de viitură, ci pur și simplu s-a înecat într-o băltoacă. Cât despre dragomanul lătrător, Gustave notează doar că, auzind un câine că hămăia în depărtare, i-a ordonat jwlițistului să tragă un foc în aer. Câinele a lătrat din nou cf. (repuns, polițistul a mai tras un foc și prin această metodă mult mai banală au putut să se îndrepte spre un adăpost

Nu se consemnează ce s-a întâmplat cu adevărat

5 POC!

ÎN CERCURILE MAI CITITE ALE CLASEI MIJLOCII DIN

Anglia, ori de câte ori se produce o coincidență, se găsește cineva care să exclame: „Exact ca în Anthony Powe111!” Deseori, la cea mai sumară examinare, se dovedește că e vorba de o coincidență total neremarcabilă: exemplul tipic ar fi acela în care doi oameni ce se cunosc demult, de pe băncile liceului sau ale universității, se pomenesc față în față după o pauză de câțiva ani. Numele lui Powell este rostit pentru a da legitimitate evenimentului, ca atunci când chemi un preot să-ți binecuvânteze automobilul.

Mie nu-mi cad bine coincidențele. Există în ele ceva înfricoșător: pentru o clipă simți ce trebuie să însemne să trăiești într-un univers ordonat, administrat de Dumnezeu, unde El ți se uită mereu peste umăr și-ți face aluzii mari și nerafinate la planurile Lui cosmice. Prefer sentimentul haosului, să simt că lucrurile merg la întâmplare, că există o nebulie atât permanentă cât și temporară – să am certitudinea ignoranței, brutalității și prostiei omenești. „Indiferent ce-o să se mai întâmple”, scria Flaubert la izbucnirea războiului franco-prusac, „o să rămânem proști”. Simplu pesimism fudul? Sau o necesară înlăturare a speranțelor, fără de care nimic nu poate fi gândit, făcut sau scris corect?

Nu-mi plac nici măcar coincidențele inofensive, comice. Am fost o dată invitat la o cină, unde am descoperit că șapte dintre musafiri tocmai terminaseră de citit *Un dans pe muzica timpului*. Nu mi-a convenit acest lucru; nu în ultimul rând pentru că m-a împiedicat să deschid gura până s-a servit brânza.

1 Anthony Powell (a 1905) – romancier britanic, autor, printre

alte, a unui ciclu de douăsprezece romane cu titlul general *A Dance to the Music of Time* (Un dans pe muzica timpului), frescă a vieții intelectuale și artistice londoneze din prima jumătate a veacului nostru.

Cât despre coincidența folosită în intriga romanelor – e un procedeu cam ieftin și comercial; imposibil să nu te enerveze ca zorzoană estetică. Trubadurul care trece pe acolo chiar la timp ca să salveze fata din încăierarea din tufiș; subit, dar convena-bil-apăruții binefăcători dickensieni; corabia eșuată frumos pe un țărm străin, ca să dea posibilitatea familiilor și amantilor să se regăsească. O dată i-am vorbit de rău această leneșă stratagemă unui poet abia cunoscut, probabil îndemânatic în folosirea coincidenței numită rimă. „Poate”, mi-a întors-o el cu genială superioritate, „poate că mintea dumneavoastră e prea prozaică?”

„Doar n-o să negați”, am insistat eu, destul de mândru de mine, „că o minte prozaică poate judeca proza cel mai bine?”

Dacă aș fi un dictator al prozei de imaginație, aș interzice coincidențele. Bine, poate nu total. Le-aș permite în romanul picaresc – acolo este locul lor. Haideți, serviți-vă: pilotul a cărui parașută refuză să se deschidă să cadă în căpița de fân, obijduitul cinstit, cu piciorul atins de gangrena, să descopere comoara îngropată – totul e în regulă, ce importantă are...

Firește, o metodă de a da legitimitate coincidențelor este să le spui ironii. Exact așa procedează scriitorii deștepți la urma urmei, ironia este o modalitate modernă, tovarășă de pahar a spiritului și a vibrației. Cine ar putea avea vreo obiecție? Totuși, mă întreb uneori dacă cea mai spirituală, cea mai vibrantă ironie nu e cumva pur și simr 11 o coincidență grijuliu periată, bine educată.

Habar n-am ce părere avea Flaubert despre coincidență. Sperasem să găsesc o definiție a ei în nesmintit ironicul *Dictionnaire des idées reçues*, dar acesta sare, cu tâlc, de la *cognac* la *coitus*. Totuși, dragostea lui pentru ironie este evidentă; e una din trăsăturile sale cele mai moderne. În Egipt, l-a încântat descoperirea că *almeh*, cuvântul pentru englezescul *bluestocking*, își pierduse treptat sensul inițial, ajungând să însemne „curvă”.

Se aglutinează ironiile în jurul celui ironic? Flaubert credea că da în 1878, ceremoniile prilejuite de comemorarea a o sută de ani de la moartea lui Voltaire au fost organizate de firma producătoare de

ciocolată Menier. „Bietul geniu bătrân”, comentează Gustave, „nici acum nu scapă de ironie”. îl sâcâia și pe Gustave. Când scria despre el însuși: „Atrag nebulii și animalele”, ar fi trebuit să adauge: „Și ironiile”.

Să luăm romanul *Madame Bovary*. I s-a intentat proces, pentru obscenități, de către Ernest Pinard, avocatul care se bucură și de faima dubioasă de a fi condus acuzarea în cazul *Les Fleurs du mal*. La câțiva ani după ce cartea lui Flaubert a fost exonerată, s-a descoperit că Pinard era autorul anonim al unei colecții de versuri priapice. Romancierul s-a amuzat copios.

Dar ia să ne referim chiar la carte. Două dintre lucrurile care-ți stăruie în memorie sunt adulterul Emmei, comis în birja cu perdelețe la geamuri (un pasaj pe care cei cu gândirea conservatoare l-au găsit absolut scandalos) și ultimul rând al textului – „Tocmai a fost decorat cu Legiunea de Onoare” –, o confirmare a apoteozei burgheze a farmacistului Homais. Bine, dar iată că ideea birjei cu perdelețe se pare că i-a venit lui Flaubert ca rezultat al propriei sale comportări excentrice de la Paris, când se ferea strașnic să fie interceptat de Louise Colet Pentru a nu fi recunoscut, începuse să meargă pretutindeni în birje cu perdelele trase. Așadar, și-a apărat castitatea apelând la un procedeu pe care tot el îl va folosi mai târziu ca să-i dea eroinei sale posibilitatea să-și facă mendrele sexuale.

Cu *Le-gion d'honneur* a lui Homais, lucrurile stau exact pe dos: viața imită arta și o ironizează. La numai zece ani de la punerea pe hârtie a acelui rând final, Flaubert, arhianti-burghezul și dușmanul viril al tuturor guvernelor, s-a lăsat făcut *chevalier* al lui *Le-gion d'honneur*. În consecință, ultima propoziție a vieții sale imita papagalicește ultimele cuvinte din capodopera sa la înmormântare, a apărut un pluton de soldați care a tras o salvă de onoare pe deasupra sicriului, oferind astfel tradiționalul omagiu de bun-rămas al statului unuia dintre cei mai improbabili și sardonici *chevaliers* ai săi.

Dacă nu vă plac ironiile astea, mai am și altele.

1. ZORII LA PIRAMIDE

În decembrie 1849, Flaubert și Du Câmp s-au cățarat pe Marea Piramidă a lui Kheops. Își petrecuseră noaptea la poalele monumentului și se deșteptaseră la cinci, ca să fie siguri că vor ajunge în vârf înainte de răsăritul soarelui Gustave s-a spălat pe față într-un lighenaș de pânză impermeabilă; urla un șacal; el a fumat o pipă. Apoi, cu doi arabi împingându-l și alți doi trăgându-l, a fost ridicat încet, ca

un balot, pe pietrele înalte ale Piramidei, până pe culme. Du Câmp – primul om care a fotografiat Sfinxul – se afla deja acolo. În fața lor se desfășura Nilul, scăldat în cețuri, ca o mare albă; în spate era deșertul întunecat, un ocean de purpură, încremenit într-un târziu, la răsărit apăru o dungă de lumină portocalie; încetul cu încetul, marea albă din fața lor deveni o imensă întindere de un verde fertil, iar oceanul de purpură din spate se transformă într-un alb orbitor. Soarele ce creștea lovi cu razele pietrele din vârful Piramidei și Flaubert, uitându-se în jos, la picioarele lui, văzu o carte de vizită prinsă în pioneze. Spunea „Humbert, Frotteur” și dădea o adresă din Rouen.

Ce ironie bine ținută! Și ce moment modernist splendid; aceasta este exact tipul de relație, amestecând banalul cu sublimul, pe care ne place s-o considerăm, cu un exagerat simț al proprietății, ca aparținând epocii noastre seci și imposibil de păcălit îi mulțumim lui Flaubert că a ridicat cartea de vizită; într-un sens, ironia nici n-a fost prezentă până n-a observat-o. Alți turiști poate că n-ar fi văzut în cartonașul acela decât un gunoi – ar fi putut rămâne acolo ani întregi, până îi rugineau pionezele – dar Flaubert l-a investit cu o funcție.

Dacă avem chef de interpretat, putem analiza micuțul eveniment și mai temeinic. Oare nu descifrăm o coincidență istorică remarcabilă în faptul că cel mai mare romancier european al secolului al nouăsprezecelea face, la Piramide, cunoștință cu cel mai vestit jtrsonaj din proza veacului al douăzecilea? Că Flaubert, / pielea încă jilavă după ce trăsese în țeapă câțiva băiețandri la baia publică din Cairo, dă peste numele corupătorului de minore americane creat de Nabokov? Mai departe, care este profesiunea acestui Humbert Humbert¹, versiunea cu o singură țeava? *Frotteur*. Verbatim, un șlefuitor francez, dar și tipul de deviant sexual căruia îi place să se frece de mulțime.

Și asta nici nu e totul. Urmează ironia despre ironie. Rezultă, din însemnările de călătorie ale lui Flaubert, că micul cartonaș nu fusese fixat acolo de Monsieur Frotteur în persoană, ci de lunecosul și prevăzătorul Maxime du Câmp, care i-o luase înainte lui Flaubert în noaptea de purpură și-i întinsese o micuță cursă sensibilității amicului său. Echilibrul reacției noastre se schimbă odată cu noua informație: Flaubert devine greoi și previzibil; Du Câmp este omul de spirit, dandy-ul, vestitorul modernismului, înainte ca modernismul să-și fi proclamat existența

Humbert Humbert este protagonistul celebrului roman *Lolita* de Vladimir Nabokov.

Dar haideți să mai citim. Dacă apelăm la scrisorile lui Flaubert, îl vom afla, la câteva zile după întâmplarea de mai sus, explicându-i mamei sale *sublima surpriză* a descoperirii făcute. „Când te gândești că purtasem la mine cartea de vizită de la plecarea de la Croisset și n-am apucat s-o așez unde voiam! Escrocul a profitat de zăpăceala mea și a descoperit minunat de oportună carte de vizită în calota pălăriei mele”. Lucrurile sunt, prin urmare, și mai bizare: la plecarea de acasă, Flaubert pregătise deja efectele speciale ce vor părea, ulterior, absolut tipice pentru felul său de a percepe lumea Ironiile proliferază; realitățile se restrâng. Și de ce – întreb eu din pură curiozitate – și-a luat pălăria cu el la Piramide?

1 DISCURILE DE PE INSULA PUSTIE1

Gustave obișnuia să-și amintească de vacanțele de vară de la Trouville – petrecute între papagalul căpitanului Barbey și câinele lui Mme Schlesinger – ca de puținele perioade liniștite ale existenței sale. Reexaminându-și trecutul din toamna celor douăzeci și vreo cinci de ani împliniți, îi spunea lui Louise Colet că „cele mai importante evenimente din viața mea au fost câteva gânduri, lectura, anumite amurguri la malul mării, la Trouville, cele cinci-șase ore de discuții neîntrerupte cu un prieten (Alfred le Poittevin) care e acum căsătorit și pierdut pentru mine”.

La Trouville, a făcut cunoștință cu Gertrude și Harriet Collier, fiicele unui atașat naval britanic. Se pare că ambele s-au îndrăgostit de el. Harriet i-a dăruit portretul ei, care atârna deasupra șemineului la Croisset, dar lui îi plăcea mai mult de Gertrude. Putem ghici ce fel de sentimente nutrea ea pentru el dintr-un text scris de femeie cu câteva decenii mai târziu, după moartea lui Gustave. Adoptând stilul romanelor siropoase și folosind nume fictive, Gertrude se lauda: „L-am iubit cu patimă, l-am adorat Au trecut peste mine anii, dar niciodată n-am mai trăit sentimentele de adulație, de iubire și în același timp de teamă care mi-au pus atunci stăpânire pe inimă. Îmi spunea mie ceva că nu voi fi niciodată a lui... Dar știam, în străfundurile sufletului, cât de sincer îl pot iubi, că îl pot slăvi și asculta”.

Cunoscuta emisiune a postului BBC Radio Four.

Suculenta amintire a lui Gertrude ar putea fi un produs al fanteziei: la urma urmei, ce poate fi mai atractiv din punct de vedere

sentimental decât un geniu mort și vacanța la mare a unei adolescente? Dar poate că nu este. De la distanță, Gustave și Gertrude au păstrat legătura timp de decenii. El i-a trimis un exemplar din *Madame Bovary* (ea i-a mulțumit, a declarat romanul „hidos” și i-a citat ceea ce spunea Philip James Bailey, autorul lui *Festus* –, despre datoria scriitorului de a-i face educație morală cititorului) și, la patruzeci de ani după prima lor întâlnire, de la Trouville, a venit să-l viziteze la Croisset. Blondul și chipeșul cavalier din tinerețea ei era acum chel și roșu la față, iar în gură nu mai avea decât doi dinți. Curtoazia lui nu-și pierduse, însă, luciul sănătos al tinereții. „Vechea mea prietenă. Tinerețea mea”, îi scria el la mult timp după aceea, „în anii lungi pe care i-am trăit fără să știu unde te afli nu cred să fi existat o singură zi în care să nu mă fi gândit la tine”.

În cursul acelor ani lungi (mai precis, în 1847, la un an după ce Flaubert rememorase, pentru Louise, amurgurile de la

Trouville), Gertrude promisesese că va iubi, slăvi și asculta pe un altul; un economist englez pe nume Charles Tennant în timp ce faima europeană a romancierului Flaubert creștea încet, Gertrude avea să publice și ea o carte, o ediție îngrijită de ea a

urnalului bunicului ei, *Franța în ajunul Marii Revoluții*.

Englezoaica a murit în 1918, la vârsta de nouăzeci și unu de ani, și a avut o fiică, Dorothy, căsătorită cu exploratorul Henry

Morton Stanley.

În timpul uneia dintre expedițiile africane ale lui Stanley, echipa lui a avut de luptat cu multe greutăți. Exploratorul s-a văzut obligat să se descotorosească, rând pe rând, de tot calabalâcul ce nu era absolut necesar. Într-un fel, era tocmai reversul, versiunea reală a emisiunii „Discurile de pe insula pustie”: în loc să fie înzestrat cu obiecte diverse, care să-i facă viața de la tropice cât mai suportabilă, Stanley trebuia să scape de ele ca să supraviețuiască. Cărțile erau, evident, prea multe, așa că a început să le raționalizeze, până n-a mai rămas decât cu cele două volume cu care este echipat orice invitat al emisiunii „Discurile de pe insula pustie”, pentru că sunt un minimum strict

1 Philip James Bailey (1816 – 1902). Poet englez, autorul lui *Festus*, un lung poem epic în versuri albe bazat pe legenda lui Faust, ridiculizat pentru pompozitatea lui.

necesar: Biblia și Shakespeare. Cea de a treia carte a lui Stanley, pe care a aruncat-o ca să ajungă la acest prag inferior final, era

Salammbô.

3. POCNETUL COȘCIUGELOR

Tonul obosit, de ipohondru, al scrisorii către Louise Colet în care Flaubert povestea despre amurguri nu era o poză. De fapt, 1846 fusese anul în care se stinseseră din viață mai întâi tatăl lui, apoi sora sa Caroline. „Ce familie!”, scria el. „Ce iad!” Toată noaptea, Gustave a stat de veghe lângă corpul neînsuflețit al surorii sale. Ea era întinsă pe catafalc, în rochia albă de mireasă, el ședea pe scaun și citea Montaigne.

În dimineța înmormântării, i-a dat un ultim sărut de rămas bun fetei așezate în coștiug. Apoi a auzit, pentru a doua oară în patru luni, zgomotul răsunător al bocancilor cu ținte urcând treptele de lemn ca să ia un cadavru. În ziua aceea, aproape că nici n-au avut timp să jelească, aspectele practice le-au solicitat toată atenția. Trebuia tăiată o buclă din părul Carolinei, trebuiau luate tipare de ghips după fața și mâinile ei: „Am văzut cum etichetele mari ale bădăranilor ăloro o pângăresc și-i întind ghipsul pe față”. Bădăranii mari sunt necesari la înmormântări.

Drumul spre cimitir îi era cunoscut de data trecută. La mormânt, soțul Carolinei nu s-a mai putut stăpâni Gustave privea cum e coborât sicriul. Brusc, acesta se înțepeni: săpaseră o groapă prea îngustă Groparii apucară sicriul și-l scuturară, traseră de el în toate direcțiile, îl suciră, dădură în el cu hârlețele, încercară să-l miște cu pârgarii; degeaba, coștiugul nu se clintea în cele din urmă, unul dintre ei își puse piciorul pe cutia de lemn, chiar deasupra feței lui Caroline, și o împinse jos, până în fundul gropii.

Gustave a comandat un bust după masca mortuară; bustul a rămas în biroul său toată viața lui activă, până la moartea scriitorului, survenită în 1880, în aceeași casă. Maupassant a ajutat la pregătirea mortului. Nepoata scriitorului a cerut să se confecționeze tiparul tradițional al mâinii celui decedat Nu s-a putut; pumnul era încleștat prea tare, în urma comoției cerebrale fatale.

Procesiunea s-a urnit din loc, mai întâi spre biserica de la Canteleu, apoi spre Cimetiere Monumental, unde plutonul de soldați a scris, cu focul puștilor, glossa aceea lugubră la ultimul rând din *Madame Bovary*. S-au rostit câteva cuvinte, după care au început să coboare sicriul în groapă. S-a înțepenit De data asta, lățimea fusese bine calculată, dar groparii se scumpiseră la lungime. Fiii bădăranilor

s-au luptat în van cu coșciugul; n-au izbutit nici să-l vâre înăuntru cu forța, nici să-l tragă afară prin răsucire. După câteva minute jenante, publicul îndoliat s-a risipit încet, lăsându-l pe Flaubert înfipt în pământ în unghi ascuțit

Normanzii sunt vestiți pentru zgârcenie și nu cred că groparii lor fac excepție; poate că le e ciudă pentru fiecare centimetru de pământ pe care trebuie să-l taie în plus și au păstrat vie această ciudă, ca pe o tradiție profesională, din 1846 până în 1880. Poate că Nabokov citise scrisorile lui Flaubert înainte de a redacta *Lolita*. Poate că admirația exploratorului H.M. Stanley pentru romanul african al lui Flaubert nu-i chiar așa de surprinzătoare. Poate că ceea ce noi interpretăm drept o coincidență brută, o ironie mătăsoasă sau o bravă prefigurare a modernismului era cu totul altceva la timpul său. Flaubert a purtat la el cartea de vizită a lui Monsieur Humbert de la Rouen până la piramide. Urma oare să servească drept un chicot de avertizare adresat propriei lui sensibilități; să fie o referire sardonică la suprafața nisipoasă, neșlefuită a deșertului; sau poate, pur și simplu, era menită să ne ia pe noi peste picior?

OCHII EMMEI BOVARY

SĂ VĂ SPUN DE CE-I URĂSC PE CRITICI. NU DIN motivele obișnuite: că ar fi creatori ratați (de obicei nu sunt; pot fi critici ratați, dar asta-i cu totul altceva), sau că ar fi, prin natura lor, cârcotași, invidioși și vanitoși (de obicei nu sunt; dacă pot fi acuzați de ceva, atunci e mai corect să fie trași la răspundere pentru exces de generozitate, pentru osanalele cantate unor producții de mâna a doua, în așa fel încât propriile lor disociații fine să pară un produs și mai rar). Nu, motivul din care îi urăsc eu pe critici – cel puțin uneori – este că scriu fraze de genul celor de mai jos:

Flaubert nu-și construiește personajele, cum procedează Balzac, printr-o descriere obiectivă, externă; dimpotrivă, îi pasă atât de puțin de înfățișarea lor, încât o dată îi dă Emmei ochi căprui (14), altă dată ochi de un negru abisal (15) și a treia oară ochi albaștri (16).

Acuzația aceasta, la obiect și descurajatoare, a fost formulată de răposata Dr. Enid Starkie, conferențiar emerit în specialitatea Literatura Franceză la Universitatea Oxford și autoarea celei mai detaliate biografii engleze a lui Flaubert. Numerele din textul ei trimit la notele cu care îl înjunghie pe romancier capitol cu capitol, paragraf cu paragraf.

Am audiat o dată o prelegere ținută de Dr. Starkie și îmi face plăcere să relatez că vorbea franceza cu un accent atroce – era una din prestațiile acelea pline de tupeul deprins la școală de fete total lipsite de ureche muzicală, care pendulează între corectitudinea banală și eroarea monstruoasă, deseori în cadrul aceluiași cuvânt Natural, acest defect nu o făcea mai puțin competentă să predea la Universitatea Oxford, deoarece până nu demult respectiva instituție a preferat să trateze limbile moderne ca și cum ar fi moarte: în felul acesta ele deveneau mai respectabile, puteau fi văzute ca evoluții perfecționate, cu rădăcini în latină și greaca veche. Chiar și așa, mi s-a părut ciudat ca cineva care-și câștiga existența predând literatura franceză să fie atât de dezastruos de inapt în a face ca vocabularul de bază a limbii să sune așa cum sunase când fusese pronunțat inițial de subiectele, eroii (plătitorii, am putea spune) lui.

Poate credeți că e o cale de a mă răzbuna ieftin pe o doamnă critic răposată, pentru vina de a fi arătat că Flaubert nu știa sigur ce fel de ochi avea Emma Eu, însă, nu recunosc preceptul *de mortuis nil nisi bonum* (doar vorbesc în calitate de doctor) și e greu să subvaluezi enervarea pe care ți-o produce un critic ce vorbește în stilul acesta Enervarea n-o are ca țintă pe Dr. Starkie, nu la început – cum se spune, ea nu și-a făcut decât datoria – ci pe Flaubert Așadar geniul acela neobosit nu era în stare nici măcar să dea dovadă de consecvență când era vorba de culoarea ochilor eroinei sale celei mai celebre? Ha! Dar, curând, neputând rămâne supărat pe el prea mult timp, îți transferi nemulțumirea asupra criticului

Trebuie să recunosc: deși am citit *Madame Bovary* de câteva ori, n-am observat niciodată că eroina are ochi de curcubeu. Ar fi trebuit să observ? Dumneavoastră ați fi băgat de seamă? Oare nu eram prea preocupat să înregistrez amănunte care i-au scăpat lui Dr. Starkie (chiar dacă nu-mi pot imagina, deocamdată, care anume)? Să punem altfel problema: există pe undeva un cititor perfect, un cititor total? Conține lectura lui *Madame Bovary* toate reacțiile trăite de mine când am citit cartea, la care se adaugă o sumedenie de altele, așa încât lectura mea să devină lipsită de noimă? Eu unul sper că nu. E posibil ca lectura mea să fie lipsită de noimă din punctul de vedere al istoriei criticii literare; nu și din cel al plăcerii pure. Nu pot dovedi că noi, cititorii amatori, consumăm cărțile cu plăcere mai mare decât criticii profesioniști, dar vă pot indica un avantaj cert pe care-l avem față de

eu Avem voie să uităm. Dr. Starkie și cei din categoria ei sunt blestemați să aibă memorie: cărțile pe care le predau și despre care scriu nu trebuie să li se șteargă din minte. Ele devin o mare familie. Poate că ăsta-i motivul din care la unii critici se simte un soi de condescendență față de autorii cu care se ocupă. Se comportă ca și cum Flaubert, Milton sau Wordsworth ar fi vreo exasperantă mătușă bătrână ce-și face veacul în șezlong, mirosind a pudră râncedă, pe care n-o interesează decât trecutul și, deci, n-a mai emis nimic interesant de ani de zile. Desigur, e casa ei, toată lumea locuiește acolo fără să plătească chirie, dar, chiar și așa, suntem siguri că... știți dumneavoastră... ar cam fi vremea

Pe când un cititor obișnuit, dar pătimaș, are voie să uite; el o poate lua din loc și să fie necredincios, citind alți scriitori, pentru ca după aceea să revină și să se lase din nou înrob. Relația nu trebuie să fie guvernată de spiritul domestic; ea poate fi sporadică, dar atunci când există, este întotdeauna intensă. Nici urmă de ranchiuna zilnică ce apare când doi oameni trăiesc împreună cu placiditate bovină. Nu mă surprind niciodată reproșându-i lui Flaubert, exasperat, că n-a pus la uscat covorașul de lângă vană, sau că n-a folosit peria de curățat closetul. Tocmai de la astfel de reproșuri nu se poate abține Dr. Starkie. Îmi vine să strig: înțelege, scriitorii nu sunt perfecți! Nu în mai mare măsură decât soții și soțiile! Singura regulă ce se aplică întotdeauna fără greș este următoarea: chiar dacă par perfecți, nu pot fi! Nu mi-am făcut niciodată iluzii că așa avea o soție desăvârșită. Am iubit-o, dar nu m-am îmbătat cu apă rece. Îmi aduc aminte cum... Dar asta rămâne pe altă dată.

Îmi voi aminti, în schimb, de o altă conferință la care am asistat, cu ani în urmă, la Festivalul Literar de la Cheltenham. A ținut-o un profesor de la Cambridge, Christopher Ricks, și a fost un spectacol strălucitor. Țeasta cheală a conferențiarului strălucea, pantofii negri erau frumos lustruiți, iar ceea ce spunea era absolut scăpărător. Tema era „Greșelile din literatură: au ele vreo importanță?” Se pare, bunăoară, că într-o poezie, Evtușenko a scris o enormitate de râsul curcilor despre privighetoarea americană. Pușkin nu avea idee ce fel de uniformă de paradă purtau militarii la baluri. John Wain¹ ne dă informații greșite despre pilotul american de la Hiroshima Nabokov a făcut o analiză fonetică eronată – acesta-i chiar un lucru surprinzător – a numelui Lolita Ricks mai dădea și alte exemple. Coleridge, Yeats și

Browning s-au numărat printre cei ce nu puteau deosebi un șoim de un firez, ba de la bun început nici nu știau ce-i acela un firez.

Două exemple mi-au luat piuitul. Primul era o descoperire remarcabilă în legătură cu *împăratul muștelor*. În cunoscuta scenă în care ochelarii lui Piggy servesc la redescoperirea focu

1 John Wain (n. 1925), romancier britanic din grupul „tinerilor furioși”, al cărui roman *Hurry On Down* (*Grăbește-te să cobori*, 1953) este plasat printre cele mai bune opere ale „mișcării”.

lui, William Golding a încurcat toate legile opticii. De fapt, le-a folosit de-a-ndoaselea. Piggy este miop; prin urmare, ochelarii ce i s-ar fi prescris în acest caz n-ar fi putut fi folosiți ca lentile de aprins focul. În orice poziție i-ar fi ținut, n-ar fi izbutit nicidecum să focalizeze razele soarelui

Al doilea exemplu se referă la *Atacul cavaleriei ușoare*. „În lunca morții/ Intrară, călărind, cei șase sute”. Tennyson a scris poemul în mare grabă, după lectura știrii din *The Times*, care conținea și sintagma „cineva a făcut o boacăna”. Se baza și pe o relatare anterioară, care vorbea de „607 săbii”. Ulterior, însă, numărul participanților la ceea ce Camille-Rousset numea *ce terrible et sanglant steeplechase* a fost stabilit oficial la 673. „În lunca morții/ Intrară, călărind, cei șase sute șaptezeci și trei”? Parcă versul nu mai are aceeași cadență. Credeți că numărul ar fi putut fi rotunjit la șapte sute, tot inexact, dar cuprinzând o eroare mai mică? Tennyson a chibzuit la această problemă și a hotărât să lase poezia așa cum o scrisese: „Șase sute e mult mai bine decât șapte (cred) din punctul de vedere al metricii, așa că-l vom păstra”.

Mie nu mi se pare o Greșeală să nu scrii „673” sau „700” sau „c. 700”. Pe de altă parte, confuzia lui Golding cu privire la legile opticii trebuie neapărat clasificată ca Eroare. Următoarea întrebare: are vreo importanță? În măsura în care am reținut argumentația profesorului Ricks, teza lui era că dacă nu te poți bizui pe partea factuală a literaturii, procedee ca ironia și fantezia devin mult mai greu de pus în aplicare. Dacă nu știi ce e adevărat, sau ce se presupune că e adevărat, atunci valoarea a ceea ce nu e adevărat, sau nu se intenționează să fie adevărat, scade. Mi se pare o argumentație foarte solidă, deși mă întreb la câte cazuri de erori comise în literatură se poate aplica. Cât despre ochelarii lui Piggy, cred că a) foarte puțină lume, cu excepția oculiștilor, opticienilor și profesorilor ochelariști de engleză, ar

observa greșeala și că, **b)** dacă o observă, se vor mulțumi să o detoneze – așa cum, printr-o explozie controlată, arunci în aer o bombă. Mai mult, detonarea respectivă – la care se recurge pe o plajă pustie, cu un câțel drept martor unic – nu incendiază alte secțiuni ale romanului.

Erorile de tipul celei comise de Golding sunt „greșeli externe” – nepotriviri între ceea ce pretinde cartea că ar fi real și ceea ce știm noi că este. De cele mai multe ori nu indică decât lipsa unor cunoștințe tehnice specializate din cultura scriitorului. Un păcat ce poate fi iertat. Dar ce ne facem cu

„Greșelile interne”, când scriitorul afirmă două lucruri ce se bat cap la cap în interiorul propriei sale creații? Ochii Emmei sunt căprui, ochii Emmei sunt albaștri. Acestea, vai, nu pot fi atribuite decât incompetenței, decât dezorganizării în munca literară. Zilele trecute am citit un roman de debut foarte lăudat, al cărui narator – lipsit de experiență sexuală și amator de literatură franceză – dă o rețetă cu accente comice a modului în care poți săruta o fată fără a fi respins: „Cu forță lină, senzuală, irezistibilă, trage-o încet la pieptul tău, privind-o drept în ochi, ca și cum tocmai ai fi primit un exemplar din prima ediție, cea suprimată, din *Madame Bovary*”.

Frumos spus, ba chiar destul de amuzant Singurul necaz este că o „primă ediție, cea suprimată, din *Madame Bovary*” nu există. Credeam că se cunoaște destul de bine că romanul a apărut mai întâi, serializat, în *Revue de Paris*; apoi a urmat darea în judecată pentru caracterul lui imoral și abia după achitare a fost publicat sub formă de carte. Tânărul romancier (ar fi nedrept să-i dau aici numele), se gândea, bănuiesc, la „prima ediție, cea suprimată”, din *Les Fleurs du mal*. Fără îndoială că-și va îndrepta greșeala până la publicarea ediției a doua a opusculului său – presupunând că va fi una

Ochi căprui, ochi albaștri. Are vreo importanță? Problema nu e dacă are vreo importanță că se contrazice autorul, ci dacă, în ultimă instanță, culoarea ochilor contează. Îi compătimesc pe romancieri când trebuie să se refere la ochii femeilor: posibilitățile sunt foarte limitate și orice culoare ar alege sugerează, inevitabil, banalul. Ochii ei erau albaștri: inocență și corectitudine. Ochii ei erau negri: pasiune și profunzime. Avea ochi verzi: temperament vulcanic, gelozie. Ochi căprui: bun simț, persoană de încredere. Ochii ei erau violeți: romanul a fost scris de Raymond Chandler¹. Cum să scapi de toate platitudinile astea fără să cazi în plasa unei lungi digresiuni despre caracterul

respectivei doamne? Ochii ei sunt de culoarea mълului; ochii ei își schimbau nuanța în funcție de lentilele de contact; el n-o privise niciodată direct în ochi Alegeți. Ochii soției mele erau de un albastru verzui, ceea ce face ca povestea ei să fie lungă.

1 Raymond Chandler (1888 – 1959), autor american de romane și nuvele polițiste în care naturalismul observației sociale e transfigurat de viziunea romantică. Eroul mai tuturor romanelor sale se numește Philip Marlowe.

Ca atare, presupun că scriitorul, în momentele de sinceritate cu sine însuși, recunoaște că nu are sens să descrii ochii. Își imaginează, tacticos, personajul, îi dă o formă și apoi, ultimul gest, înfinge în orbitele goale doi ochi de sticlă. Ochi? O, da, trebuie să aibă ochi, reflectează el, cu politețe blazată.

Investigând literatura, Bouvard și Pecuchet constată că își pierd respectul față de un autor când acesta comite erori. Ceea ce mă surprinde pe mine mai mult este numărul relativ redus al greșelilor scriitorilor. Deci, Episcopul de Liège moare cu cincisprezece ani mai devreme decât trebuie; invalidează acest lucru *Quentin Durward*? E o infracțiune mărunță, un os aruncat recenzenților. Îl văd pe romancier la balustrada de la pupă a feribotului cu care traversează Marea Manecii, aruncând pescărușilor ce planează deasupra-i bucățele de zgărci din sandvișul său.

Sedeam prea departe de ea ca să fi observat culoarea ochilor lui Enid Starkie; tot ce-mi amintesc este că era îmbrăcată ca un matelot, pășea ca un mijlocas la grămadă și vorbea franceza cu un accent oribil. Dar am să vă spun altceva. Conferențiarul Emerit în Literatura Franceză de la Universitatea Oxford și Membrul Onorific al Colegiului Somerville, „binecunoscută pentru studiile închinatе vieții și operei unor scriitori ca Baudelaire, Rimbaud, Gautier, Eliot și Gide” (citez de pe supracoperta volumului ei, prima ediție, firește), care i-a dedicat autorului lui *Madame Bovary* două cărți groase și mulți ani de viață, a ales, pentru coperta primului ei volum, un „portret al lui Gustave Flaubert, de un artist necunoscut”. E primul lucru pe care îl vedem; dacă doriți, este momentul când Dr. Starkie ni-l prezintă pe Flaubert. Unica problemă este că nu-i portretul lui Flaubert Este al lui Louis Bouilhet, cum vă poate spune oricine, începând cu *la gardienne* de la Croissel. Ce interpretare să dăm acestei erori după ce ne-am învins râsul?

Poate tot mai credeți că mă răzbun pe o cercetătoare moartă care nu se mai poate apăra E posibil să aveți dreptate. Cu toate acestea, *quis custodiet ipsos custodest* și să vă mai spun ceva Am recitat de curând *Madame Bovary*.

O dată îi dă Emmei ochi căprui (14); altă dată, ochi de un negru abisal (15) și a treia oară ochi albaștri (16)

1 Roman istoric de Sir Walter Scott (publicat în 1823) despre conspirațiile de la curtea regelui Ludovic al XI-lea al Franței.

Morala, presupun, este următoarea: nu te lăsa niciodată intimidat de o notă de subsol.

Iată cele șase referiri făcute de Flaubert la ochii Emmei Bovary pe tot întinsul romanului. E clar că problema avea o oarecare importanță pentru romancier:

1. (Prima apariție a Emmei) „în măsura în care se poate spune că era frumoasă, frumusețea i se găsea în ochi; deși căprui, păreau uneori negri din cauza genelor...”

2. (Descrisă de soțul ce o diviniza, pe la începutul căsniciei) „Ochii ei i se păreau mai mari, în special în momentul când se trezea și bătea de câteva ori succesiv din pleoape; erau negri când stătea la umbră și de un albastru-închis la lumina zilei; păreau să conțină strat după strat de culori, a căror nuanță era mai densă în profunzime și devenea mai deschisă la suprafața ca de email”.

3. (La un bal, în lumina lumânărilor) „Ochii ei negri păreau și mai întunecați”.

4. (La prima întâlnire cu Leon) „Fixându-l cu ochii ei mari și negriv larg deschiși”.

5. (În casă, văzută de Rodolphe când o examinează prima oară) „Ochii ei negri”.

6. (Emma privindu-se în oglindă, în casă, seara; tocmai a fost sedusă de Rodolphe) „Niciodată nu fuseseră ochii ei mai mari, mai negri, niciodată nu ascuseseră asemenea profunzimi”.

Ce spunea criticul? „Flaubert nu-și construiește personajele, cum procedează Balzac, printr-o descriere obiectivă, externă; dimpotrivă, îi pasă atât de puțin de înfățișarea lor, încât...” Ar fi interesant de comparat timpul folosit de Flaubert ca să se asigure că eroina lui posedă ochii rari și greu de descris ai unei adulterine tragice cu timpul ce i-a fost necesar doamnei doctor Starkie ca să-l ponegrească cu atâta nepăsare.

Încă un singur lucru, ca să nu mai existe niciun dubiu. Cea mai timpurie sursă substanțială de informații despre Flaubert este *Souvenirs littéraires* de Maxime du Câmp (Hachette, Paris, 1882 – 3, 2 vol.), o carte vanitoasă, plină de bârfe, autojustificatoare și necreditabilă – totuși esențială din punct de vedere istoric. La pagina 306 a primului volum (Remington & Company, Londra, 1893, traducător nementionat), Du Câmp o descrie cu lux de amănunte pe femeia ce a servit de model Emmei Bovary. Era, ne informează autorul, a doua soție a unui medic militar de la Bon-Lecours, de lângă Rouen:

Această nevastă de-a doua nu era frumoasă; era scundă, cu părul de un galben șters și fața acoperită de pistrui. Era plină de mofturi și-și disprețuia bărbatul, considerându-l un prost Durdulie și blondă, avea oasele frumos acoperite cu carne, iar în mers și în ținuta ei generală se puteau distinge mișcări elastice, unduioase, ca ale unui tipar. În vocea ei, vulgară din cauza accentului din Normandia Inferioară, răsunau inflexiuni mângâioase, iar ochii, de o culoare nedeterminată – verzi, gri sau albaștri, după cum bătea lumina – aveau o expresie rugătoare ce nu-i părăsea niciodată.

Se pare că Dr. Starkie a ignorat, senin, și acest pasaj revelator. Una peste alta, mi se pare că a dat dovadă de o ignoranță magisterială față de un scriitor care e sigur că i-a achitat, într-un fel sau altul, multe facturi de gaz. Ca să v-o spun pe șleau, lucrul acesta mă scoate din sărite. Acum înțelegeți de ce-i urăsc pe critici? Aș putea încerca să vă descriu expresia ochilor mei din această clipă, dacă n-ar fi atât de decolorați de mânie.

TRAVERSÂND MAREA MÂNECII

ASCULTAȚI. RATARATARATARATA. PE URMĂ – ȘȘȘȘ – DE acolo: *Fatafatafatafata*. Și iarăși: *Ratarataratararaia – fatafa-tafatafata*. O undulare ușoară a mării, specifică lunii noiembrie, face ca mesele din bar să zdrăngăne metalic, atingându-se una de alta o chemare insistentă venind de la o masă apropiată; pauză, în răstimpul căreia o pulsație neuzită străbate ambarcațiunea; apoi un răspuns ceva mai molcolm din partea opusă Chemare și răspuns, chemare și răspuns, parcă ar fi o pereche de păsări mecanice într-o cușcă. Ascultați ritmul: *rataratarata-rata fatafatafatafata ratarataratarata fatafatafatafata*. Spune: continuitate, statornicie, sprijin reciproc. Totuși, schimbarea vântului sau a fluxului îi poate pune capăt

Ferestrele curbe de la pupa sunt împrôșcate cu stropi

înpumați; printr-una dintre ele se poate distinge un set de cabestane groase și macaroana muiată a unui odgoa Pescărușii și-au pierdut demult interesul pentru feribotul acesta Ne-au însoțit, croncănind, până la ieșirea din Newhaven, au constatat cum e vremea, au observat lipsa de pachete cu sandvișuri pe promenada de la pupa și au făcut cale întoarsă. Li se poate reproșa ceva? S-ar fi putut ține de noi toate cele patru ceasuri, până la Dieppe, cu speranța de a face o afacere mai bună pe drumul de întoarcere, dar asta ar fi însemnat o zi de muncă de zece ore. Deja scormonesc, probabil, după viermi pe un teren de fotbal mustind de ploaie din Rottingdean.

Sub fereastră se vede o pubelă de gunoi bilingvă, cu o greșeală de ortografie. Rândul de sus spune PAPIERS (Ce oficial sună limba franceză! Parcă ar comanda: „Permisul de conducere! Buletinul de identitate!”) Traducerea în engleză, de dedesubt, spune LITTERS. Ce mult contează o singură consoană! Prima oară când Flaubert și-a văzut numele tipărit – ca autorul lui *Madame Bovary*, care avea să fie publicată în curând în serial în *Revue de Paris* – era ortografiat Faubert. „Dacă o să apar totuși în arenă într-o bună zi”, se lăudase el, „o să port armură completă”. Dar nicio armură completă nu poate apăra subsuorile sau vintrele. Așa cum îi semnala el lui Bouilhet, o singură literă despărțea versiunea numelui său tipărită de *Revue* de un neintenționat joc de cuvinte cu efect comercial: Faubert era numele unui băcan din rue Richelieu, vis-à-vis de Comedie Francase. „Mă jupoaie de viu, chiar înainte de a fi publicat”.

Îmi plac traversările din afara sezonului. Când ești tânăr, preferi lunile vulgare, punctul culminant al agitației. Pe măsură ce îmbătrânești, înveți să apreciezi perioadele de trecere, lunile ce nu se pot decide. Poate că-i o modalitate de a recunoaște că nu vei mai regăsi niciodată aceeași siguranță în lucrurile ce te înconjoară. Sau doar o cale de a mărturisi că preferi feriboturi mai puțin aglomerate.

Nu pot fi mai mulți de șase-șapte mușterii la bar. Unul dintre ei zace întins pe o banchetă: zăngănind soporific al meselor îl face să scoată primul sforăit în acest moment al anului nu există excursii școlare; peste discotecă, jocurile video și cinematograf s-a înstăpânit liniștea. Până și barmanul flecărește.

Fac acest voiaj pentru a treia oară într-un an. Noiembrie, martie, noiembrie. Doar ca să petrec două nopți la Dieppe, deși iau uneori mașina și mă duc la Rouea Nu e departe, dar e suficient ca să constituie

o schimbare. *Este* o schimbare. Lumina de deasupra mării, de exemplu, arată altfel de pe țărmul francez: mai limpede, dar mai volatilă. Cerul este scena tuturor posibilităților. Nu romantizez. Intrați în galeriile de artă de pe coasta normandă și veți vedea ce le place să picteze artiștilor băștinași, mereu și mereu: peisajul nordic. O fâșie de plajă, marea, cerul plin de mișcare. Pictorii englezi n-au procedat niciodată așa: ei se strâng la Hastings, Margate sau Eastbourne ca să admire o mare ursuză, monotonă.

Eu nu prea sunt partizanul luminii. Îmi plac lucrurile de care uiți, până nu-ți ies din nou în cale. Felul cum tranșează francezii carnea Seriozitatea micilor *pharmacies*. Comportarea copiilor în restaurante. Indicatoarele rutiere (Franța este singura țară din câte cunosc unde automobiliștii sunt preveniți că se găsește sfeclă pe șosea; o dată am văzut cuvântul BETTERAVES, înscris într-un triunghi roșu avertizator, cu desenul unui automobil ce derapează.) Primării ce găzduiesc *beaux-arts*. Degustarea vinurilor în gherete mirositoare, din piatră de var, de pe marginea drumurilor. Aș putea continua, dar ajunge; nu vreau să încep să trângănesc despre tei și *p4 tanque* și pâine muiată în vin roșu, numită de francezi *soupe a perroquet* – supă de papagal. Orice om are o listă personală, iar a altuia ți se pare imediat vanitoasă și sentimentală. Nu demult, am citit o listă intitulată „Ce-mi place mie”. Spunea așa: „Salata, scorțișoara, brânza, pimento, marțipanul, mirosul fânului proaspăt (vreți să continui?) ... trandafirii, bujorii, lavanda, șampania, convingerile politice nu prea ferme, Glenn Gould1...” Lista, al cărei autor este Roland Barthes, continuă la nesfârșit, ca toate listele. După „vinul de Medoc” și „să am mărunțiș în buzunar”, Barthes se arată de acord cu *Bouvard et Pecuchet*. Bine, excelent; citim mai departe. Ce urmează? „Să mă plimb, în sandale, pe drumurile lăaturalnice din Franța de sud-vest” Suficient ca să-ți deștepte dorința să te duci până în Franța de sud-vest și să împrăștii sfeclă pe drumurile alea

Pe lista mea se găsesc *pharmacies*. Cele din Franța par să știe mai bine care e treaba lor. Nu țin în stoc mingi de plajă, filme color, echipament de vânatoare subacvatică sau dispozitive de alarmă. Farmaciștii își cunosc bine meseria, nu încearcă să-ți vândă zahăr de orz când ești pe punctul să ieși. Mă surprind bizuindu-mă pe experiența lor, ca și cum ar fi medici consultanți.

O dată, cu soția mea, am intrat într-o *pharmacie*, la Montauban,

și am cerut bandaje. Pentru ce? ne-au întrebat Ellen și-a dus mâna la călcâi, unde bareta unei sandale noi îi făcuse o bășică. *Le pharmacien* a ieșit de după tețghea, a pus-o să șadă pe un scaun, i-a scos sandala cu delicatețea unui fetișit îndrăgostit de picioarele femeilor, i-a examinat călcâiul, l-a curățat cu o bucată de tifon, s-a ridicat, s-a întors, solemn, spre mine, ca și cum ar fi vrut să-mi comunice ceva ce nu trebuia să ajungă la urechea soției mele și mi-a explicat, în șoaptă: „Asta, Monsieur, e o rosătură”. Spiritul lui Homais mai dăinuie încă, mi-am zis, în timp ce el ne vindea un pachet cu bandaje.

Spiritul lui Homais: progres, rațiune, știință, fraudă. „Trebuie să mergem în pas cu secolul”, sunt aproape primele lui cuvinte și el asta și face, merge tot drumul, până la *Legion d'honneur*. Când moare, Emma Bovary este privegheată de doi oameni: preotul și Homais, *le pharmacien*. Reprezentând ortodoxia veche și pe cea nouă. E ca o sculptură alegorică din

1 Glen Herbert Gould (a 1932), pianist și compozitor canadian.

secolul al nouăsprezecelea: Religia și Știința la Catafalcul Păcatului. După o pictură de G.F. Watts¹. Numai că atât clericul, cât și omul de știință reușesc să picotească, priveghind moarta. Uniți la început numai de o eroare filosofică, își stabilesc repede numitorul comun, mai trainic, de tovarăși de sforăit

Flaubert nu credea în progres; în orice caz, nu în progresul moral, singurul care contează. Epoca în care trăia era stupidă; cea nouă, prefătată de războiul franco-prusac, avea să fie și mai imbecilă. Desigur, unele lucruri aveau să se schimbe: triumfa spiritul lui Homais. În curând orice om cu piciorul strâmb urma să aibă dreptul la o operație prost executată, care să ducă la amputare – dar ce semnificație avea acest lucru? „Tot visul democrației”, scria Flaubert, „se rezumă la a ridica proletariatul până la nivelul de idioțenie atins de burghezie”.

Propoziția respectivă stârnește nemulțumirea multora Dar nu este ea absolut adevărată? în ultima sută de ani, proletariatul s-a școlit în toate mofturile burgheziei, în timp ce aceasta din urmă, mereu mai nesigură de legitimitatea provenienței ei, a devenit tot mai vicleană și alunecoasă. Să fie asta progresul? Dacă doriți să vedeți o corabie a nebunilor modernă, studiați un feribot ticsit de pasageri de pe Marea Manecii. Ia uitați-vă la ei, cum își calculează profitul obținut cumpărând marfă de la prăvăliile scutite de vamă, cum dau peste cap,

la bar, mai multe pahare decât le cade bine, cum joacă pocher mecanic, cum se plimbă fără noimă pe punți, cum calculează cât de sinceri să fie la vamă, cum așteaptă următoarea comandă a echipajului, de parcă ar depinde de ea însăși traversarea Mării Roșii. Eu nu critic, mă mulțumesc să observ și nu știu ce aş crede dacă s-ar alinia dintr-odată toți la balustradă ca să admire jocul de lumini din apă și ar începe să discute despre Boudin². Mai aflați ceva: nici eu nu sunt altfel: și eu târguiesc lucruri scutite de vamă și aștept ordine, ca toată lumea. Nu vreau să spun decât atâta: Flaubert avea dreptate.

Camionagiul gras de pe banchetă sforăie ca un pașă. Eu mi-am mai comandat un whisky; sper că nu vă deranjează? Nu încerc decât să prind curaj ca să vă povestesc despre... ce?

1 George Frederick Watts (1817 – 1904), pictor și sculptor englez.

2 Eugene Boudin (1824 – 1898), pictor francez, autor de peisaje marine.

80

Despre cine? Trei povestiri luptă pentru întâietate în mintea mea. Una este despre Flaubert, una despre Ellen și una despre subsemnatul. A mea e cea mai simplă dintre ele – abia dacă e ceva mai mult decât o dovadă convingătoare a existenței mele – și totuși îmi vine extrem de greu să încep cu ea. Povestea soției mele este mai complicată și se cere spusă cât mai repede, dar am să mă împotrivesc și acestei tentații. Păstrez ceea ce-i mai bun pentru sfârșit, cum spuneam ceva mai devreme? Nu cred că despre asta-i vorba; ba chiar mi se pare că lucrurile stau exact invers. Dar vreau să fiți pregătiți în momentul când vă voi relata povestea ei: cu alte cuvinte, doresc să vă fi săturat de cărți, de papagali, de scrisori pierdute, de urși, de părerile doamnei doctor Enid Starkie și chiar și de opiniile doctorului Geoffrey Braithwaite. Cărțile nu sunt viață, oricât de mult am prefera noi să fie. Povestea lui Ellen este adevărată; poate chiar asta e motivul pentru care v-o spun pe a lui Flaubert și nu pe a ei.

Și de la mine așteptați ceva, nu? Așa stau lucrurile astăzi. Lumea crede că posedă o părticică din tine, indiferent cât de superficial te cunoaște, iar dacă ești suficient de nesăbuit să scrii o carte, contul tău de la bancă, fișa medicală și situația matrimonială devin, irevocabil, chestiuni publice. Flaubert nu era de acord: „Artistul trebuie să facă posteritatea să creadă că n-a existat niciodată”. Pentru omul religios,

moartea distruge trupul și eliberează spiritul; pentru artist, moartea distruge personalitatea și eliberează opera Cel puțin asta-i teoria Desigur, ea se dovedește, adeseori, greșită. Uitați-vă ce-a pățit Flaubert: la un secol după moartea lui, Sartre, ca un salvamar vânos, dar disperat, și-a cheltuit zece ani apăsându-i toracele și suflându-i în gură, zece ani în care s-a străduit să-i reanimeze conștiința, numai ca să-l pună să șadă lângă el pe plajă și să-i spună ce părere are despre el.

Dar ce crede lumea acum despre Flaubert? Cum îl văd oamenii? Ca pe un individ pleșuv, cu mustața pe oală: ca pe eremitul de la Croisset, omul care a rostit „*Madame Bovary, c'est moi*”; ca pe un estetik incorigibil; ca pe un burghez burghe-zofob? Țândări prezumpțioase de înțelepciune, rezumate pentru cei grăbiți. Pe Flaubert nu l-ar fi surprins această dorință lenevoasă de a înțelege. E un impuls ce i-a servit la scrierea unei cărți întregi (sau cel puțin a unui întreg apendice): *Dictionnaire des idées regues*.

La nivelul cel mai simplu, Dicționarul său este un catalog de clișee (CÂINE: *Creat anume ca să salveze viața stăpânului. Câinele este cel mai bun prieten al omului*) și de definiții codate (LANGUSTA: *femela homarului*). Dincolo de asta, mai este și un compendiu de false sfaturi practice, din domeniul social (LUMINA: *Spune întotdeauna „Fiat lux!” atunci când aprinzi o lumânare*) sau estetik (GĂRI: *Lasă-te cuprins de extaz când vorbești despre ele; dă-le drept model de arhitectură*). Uneori stilul este șiret și tachinator, alteori atât de sfidător, de serios, încât te pomenești crezând pe jumătate în cele spuse (MACAROANE: *Când sunt gătite în stil italian, se mănâncă cu degetele*). Sună ca o dedicație pe un cadou de confirmare bisericească, scrisă de un unchi destrăbălat pentru un adolescent serios, dornic să reușească în societate. Studiați-l atent, și nu veți spune niciodată nimic greșit, dar nici nu vă veți exprima vreodată corect (HALEBARDA: *Când vezi un nor negru, nu uita să anunți: „O să plouă cu halebarde”*). În Elveția, toți bărbații poartă halebarde pe umăr. ABSINT: *Otravă extrem de violentă: un singur pahar te omoară. Băutura favorită a ziariștilor când își scriu articolele. A ucis mai mulți soldați decât Beduinul*).

Dicționarul lui Flaubert este un curs practic de ironie: de la un articol la altul, o regăsești aplicată în straturi de grosime variabilă, ca atunci când un pictor de pe feribot înnegrește cerul cu încă un rând de vopsea Mă tentează să scriu un Dicționar al Ideilor Acceptate avându-l ca subiect chiar pe Gustave. Unul scurt: un ghid de buzunar în care e

montată o bombiță, ceva cu aspect serios care te poartă pe căi greșite. Înțelepciunea primită sub formă de pastile, dintre care unele otrăvite. În aceasta constă atractivitatea și de asemenea pericolul ironiei: în felul în care îi permite scriitorului să pară absent din operă, când de fapt e prezent prin insinuările sale. Poți să ai și slănina-n pod, și varza unsă; singura problemă e că te îngrași.

Ce-am putea spune despre Flaubert în Dicționarul ăsta nou? Poate să-l definim drept un „individualist burghez” – da, da, sună destul de îngâmfat, destul de necinstit. O caracterizare ce nu va fi știrbită de faptul că Flaubert ura burghezia. Dar ce facem cu vocabula „individualist” sau cu echivalentul ei? „În viziunea mea a idealului în artă, artistul nu trebuie să se dezvăluie, nu trebuie să apară în opera sa mai mult decât apare Dumnezeu în natură. Omul nu este nimic, opera de artă este totul... Mi-ar fi foarte ușor să spun ce cred și să-i ușurez sufletul lui Monsieur Gustave Flaubert prin afirmații de acest gen, dar în ce constă importanța sus-numitului domn?”

Această necesitate a absenței auctoriale era chiar și mai profundă. Unii scriitori pretind că sunt de acord cu principiul, dar se strecoară înapoi în operă prin ușa din dos și-l pălesc pe cititor în moalele capului cu un stil foarte personal. Asasinatul e perfect executat, dar crosa de baseball abandonată la locul crimei e plină de amprente lipicioase. Flaubert e altfel. El credea, mai mult decât oricare alt scriitor, în stil. Trudea, încăpățânat, ca să obțină frumusețe, sonoritate, precizie, perfecțiune – dar niciodată perfecțiunea monogramată a unui autor ca Wilde. Stilul este o funcție a temei. Stilul nu îi este impus subiectului, ci decurge din el. Stilul înseamnă transpunerea adevărată a gândirii. Cuvântul exact, expresia adecvată, fraza perfectă se află mereu „unde va fi în aer”; misiunea scriitorului este să le localizeze prin toate mijloacele de care dispune. Pentru unii, aceasta nu înseamnă decât un drum până la supermarket și stivuirea cu vârf a cumpărăturilor în troleu; pentru alții, înseamnă a te rătăci pe o câmpie grecească, noaptea, pe ploaie și zăpadă, și a da de urma a ceea ce cauți numai cu ajutorul unei șmecherii rare, cum ar fi imitarea lătratului de câine.

În secolul nostru pragmatic și informat, probabil că o atare ambiție ni se pare provincială (nu-l făcea chiar Turgheniev naiv pe Flaubert?). Nu mai credem că realitatea și limba se „potrivesc” atât de congruent – ba mai degrabă credem că din cuvinte se nasc lucruri în

aceeași măsură în care lucrurile dau naștere cuvintelor. Dar, chiar dacă-l considerăm pe Flaubert naiv sau – mai corect – nerealizat, nu trebuie să tratăm condescendent seriozitatea lui sau cutezătoria lui solitudine. La urma urmei, a trăit în veacul lui Balzac și al lui Hugo, început cu romantismul cu parfum de orhidee și încheiat cu simbolismul gnostic. Plănuita invizibilitate a lui Flaubert, într-un secol al personalităților guralive și al stilurilor flamboiante, poate fi catalogată în unul din următoarele două feluri: clasică sau modernă. Depinde dacă ne îndreptăm privirea înapoi, spre secolul șaptesprezece, sau înainte, spre secolul douăzeci târziu Criticii contemporani, care reclasifică, pompos, toate romanele, piesele sau poeziile drept „texte” – la ghilotină cu autorul! – nu fac bine dacă trec ușor peste Flaubert cu o sută de ani înaintea lor, el pregătea texte și nega semnificația propriei sale personalități.

„În cartea sa, autorul trebuie să fie aidoma lui Dumnezeu în univers: prezent pretutindeni, dar nevăzut nicăieri”. Firește, propoziția asta a fost interpretată greșit, cu mult zel, în secolul nostru. Uitați-vă la Sartre și Camus. Dumnezeu a murit, proclamă ei; prin urmare, a murit și romancierul demiurg. Omnisciența este imposibilă, cunoașterea omului e limitată, deci însuși romanul trebuie să fie limitat. Sună nu doar splendid, ci și logic. Dar chiar așa stau lucrurile, oare? De fapt, romanul nu a apărut odată cu credința în Dumnezeu; nici nu există o corelare prea mare între romancierii care au crezut cu cea mai mare tărie în naratorul omniscient și cei care au crezut cel mai tare în creatorul omniscient o menționez, în afară de Flaubert, pe George Eliot.

Mai la obiect: presupusa divinitate a romancierului din secolul al nouăsprezecelea n-a fost niciodată altceva decât un procedeu tehnic; viziunea parțială a celui modern este, tot așa, o mască. Oare chiar trage cititorul concluzia că realitatea este redată mult mai autentic atunci când naratorul contemporan ezită, își afișează nesiguranța, înțelege greșit lucrurile, devine ludic sau comite erori? Când scriitorul oferă două finaluri diferite pentru un roman (de ce două? de ce nu o sută?), își imaginează serios cititorul că „are de ales” și că în felul ăsta opera reflectă rezolvările diferite ale vieții? O astfel de „alegere” nu este niciodată reală, fie și numai din cauză că cititorul este obligat să consume ambele finaluri. În viață, facem o alegere – sau o alegere ne face pe noi – și pornim pe un drum; dacă alegerea ar fi fost alta (cum i-am explicat o dată soției mele, deși nu cred că se afla în starea în care

mi-ar fi putut aprecia înțelepciunea), ne-am găsi altundeva Romanul cu două finaluri nu reproduce această realitate, ci pur și simplu ne poartă pe două cărări divergente. Presupun că este o formă a cubismului. Nimic rău în asta; dar să nu ne autoamăgim în ceea ce privește artificialitatea lui intrinsecă.

În ultimă instanță, dacă romancierii ar dori cu adevărat să simuleze delta de posibilități ale vieții, uite cum ar proceda: la sfârșitul cărții ar anexa un set de plicuri lipite, de culori diferite. Pe fiecare ar sta scris, clar: Sfârșit Fericit Tradițional; Sfârșit Nefericit Tradițional; Sfârșit Așa-și-Așa Tradițional: Deus ex Machina; Sfârșit Arbitrar Modernist; Sfârșit prin Sfârșitul Lumii; Sfârșit Senzațional; Sfârșit Oniric; Sfârșit Opac; Sfârșit Suprarealist și așa mai departe. Vi s-ar permite să deschideți un singur plic și ar fi obligatoriu să le distrugeți pe toate celelalte fără a le citi. Asta numesc eu a oferi cititorului posibilitatea de a alege; dar mă veți socoti, probabil, nerezonabil, întrucât iau lucrurile prea literal.

Cât despre naratorul șovăielnic... uitați, mă tem că ați dat peste unul din ei chiar acum. O explicație ar putea fi faptul că sunt englez. Socot că cel puțin atâta ați ghicit deja – că sunt englez? Eu... eu... la uitați-vă la pescărușul acela; nu l-am băgat în seamă până acum. Vine în zbor planat după noi, așteaptă bucățelele de zgârci de la sandvișuri Sper că nu mă veți socoti nepoliticos, dar zău că trebuie să dau o tură pe punte; simt că nu mai am aer aici la bar. Ce-ar fi să ne întâlnim pe puntea bărcilor de salvare? Pe feribotul de joi, de la ora două? Sunt sigur că atunci voi fi mai bine dispus. Rămâne așa? Cum? Nu, nu puteți să mă însoțiți pe punte. Pentru numele lui Dumnezeu! Oricum, mă duc mai întâi la closet Nu vă pot permite să vă țineți și acolo după mine, să mă spionați din cabina vecină.

Regrete eterne, nu asta voiam să spun. La ora două la bar, când ridică feribotul ancora? O, ar mai fi ceva să nu ratați magazinul de brânzeturi din Grande Rue – cred că se numește Leroux. Vă sugerez să cumpărați cașcaval Brillat-Savarin. În Anglia, nu aveți de unde să obțineți unul autentic, dacă nu-l importați personal. Fie că le țin la temperaturi prea scăzute, fie că le injectează chimicale, ca să întârzie maturarea, fie... cine știe ce. Asta numai în cazul că sunteți amatori de brânzeturi

Cum abordăm trecutul? Cum ne apropiem de trecutul unei culturi străine? Citim, învățăm, întrebăm, apelăm la memorie, suntem

umili; și dintr-odată un amănunt banal ne răstoarnă tot eșafodajul. Flaubert a fost un uriaș: așa susține toată lumea îi strivea pe toți cu statura lui, ca un athletic comandant galez de oști. Cu toate acestea, nu măsura decât un metru optzeci – asta chiar de la el citire. Înalt, dar nu gigantic; de fapt, era mai scund decât mine, iar eu, când mă aflu în Franța, nu constat că i-aș strivi pe alții cu statura mea, ca un athletic oștean galez.

Prin urmare, Gustave era un uriaș de un metru optzeci; parcă informația asta face să se micșoreze puțin lumea Deci uriașii nu erau chiar așa de înalți (urmează, logic, că și piticii erau mai mici decât credeam?) Dar grăsanii – erau și ei mai puțin grași, de vreme ce erau mai scunzi și le trebuia mai puțină burtă ca să pară grași, sau, dimpotrivă, erau și mai grași, fiindcă le crescuseră aceleași burți mari, dar aveau o constituție mai firavă care să le susțină? Prin ce mijloace putem afla astfel de detalii triviale, dar esențiale? Putem petrece decenii întregi studiind arhivele; tot ne vom apuca din când în când cu mâinile de păr, exasperați, și vom declara că istoria nu e decât un alt gen literar: trecutul este o ficțiune autobiografică deghizată în raport parlamentar.

Am pe perete o acuarelă mică de Arthur Frederick Payne (născut la Newarke, Leicester, în 1831, a pictat între 1849 – 84) reprezentând Rouenul. Orașul e privit din cimitirul Bonsecours: podurile, turlile, râul care face un cot când trece de Croisset A fost pictată la 4 mai 1856. Flaubert a terminat *Madame Bovary* la 30 aprilie 1856, acolo la Croisset, pe care pot să-mi pun degetul, undeva între două tușe ignorante de culoare. Atât de aproape, și totuși nemăsurat de departe. Să fie asta istoria – acuarela executată rapid și fără ezitare de un amator?

Nu știi sigur ce cred despre trecut Aș vrea doar să aflu dacă grăsanii erau și mai grași pe atunci. Și nebunii erau mai nebuni? La azilul din Rouen era internat cândva un lunatic numit Mirabeau, care se bucura de popularitate printre doctorii și studenții de la medicină de la Hotel-Dieu datorită unui anumit talent: pentru o ceașcă de cafea, era gata să se împerecheze, pe masa de disecție, cu un cadavru de femeie. (Ceașca de cafea îi sporește nebunia, sau, din contră, o diminuează?) Într-o zi, însă, Mirabeau s-a dovedit a fi un laș: Flaubert notează că și-a avortat misiunea în momentul când a fost adus în fața unei femei ghilotinate. Nu-i așa că pentru asta i se oferiseră două cești

de cafea, cu porție dublă de zahăr și o înghițitură de coniac? (Dar nevoia pe care o simțea el ca leșul să aibă o față, oricât de moartă, îl face mai normal, sau și mai nebun?)

În zilele astea nu ni se permite să folosim cuvântul „nebun”. Ce idioțenie. Puținii psihiatri pe care-i respect spun întotdeauna pe șleau că oamenii sunt nebuni. Folosește cuvintele cele mai simple, cele mai scurte, cele mai adevărate. *Mort*, spun eu, și *pe moarte* și *nebun* și *adulter*. Nu spun *stins din viață* sau *pe ducă* sau *în stare terminală* (o, e terminal, dar care anume? Euston? St Pancras? Gare St Lazare?), sau *personalitate confuză*, sau *într-o ureche*, *îi lipsește o doagă* sau, în cazul din urmă, *petrece multă vreme în vizită la sora ei*. Eu spun *nebun* și *adulter*, iată ce spun eu. *Nebun* sună corect E un cuvânt normal, o vorbă care ne arată că demența ne poate veni acasă, ca o furgonetă cu mărfuri comandate. Știți cum definea Nabokov adulterul în conferința sa despre *Madame Bovary*? Drept „cel mai convențional mijloc de a te ridica deasupra convenționalului”.

Orice istorie a adulterului va trebui să cuprindă și episodul seducerii Emmei în birja ce înainta cu toată viteza Este, probabil, cel mai faimos act de infidelitate din toată proza secolului al nouăsprezecelea Cititorului nu-i este greu, s-ar crede, să-și imagineze scena, atât de precis descrisă în roman, și s-o interpreteze corect Da, așa este. Totuși, e destul de ușor să-ți formezi o părere vag deformată. Îl invoc pe G.M. Musgrave, autor de crochiuri, călător, memorialist și vicarul din Borden, Kent Este autorul cărții *Clericul, creionul și condeii, sau Amintiri și ilustrații dintr-o excursie la Paris, Tours și Rouen din vara lui 1847, cu câteva observații despre agricultura franceză* (Richard Bentley, Londra, 1848), precum și al volumului *o raită prin Normandia, sau Scene, personaje și incidente dintr-o excursie cu blocul de schițe prin Calvados* (David Bogue, Londra, 1855). La pagina 522 a ultimei lucrări, reverendul Musgrave se află la Rouen – căruia îi spune „Manchesterul Franței” – într-un moment când Flaubert se chinuie încă cu *Madame Bovary*. Descrierea pe care i-o face orașului cuprinde și următoarea paranteză:

Am pomenit, adineaori, de standul de birje. Trăsurile staționate acolo sunt, după părerea mea, cele mai butucănoase vehicule de acest soi din toată Europa Aș fi putut, fără probleme, să-mi pun brațul pe acoperișul celei în dreptul căreia mă aflu, pe stradă. Sunt robust construite, curate și îngrijite, cu două lămpi care ard bine, și se

„năpustesc” pe ulițe ca și caleașca lui Tom Degețel.

Așa că viziunea noastră se vălurește brusc: faimoasa seducție trebuie să fi fost chiar și mai neconfortabilă, și mai puțin romantică decât crezusem. Din câte știu eu, această informație nu a fost folosită până acum în adnotările extensive pe care le-a avut de suportat romanul; drept care o pun acum, cu toată deferența, la dispoziția cărturarilor profesioniști

Cel înalt, cel gras, cel nebua și apoi sunt culorile. Documentându-se pentru *Madame Bovary*, Flaubert și-a petrecut o după-amiază întreagă examinând peisajul cu bucățele de sticlă colorată. Oare a văzut ceea ce vedem și noi? Probabil. Ce facem, însă, cu detaliul următor: în 1853, la Trouville, a contemplat asfințitul soarelui deasupra mării, declarând că seamănă cu o farfurie mare cu gem de coacăze. O comparație destul de vie. Dar avea gemul de coacăze din Normandia anului 1853 aceeași culoare ca și acum? (A supraviețuit vreun borcan, ca să putem controla? Și de unde să știm că nu i s-a modificat culoarea în anii scurși de atunci?) E tipul de problemă care-ți dă insomnii. M-am hotărât să mă adresez în scris, pentru a mă lămurii, Companiei Băcanilor. Spre deosebire de alți corespondenți, mi-au răspuns prompt. M-au și liniștit: gemul de coacăze, spuneau, este unul dintre gemurile cele mai pure și chiar dacă un borcan făcut la Rouen în 1853 nu era, poate, chiar atât de limpede ca unul modern, din cauza folosirii zahărului nerafinat, culoarea trebuie să fi fost aproape aceeași. Așadar, cel puțin în această privință nu mai avem îndoieli: putem să ne imaginăm, plini de încredere, asfințitul. Înțelegeți, însă, încotro bat? (Cât despre celelalte întrebări puse de mine: este, într-adevăr, posibil ca un borcan de gem să fi supraviețuit până azi, dar în mod sigur ar fi devenit maro la culoare, în afară de cazul că ar fi fost păstrat, etanș, într-o cămară aerisită, uscată, foarte întunecoasă.) Reverendul George M. Musgrave era un ins digresiv, dar cu mult spirit de observație. Suferea de o înclinație nu tocmai neglijabilă spre stilul pompos („Sunt nevoit să aduc cele mai înalte elogii reputației literare a Rouenului”), dar pedanteria lui când e vorba de detalii îl face să fie un informator valoros. Observă că francezilor le place prazul și că nu pot suferi ploaia. Intră în vorbă cu toată lumea: cu un neguțător din Rouen, care-l uimește declarând că n-a auzit de sosul de mentă, și cu un canonic din Evreux, care-l informează că în Franța bărbații citesc prea mult, iar femeile nu citesc

aproape deloc (O, Emma Bovary, devii și mai specială!) La Rouen, vizitează Cimetiere Monumental la un an după ce au fost înmormântați acolo tatăl și sora lui Gustave și aprobă politica inovatoare de a se permite familiilor să devină proprietarii liberi ai loturilor. În alte părți, vede o fabrică de îngrășăminte, tapiseria de la Bayeux și azilul de nebuni de la Caen, unde a murit Beau Brummell¹¹¹ în 1840 (Beau Brummell a fost smintit? Asistenții își aduceau bine aminte de el: *un bon enfant*, ziceau ei, care nu bea decât zeamă de orz amestecată cu foarte puțin via).

1 George Bryan Brummell (1778 – 1840), poreclit „Beau” Brummell, englez care, prin rafinamentul său vestimentar, a introdus „dandysmul” în saloanele Londrei.

Musgrave s-a mai dus și la bâlciul de la Guibray și acolo, printre monstruozițai, a dat de Cel mai Gras Băiat din Franța, Aimable Jouvin, născut la Herblay în 1840, acum în vârstă de paisprezece ani, intrarea un penny și un sfert. Cât de gras era băiatul acela? Din păcate, desenatorul nostru nu a intrat personal înăuntru să facă un crochiu în creion al tânărului fenomen, ci a așteptat până când un cavalerist francez a plătit taxa, a intrat în caravană și a ieșit, rostind „niște sudalme normande alese”. Deși Musgrave n-a avut curajul să-l descoase pe militar ce anume văzuse, impresia lui a fost că „Aimable nu fusese îngrășat îndeajuns pentru a satisface așteptările acestui client”.

La Caen, Musgrave a participat la o regată, unde șapte mii de spectatori s-au aliniat pe marginea docurilor. Majoritatea erau bărbați, iar dintre aceștia cei mai mulți erau țărani, înveșmântați în cămăși albastre de sărbătoare. Efectul coloristic general era al unui ultramarin deschis, dar foarte strălucitor. O culoare aparte, extrem de precisă; Musgrave n-o mai văzuse decât o dată, la un departament special al Băncii Angliei, unde se incinerau bancnotele scoase din circulație. Pe atunci, hârtia de bancnote se prepara cu un colorant compus din cobalt, silix, sare și potasă; dacă dădeai foc unui teanc de bani, cenușa căpăta culoarea extraordinară văzută de Musgrave pe docurile de la Caen. Culoarea Franței.

Pe măsură ce-și continua călătoria, culoarea aceasta și altele mai crude, asociate ei, deveneau tot mai prezente. Cămășile și ciorapii bărbaților erau albaștri: trei sferturi din rochiile femeilor erau albastre. Grajdurile cailor și harnașamentele erau albastre, la fel și

căruțele, placardele cu numele satelor, uneltele agricole, roabele și sacalele. În multe târgușoare, casele erau zugrăvite în albastru-azur, pe dinafară ca și pe dinăuntru. Musgrave s-a simțit obligat să-i spună unui francez cu care s-a întâlnit că „Am văzut mai mult albastru în țara voastră decât în orice altă regiune a planetei pe care o cunosc”.

Privim soarele printr-o sticlă înnegrită cu fum; la trecut trebuie să ne uităm prin sticlă colorată.

Vă mulțumesc. *Santé*. Sper că ați cumpărat cașcavalul? Nu vă supărați dacă vă mai dau un sfat? Mâncați-l repede. Nu-l puneți în frigider, într-o pungă de plastic, ca să vă serviți cu el până să vă dați seama ce se întâmplă, se va umfla, va deveni de trei ori mai mare și va mirosi ca un combinat chimic. Veți deschide punga și vă veți vârî nasul într-o căsnicie putredă „A face publice amănunte despre tine însuși este o tentație burgheză căreia i-am rezistat de când mă știu” (1879). Și totuși. Numele mi l-ați aflat, bineînțeles: Geoffrey Braithwaite. Nu uitați să scrieți litera „1”, sau o să mă transformați într-un băcan din Paris. Nu, nu, glumeam. Uitați: cunoașteți anunțurile personale ce se publică în reviste ca *The New Statesman* Am să procedez ca acolo:

60 +, doctor vădov, cu copii ajunși la maturitate, activ, fire veselă, deși înclinată spre melancolie, generos, nefumător, cercetător amator al lui Flaubert, îi plac lectura, mâncarea, călătoriile în locuri cunoscute, filmele vechi, prietenii, dar caută...

Vedeți care e problema *Dar caută...* Caut? Ce anume caut? O divorțată sau o văduvă calină, în jur de patruzeci de ani, pentru o căsătorie care să alunge singurătatea? Na o doamnă de vârstă mijlocie pentru a mă însoți în plimbările la țară, ocazional la cină? Nu. Cuplu bisexual pentru trio nebunatic? Nici vorbă. Citesc întotdeauna micile și pateticele paragrafe de la sfârșitul revistelor, deși n-am simțit niciodată nevoia să răspund; abia acum înțeleg de ce. Pentru că nu le dau crezare. Nu sunt mincinoase – ba chiar se străduiesc să fie absolut sincere – dar nici nu spun adevărul. Punerea în pagină deformează modul în care se descriu cei ce dau anunțurile. Nimeni nu s-ar caracteriza drept un nefumător activ, înclinat spre melancolie, dacă acest lucru n-ar fi încurajat, ba chiar cerut, de formulă. Două concluzii. Prima: că nu te poți autodefini direct, privindu-te pur și simplu în oglindă; a doua: că Flaubert avea, ca de obicei, dreptate. Stilul decurge din subiect Oricât s-ar strădui, autorii anunțului sunt biruiți de formă; sunt vârâți cu forța – chiar și în unicul moment când trebuie să fie

foarte personali – într-o impersonalitate nedorită.

Cel puțin vedeți ce culoare au ochii mei Nu-i așa de complicată ca a Emmei Bovary, ce spuneți? Dar la ce folos? Ochii mei vă pot induce în eroare. Nu fac pe timidul; încerc să vă fiu util. Cunoașteți cumva culoarea ochilor lui Flaubert? Nu, nu o cunoașteți, din simplul motiv că am tăiat rândurile despre ei pe care le scrisesem cu câteva pagini mai înainte. Nu voiam să vă lăsați tentați de concluzii ieftine. Vedeți câtă grijă am de dumneavoastră. Nu vă place? Știam eu că nu vă place. Bua Păi, după Du Câmp, Gustave, căpetenia galeză, uriașul de un metru optzeci cu glasul ca o trompetă avea „ochi imenși, verzi ca marea”.

Zilele trecute îl citeam pe Mauriac, *Mémoires intérieures*, scrise chiar la sfârșitul vieții. E timpul când ultimele pastile de vanitate se strâng într-un chist, când șinele își începe ultimul murmur jalnic, „Nu mă uitați, nu mă uitați...” ; e vremea scrierii autobiografiilor, când omul se laudă pentru ultima oară și când amintirile pe care nu le mai deține creierul niciunui alt seamăn sunt așternute pe hârtie, conform unei idei false despre valoare.

Dar tocmai asta refuză să facă Mauriac. Scrie *Mémoires*, dar nu sunt amintirile lui. Suntem scutiți de poeziile aritmetice și de jocurile alfabetice ale copilăriei, de prima servitoare iubită în mansarda igrasioasă, de unchiul isteț cu dinți de viplă și tolba plină cu povești – sau de alte lucruri asemănătoare. În schimb, Mauriac ne spune ce cărți a citit, ce pictori i-au plăcut, ce piese de teatru a văzut. Se regăsește pe sine folosind operele altora își definește credința proprie dând frâu liber furiei pătimase împotriva lucifericului Gide. Când îi citești „amintirile” este ca și cum te-ai întâlni în tren cu un om care îți spune: „Nu te uita la mine, mă vei aprecia greșit Dacă vrei să știi cum sunt cu adevărat, așteaptă să intrăm într-un tunel și atunci studiază-mi imaginea de pe geam”. Aștepti, te uiți și prinzi o față proiectată pe un fundal mobil de ziduri înnegrite de funingine, cabluri și bolți de cărămidă ce apr și dispar subit Figura transparentă pâlpâie și sare, rămânând mereu la câțiva metri distanță. Te obișnuiești cu existența ei, te miști în armonie cu mișcările ei și, cu toate că înțelegi perfect că prezența îi este condiționată, ai sentimentul permanenței Urmează un vaier de la locomotivă, un tunet de roți și o izbucnire de lumină; fața a dispărut în neant

Ei bine, știți că am ochi căprui; interpretați acest lucru cum vă convine. Am un metru optzeci și trei, părul sur, starea sănătății bună.

Dar ce are cu adevărat importanță în ceea ce mă privește? Numai ceea ce cunosc, ceea ce cred, ceea ce vă pot împărtăși. Trăsăturile mele de caracter nu prea contează. Nu. Nu-i adevărat sunt cinstit, mai bine să vă previa urmăresc să spun adevărul, deși erorile sunt, bineînțeles, inevitabile. Dacă le comit, sunt, cel puțin, într-o companie ilustră. *The Times*, în pagina obituariilor, scria că Flaubert a fost autorul unei cărți cu titlul *Bouvard et Peluchet* și că „la început a îmbrățișat profesiunea tatălui, cea de chirurg”. *Encyclopaedia Britannica* pe care o posed, ediția a unsprezecea (cea mai bună, se zice) lasă să se înțeleagă că Charles Bovary ar fi un portret al tatălui romancierului. Autorul articolului, un oarecare „E. G.”, s-a dovedit a fi Edmund Gosse. Am strâmbat puțin din nas când am citit această informație. Am ceva mai puțină vreme pentru „domnul” Gosse, după ce am făcut cunoștință cu Ed Wintertoa

Sunt cinstit, sunt creditabil. Ca doctor, n-am băgat în groapă nici măcar un singur pacient, lucru cu care mai puțină lume decât credeți se poate lăuda Oamenii aveau încredere în mine; în orice caz, reveneau la consultații. Și mă purtam frumos cu muritorii. Nu m-am îmbăt niciodată – adică, n-am întrecut niciodată măsura la băutură. N-am întocmit rețete pentru pacienți imaginari; nu m-am dat la femeile pe care le-am examinat în cabinet Toate astea sună de parcă aș fi un sfânt de ghips. Nu sunt

Nu, nu mi-am omorât soția Aș fi putut să știu că mă veți bănuî de asta Mai întâi, ați aflat că e moartă; ceva mai târziu, v-am declarat că n-arnucis nici măcar un pacient. Aha, dar atunci pe cine ai ucis? Întrebarea pare logică, fără îndoială. Cât este de ușor să declanșezi speculațiile. A existat un om pe nume Ledoux care pretindea, malițios, că Flaubert se sinucisese; i-a făcut pe o mulțime de oameni să-și piardă vremea o să vă mai povestesc de el mai încolo. Dar totul dovedește validitatea punctului meu de vedere: ce cunoștințe sunt folositoare, ce cunoștințe sunt adevărate? Eu trebuie fie să vă furnizez atât de multe date despre mine încât să vă forțez să recunoașteți că n-aș fi putut să-mi ucid nevasta, așa cum nici Flaubert n-ar fi putut să se sinucidă, fie să declar, pur și simplu: „Gata, destul! Până aici!” *J'y suis, y reste.*

Sau aș putea să împrumut tehnica lui Mauriac. Să vă spun cum m-am autoeducat cu Wells, Huxley și Shaw; că o prefer pe George Eliot, chiar și pe Thackeray, lui Dickens; că îmi plac Orwell, Hardy și Housman și-mi este antipatică trupa Auden-Spender-Isherwood

(propovăduitori ai socialismului ca derivație a mișcării pentru reformarea legii homosexualilor); că pe Virginia Woolf o păstrez s-o citesc când voi fi mort Confrății mai tineri? Scriitorii de azi? Ei bine, toți par capabili să execute perfect câte un singur lucru, dar nu reușesc să înțeleagă că literatura depinde de capacitatea de a face mai multe lucruri foarte bine concomitent Aș mai putea să vorbesc mult și bine, dezvoltând aceste teme; mi-ar cădea tare bine să spun exact ceea ce gândesc și să-i ușurez sufletul lui Monsieur Geoffrey Braithwaite cu asemenea declarații Numai că, ce importanță are mai-sus-numitul domn?

Mai bine să merg pe altă variantă. Criticul – scria cândva un italian – are dorința ascunsă de a-l ucide pe autor. Adevărat să fie? Până la un punct Urâm cu toții ouăle de aur. Iarăși niște blestemate de ouă de aur, îl auzi bombănind pe critic atunci când un romancier priceput mai scoate un roman bun; n-am mâncat destule omlete anul acesta?

Dacă nu merg chiar atât de departe, multor critici le-ar plăcea să fie dictatorii literaturii, să regleze ei trecutul, să stabilească, autoritar și calm, direcțiile de dezvoltare viitoare. În luna aceasta, toată lumea va scrie despre asta; în luna viitoare, nimeni n-are voie să scrie despre asta și asta Cutare și cutare nu vor fi retipăriți până nu decretăm noi. Toate exemplarele acestui roman de o seducătoare idioțenie vor fi distruse. (Poate credeți că glumesc? În martie 1983, ziarul *Liberation* a cerut ca ministrul francez pentru drepturile femeii să pună pe lista sa de cărți interzise, pentru „provocarea publică de ură intersexuală”, următoarele opere: *Pantagruel*, *Jude*, *neștiutul*, *Zăpezile de pe Kilimanjaro*, poeziile lui Baudelaire, tot Kafka și... *Madame Bovary*). Totuși, haideți să ne jucăm. Eu sunt primul.

1. Nu se vor mai scrie romane în care un grup de oameni, rupți de lume prin forța împrejurărilor, să regreseze la „condiția naturală” a omului, devenind făpturi rudimentare, sărace, despuiate, bifurcate. Tot ce mai e voie să se scrie este o ultimă povestire, ultima din acest gen, dopul ce astupă sticla Am s-o scriu chiar eu pentru voi. Un grup de călători, în urma unui naufragiu, sau a prăbușirii unui avion, ajunge undeva, fără îndoială pe o insulă pustie. Unul dintre ei – un tip solid, puternic, antipatic – are un pistol. El îi forțează pe toți ceilalți să trăiască într-o groapă de nisip pe care și-o sapă singuri. La intervale regulate, scoate câte un ostatic (bărbat sau femeie), îl împușca și-i

mănâncă trupul. Hrana are gust bun și tipul se îngrașă. După ce l-a împușcat și mâncat și pe ultimul, începe să se îngrijoreze că va rămâne fără mâncare; din fericire, însă, vine un hidroavion exact la tanc și-l salvează. El povestește întregii lumi că este unicul supraviețuitor al catastrofei originare și că a rămas în viață hrănindu-se cu frunze, rădăcini și fructe de pădure. Lumea se minunează de condiția lui fizică perfectă și în toate vitrinele prăvăliilor cu alimente vegetariene este expus un poster cu fotografia lui Nu va fi dat de gol niciodată.

Vedeți cât este de ușor să compui așa ceva, și cât de distractiv? Tocmai de aceea aș interzice genul.

2. Nu se vor mai scrie romane despre incest Nu, nici măcar din cele de foarte prost gust

3. Nici romane cu acțiunea în abatoare. Recunosc, pentru moment acest gen este subdezvoltat, dar în ultima vreme am observat că abatoarele sunt folosite tot mai mult în nuvele. Tendința trebuie stârpită în fașă.

4. Se vor interzice pe o durată de douăzeci de ani toate romanele ce au ca fundal Oxford sau Cambridge și timp de zece ani toate romanele din viața universitară. Nicio opreliște în ceea ce privește proza ce se petrece în politehnici (dar nici nu va fi încurajată prin subvenții). Sunt permise romanele cu acțiunea în timpul ciclului gimnazial; cele ce se petrec în liceu vor fi interzise timp de zece ani. Interzicere parțială a romanului formării (va fi permis unul singur per autor). Interzicere parțială a romanelor în care se folosește prezentul istoric (se va permite tot câte un roman de autor). Embargo total al romanelor ce au ca eroi jurnaliști sau prezentatori TV.

5. Se va introduce un sistem de cote de reprezentare asupra romanelor cu acțiunea în America de Sud. Intenția este de a curma răspândirea barocului turistic și a ironiei groase. Ah, amestecul de viață ieftină și de principii costisitoare, de religie și banditism, de onoare surprinzătoare și cruzime arbitrară! Ah, pasărea daiquiri care-și clocește ouăle în zbor; ah, arborele fredonna, ale cărui rădăcini cresc din vârfurile ramurilor și ale cărui fibre îi sunt de folos cocoșatului ca s-o lase grea, prin telepatie, pe soția trufașă a proprietarului haciendei; ah, clădirea operei, năpădită de jungla luxuriantă! Permiteți-mi să bat darabana în masă și să murmur: „Pas”. Romanele cu acțiunea în Arctica și în Antarctica vor primi subvenții pentru dezvoltare.

ba Nu se mai admit scenele care descriu contacte sexuale între oameni și animale. De exemplu, femeia și delfinul, a căror tandră împreunare simbolizează, pe un plan mai larg, refacerea zăbranicului ce unea, cândva, tot universul în pace și armonie. Nu, nu se mai aprobă

bb. Nu se mai admit scenele care descriu contacte fizice între bărbat și femeie, petrecute (ca și cu delfinul) sub duș. Motivele sunt în primul rând estetice, dar și medicale.

7. Nu se vor mai scrie romane despre războaiele mici, date uitării, din colțurile îndepărtate ale Imperiului Britanic, din care, parcurgându-le cu opinteli, să aflăm că, unu, britanicii sunt, în majoritate, parșivi și, doi, războiul e o treabă foarte neplăcută.

8. Gata cu romanele în care narratorul, sau vreunul dintre personaje, să fie identificat numai după inițială! Chiar și azi mai continuă să apară!

9. Se va pune capăt romanelor care, de fapt, te trimit la alte romane. S-a terminat cu „versiunile moderne”, rescrierile, urmările, prologurile. Nu mai este voie să se completeze operele rămase neterminate prin decesul autorilor. În loc de asta, fiecărui scriitor i se va da un șablon de broderie cu lână colorată, pe care să-l atârne deasupra căminului Pe el va scrie: Brodează-ți Propria Poveste.

10. Dumnezeu va fi pus sub interdicție pe timp de douăzeci de ani; mai corect spus, folosirile alegorice, metaforice, aluzive, imprecise, ambigue, de culise ale lui Dumnezeu. Grădinarul-șef bărbos care nu mai contenește să curețe mărul de crengi uscate, bătrânul și înțeleptul căpitan de vas care nu judecă niciodată pripit, personajul care nu ți-a fost prezentat oficial, dar care pe la capitolul patru îți dă deja fiori... toți vor fi puși la naftalină. Dumnezeu va fi permis numai ca divinitate verificabilă, care să se mânie amarnic pe păcatele muritorilor.

Așadar, cum putem cunoaște trecutul? Se focalizează el pe măsură ce se îndepărtează de noi? Unii oameni sunt de această părere. Aflăm mai multe, descoperim documente noi, folosim raze infraroșii ca să citim ce scrie sub ștersăturile din scrisori, ne eliberăm de prejudecățile contemporane – pe scurt, dobândim cunoștințe suplimentare. Chiar așa să stea lucrurile? Nu sunt sigur. Să luăm, bunăoară, viața sexuală a lui Gustave. Ani întregi s-a crezut că ursul de la Croisset nu a catadicsit să-și părăsească bârlogul decât pentru Louise Colet – „unicul episod sentimental care a avut vreo importanță în viața lui Flaubert”, cum declara Emile Faguet Dar iată că o

descoperim pe Elisa Schlesinger – camera regală din inima lui Gustave a cărei intrare a fost zidită, focul mocnit, pasiunea adolescență neconsumată. Mai târziu, se descoperă epistole necunoscute, însemnările din Egipt o sumedenie de actrițe încep să forfotească prin viața lui, se anunță că s-a culcat cu Bouilhet; Flaubert însuși recunoaște că-i plac băieții tineri din Cairo. În sfârșit, obținem tabloul complet al pasiunilor sale carnale: Gustave este bisexual, omniexperimentat

Dar s-o luăm ceva mai domol. Sartre susține că Gustave n-a fost niciodată un homosexual, ci doar psihicul lui era feminin și pasiv. Hârjoana cu Bouilhet n-a fost decât tachinare, punctul extrem al unei prietenii bărbătești foarte energice; Gustave n-a comis nici măcar un singur act homosexual în toată viața Ei afirmă că ar fi comis, dar asta nu-i decât o scornire lăudăroasă: Bouilhet dorea scene de desfrâu de la Cairo, iar Flaubert i le-a furnizat (Ne convinge această interpretare? Sartre îl acuza pe Flaubert de fantazare. Nu l-am putea acuza și noi pe Sartre de același lucru? Că preferă să vadă în Flaubert un burghez temător, glumind pe marginea păcatului pe care nu îndrăznește să-l comită, decât un spirit cutezător, un senzual subversiv?) Până una-alta, suntem încurajați și să ne schimbăm optica în legătură cu Mme Schlesinger. Printre flaubertiști s-a încetățenit ideea că idila lor s-a sfârșit, totuși, cu un act sexual, fie în 1848, fie, mai probabil, în primele luni din 1843.

Trecutul e un țărm îndepărtat, care se distanțează tot mai mult, iar noi ne aflăm toți pe același feribot De-a lungul balustradei de la pupa sunt amplasate telescoape; fiecare dintre ele ne aduce coasta aproape, de la o distanță oarecare. Dacă ambarcațiunea stă nemișcată pe marea calmă, unul dintre telescoape va fi folosit neconținut; el ne va da impresia că ne dezvăluie adevărul întreg și neschimbat Dar nu este decât o iluzie. De îndată ce-și reia vasul mișcarea, ne întoarcem la activitatea noastră normală, adică ne repezim de la un telescop la altul, vedem cum se estompează contururile într-unul, așteptăm să se clarifice imaginea în altul. Iar atunci când imaginea se limpezește într-adevăr, ne închipuim că lucrul ni se datorează nouă.

Nu e mai calmă marea decât data trecută? Și ne îndreptăm spre nord – spre lumina văzută de Boudin. Cum li se pare călătoria asta celor ce nu sunt britanici și care sunt purtați spre țara stingherelilor și a micului dejun? Fac bancuri nervoase despre ceață și *porridgel* Pe Flaubert, Londra l-a intimidat; i-a pus diagnosticul de oraș bolnav, în

care era imposibil să găsești un *pot-au-feu*. Pe de altă parte, Marea Britanie a fost leagănul lui Shakespeare, al gândirii clare și al libertăților politice, țara care l-a primit cu brațele deschise pe Voltaire și în care Zola n-ar fi pregetat să se refugieze.

Dar ce este ea acum? Cea mai mare mahala a Europei, cum i-a spus, nu demult, unul dintre poeții noștri. Mai corect ar fi s-o numim prima hiperpiață a Europei. Voltaire a avut cuvinte de laudă pentru atitudinea noastră față de comerț, pentru lipsa de snobism, care permitea fiilor familiilor nobile să devină oameni de afaceri. Acum sosesc turiști de o zi din Olanda și Belgia.

Germania și Franța, îmboldiți de cursul scăzut al lirei sterline și nerăbdători să târguiască la Marks & Spencer. Comerțul, a declarat Voltaire, era baza pe care se ridica măreția națiunii noastre; acum este factorul care ne împiedică să devenim faliți întotdeauna când cobor cu mașina de pe feribot simt dorința de a o apuca prin Canalul Roșu. Niciodată nu depășesc cantitatea permisă de mărfuri scutite de taxă, niciodată nu încerc să introduc în Anglia plante, câini, stupefiante, carne crudă sau arme de foc; cu toate acestea, de fiecare dată sunt tentat să răsucesc volanul și s-o iau prin Canalul Rosa Am senzația că îți recunoști eșecul dacă revii de pe Continent și nu ai nimic de declarat sunteți amabil să citiți documentul ăsta, domnule? Desigur. L-ați înțeles, domnule? Da Aveți ceva de declarat? Da, aș dori să declar un caz nu prea grav de gripă franceză, o dragoste periculoasă pentru Flaubert, o încântare copilărească pentru semnele rutiere franceze, o plăcere stârnită de contemplarea luminii dinspre nord. Trebuie să plătesc vamă pe vreuna dintre ele? Eu cred că ar trebui

O, mai am și un cașcaval. Brillat-Savarina Tipul din spatele meu are și el unul. I-am spus că e obligatoriu să declari brânzeturile la vamă. Mare brânză.

À-propos, sper că nu credeți că vreau cu tot dinadinsul să fiu enigmatic. Dacă vă enervez, o fac din cauză că mă jenez; doar v-am spus că nu-mi place să fiu privit din față. Dar zău dacă nu încerc să vă ușurez înțelegerea Mistificarea e simplă; lucrul cel mai dificil e claritatea A nu compune o melodie este mai ușor decât a compune una A nu folosi rime este mai simplu decât a le folosi. Nu vreau să zic că arta trebuie să spună lucrurilor pe nume, ca instrucțiunile de pe un pliculeț de semințe; zic doar că ai mai multă încredere în cel ce mistifică, dacă știi că optează în mod deliberat pentru lipsa de

luciditate. Îi dai toată crezarea lui Picasso, fiindcă se pricepea să deseneze la fel de bine ca Ingres.

Dar ce ne poate fi de ajutor? Ce trebuie să știm? Nu totul. „Totul” ne derutează. La fel și franchețea Fața plină din portret, care se uită direct la tine, te hipnotizează. În fotografiile și portretele sale, Flaubert privește de obicei în altă parte. Se uită aiurea, ca să nu-i poți surprinde privirea; se mai uită în altă parte și fiindcă îl interesează mai mult ceea ce vede peste umărul tău, decât umărul.

Contactul direct te zăpăcește. V-am spus numele meu: Geoffrey Braithwaite. V-a folosit la ceva? Oarecum. În orice caz, e de preferat lui „B” sau „G”, sau denumirilor de genul „tipul” sau „amatorul de brânzeturi”. Dacă nu m-ați fi văzut niciodată, ce-ați fi dedus din numele meu? Că aparțin clasei mijlocii și sunt, probabil, jurist; locuitor al ținuturilor cu pini și iarbă neagră; haine de tweed, sare și piper; o mustață ce trimite – poate fraudulos – la un trecut militar; o soție înțelegătoare; poate plimbări cu barca în weekend; iubitor mai mult de gin decât de whisky – și tot așa?

Sunt – am fost – doctor, prima generație care a îmbrățișat o profesiune. După cum vedeți, nu port mustață, deși am un trecut cazon, pe care generația mea nu l-a putut evita; locuiesc în Essex, cel mai lipsit de personalitate și prin urmare cel mai acceptabil dintre comitatele din jurul Londrei; beau whisky, nu gin; nu port haine de tweed și nu mă plimb cu barca o aproximare destul de bună, dar nu suficient de exactă. Cât despre nevasta mea, n-a fost înțelegătoare. E unul dintre ultimele lucruri ce se pot afirma despre ea. Cum vă spuneam, brânzeturile moi se injectează, ca să nu se matureze prea repede. Dar ele tot se coc; așa le este firea Cașcavalurile moi se prăbușesc, cele tari se întăresc. Ambele capătă mușgai.

Intenționasem să-mi pun fotografia la începutul cărții. Nu din vanitate; numai fiindcă socoteam gestul util. Mă tem, însă, că era o fotografie cam veche, făcută acum aproximativ zece ani. Una mai recentă nu am. Ăsta-i alt lucru pe care îl descoperi: de la o anumită vârstă, nu te mai fotografiază nimeni. Mai corect spus, te fotografiază numai în împrejurări festive: de ziua nașterii, la nunți sau la Crăciun. Un individ vesel, împurpurat la față, ridică paharul înconjurat de familie – cât de reală, cât de autentică este o asemenea dovadă? Ce ar fi relevat fotografiile de la cea de a douăzeci și cincea aniversare a căsătoriei noastre? În mod sigur nu adevărul, așa că e mai bine că nici

n-au fost făcute.

Caroline, nepoata lui Flaubert, ne spune că spre sfârșitul vieții romancierul regreta că nu avusese și el o soție și o familie. Comentariul ei, însă, este cam laconic. Se plimbau amândoi de-a lungul Senei, după ce-și vizitaseră niște prieteni. „«Au făcut ce trebuia», mi-a spus el, referindu-se la familia aceea, cu copii încântători și bine crescuți. «Da», își repetă în barbă, «au făcut ce trebuia». Nu i-am tulburat meditația, am pășit tăcută alături de el. A fost una dintre ultimele noastre plimbări”.

Mie îmi pare rău că nu i-a tulburat meditația. Vorbise serios? Suntem îndreptățiți să vedem în remarcă lui mai mult decât perversitatea reflexă a unui bărbat care visa la Egipt când se afla în Normandia și la Normandia când era în Egipt? O rostise și cu altă intenție decât aceea de a lăuda talentele specifice ale familiei vizitate? De fapt, dacă ar fi vrut să laude căsnicia, s-ar fi putut întoarce spre nepoata sa ca să-și exprime regretul, zicând: „Ai procedat cum trebuie”. N-a făcut-o, firește, tocmai fiindcă ea procedase greșit. Se căsătorise cu un netrebnic care dăduse faliment și, în încercarea de a-și salva soțul, își ruinase unchiul. Cazul Carolinei este instructiv – în sens amar, pentru Flaubert

Tatăl ei fusese la fel de neisprăvit ca și, mai târziu, soțul: Gustave i s-a substituit în *Souvenirs intimes*, Caroline își amintește de întoarcerea unchiului din Egipt, în copilăria ei: sosește pe neașteptate acasă într-o seară, o trezește, o ridică din pat în brațe, izbucnește în râs când îi vede cămășuța de noapte, mai lungă decât trupul ei, și o sărută răsunător pe amândoi obraji. Abia a intrat de afară, mustața îi este rece și udă de rouă. Caroline se sperie și-i vine inima la loc abia când o pune jos. Ce altceva este aceasta decât o relatare cum scrie la carte a alarmantei întoarceri acasă a tatălui plecat – întoarcerea din război, din călătoriile de afaceri, din străinătate, din crailâc, din lumea mare și plină de primejdii?

El o adora La Londra, a purtat-o prin toată Marea Expoziție; de data asta, ea se simțea fericită în brațele lui, apărată de gloata înfricoșătoare. A învățat-o istorie; i-a spus povestea lui Pelopidas și Epaminondas; a introdus-o în geografie, luând cu el în grădină o lopățică și o găleată cu apă, ca să-i construiască instructive peninsule, insule, golfuri și promontorii. Caroline și-a iubit copilăria petrecută în preajma lui și amintirea acesteia a fost mai puternică decât nefericirile

de care a avut parte la maturitate. În 1930, la optzeci și patru de ani, Caroline s-a întâlnit cu Willa Cather¹ la Aix-les-Bains și a rememorat ceaurile petrecute cu optzeci de ani în urmă pe un covoraș din colțul biroului lui Flaubert: el scria, ea citea, într-o liniște strictă, dar respectată cu mândrie. „Îi plăcea să-și imagineze, stând întinsă în colțișorul acela, că e închisă în cușca unei fiare sălbatice puternice, tigru, leu sau urs, care tocmai își devorase paznicul și era gata să se repeadă la oricine ar fi deschis ușa, dar cu care ea

1 Willa Cather (1873 – 1947), romancieră americană influențată de realismul psihologic al lui Henry James, autoare a unor romane sociale cu implicații morale din viața Vestului Mijlociu se simțea *în siguranță și mândră*, după cum îmi spunea, chicotind”.

Dar au venit și vicisitudinile maturității Flaubert a sfătuit-o prost și ea s-a măritat cu un nevolnic. A devenit o snoabă: se gândea numai la lumea bună, iar la sfârșit a încercat să-și alunge unchiul chiar din casa în care îi fuseseră instilate în minte lucrurile cele mai folositoare pe care le cunoștea

Epaminondas a fost un general teban, considerat a fi întruparea tuturor virtuților; a avut o carieră plină de măceluri principiale și a fondat orașul Megalopolis. Când zăcea pe patul de moarte, unul dintre cei prezenți a deplâns faptul că era lipsit de moștenitori. El i-a răspuns: „Las în urma mea doi copii, Leuctra și Mantinea” – locurile unde obținuse cele mai strălucite victorii. Flaubert ar fi putut face o afirmație asemănătoare – „Las în urma mea doi copii, pe Bouvard și pe Pecuchet” – fiindcă unicul lui copil, nepoata care i-a devenit fiică, plecase într-o maturitate în care îl renegase. Pentru ea și bărbatul ei, Gustave devenise „consumatorul”.

Gustave a învățat-o pe Caroline multe lucruri despre literatură. O citez: „Considera că nicio carte bine scrisă nu poate fi periculoasă”. Să înaintăm vreo șaptezeci de ani în timp, până la o altă familie, într-o altă parte a Franței. De data asta, personajele sunt un băiat cu pasiunea cititului, o mamă și o prietenă a mamei, pe nume Mme Picard. Mai târziu, băiatul avea să-și scrie memoriile. Citez din nou: „Mme Picard era de părere că un copil are voie să citească orice. «Nicio carte nu poate fi periculoasă dacă este bine scrisă.» „Băiețelul, cunoscând opinia frecvent exprimată a prietenei mamei, profită de prezența ei și cere permisiunea să citească un roman care a stârnit un adevărat scandal. „Dar dacă micuțul meu citește astfel de cărți la vârsta asta”,

protestează mama, „ce va citi când crește mare?” „Atunci le voi trăi”, îi răspunde copilul. A fost una dintre cele mai inteligente replici din copilăria sa: înregistrată în analele familiei, i-a câștigat – sau așa presupunem – dreptul să citească respectiva carte. Băiețelul era Jean Paul Sartre. Romanul, *Madame Bovary*.

Progresează lumea? Sau se mișcă pur și simplu înainte și înapoi, precum un feribot? Mai avem doar o oră de mers până la coasta engleză și cerul senin dispare. Norii și ploaia te escortează înapoi, în țara căreia îi aparții. Pe măsură ce se schimbă vremea, ambarcațiunea începe să se legene și mesele din bar își reiau conversația metalică. *Ratarataratarata, fatafatafaâafata*. Chemare și răspuns zgomotul îi evocă stadiul ultim al separate, prinse în cuie în partea fi

BIBLIOTECA

ANĂ

chenare „și răspuns. Acum, unei căsnicii; două tabere *căreia de* nodea. trăncănind banalități în timp ce afară cade ploaia Soția mea... Nu acum, nu acum.

Făcându-și cercetările de geologie, Pecuchet se întreabă ce s-ar întâmpla dacă s-ar produce un cutremur sub Marea Manecii. Ajunge la concluzia că toată apa s-ar scurge în Atlantic, coastele Angliei și ale Franței s-ar surpa, s-ar mișca și s-ar împreună: Marea Manecii și-ar înceta existența Auzind prezicerile amicului său, Bouvard o rupe, îngrozit, la fugă. Cât mă privește, nu cred că e cazul să fim chiar atât de pesimiști.

Dar nu veți uita cașcavalul, nu-i așa? Să nu cultivați în frigider o plantă hrănită cu chimicale. Nu v-am întrebat dacă sunteți căsătorit Complimentele mele doamnei, sau nu, după caz.

Cred că de data asta voi trece prin Canalul Roșu. Simt nevoia contactului cu semenii. Părerea reverendului Musgrave este că *douanier-u* francezi se poartă ca gentlemanii, pe când vameșii englezi sunt niște bădărani. Dar mie mi se par simpatici cu toții, dacă-i tratezi cum se cuvine.

8

GHID FLAUBERT PENTRU UZUL IUBITORILOR DE TRENURI

L CASA DE LA CROISSET – O CLĂDIRE LUNGĂ, ALBĂ, ridicată în secolul al optsprezecelea pe malul Senei – era perfectă pentru Flaubert Izolată, dar apropiată de Rouen; deci, și de Paris. Suficient de încăpătoare ca să-i permită romancierului luxul unui studio mare, cu

cinci ferestre; totuși, îndeajuns de mică pentru ca Flaubert să-i descurajeze pe cei dornici să-i calce pragul, fără să pară nepolitic. În același timp, casa îi oferea – dacă dorea acest lucru – o imagine benignă a vieții ce se scurgea în afara zidurilor: de pe terasă, își putea aținti binoclul de operă asupra vapoarelor de agrement ce-i duceau la La Bouille pe ce porniți duminica la iarbă verde. La rândul lor, turiștii se obișnuiseră cu *cel original de Monsieur Flaubert* și erau dezamăgiți dacă nu-l observau, în cămășoiul lui nubian și tichia de mătase, așa cum și el îi observă la fel de atent, cu ochi scrutători de romancier.

Caroline a descris serile liniștite ale copilăriei ei de la Croisset. Era un menaj curios – fata, bunica, unchiul –, câte un reprezentant izolat al fiecărei generații, ca una dintre casele acelea înghesuite ce se mai întâlnesc uneori, cu câte o singură odaie la fiecare câț (francezii numesc o astfel de vilă *un baton de perroquet*, o stinghie de papagal). Cei trei, își amintește Caroline, ședea deseori în balconul micului pavilion, urmărind cum se înstăpânește, sigură de sine, noaptea. Pe malul opus întrezăreau, poate, silueta unui cal ce-și încorda grumazul trăgând la edec; din apropiere, poate, le ajungea la ureche un plescăit discret, când pescuitorii de tipar își dezlegau bărcile de la mal și intrau în curent.

De ce își vânduse doctorul Flaubert proprietatea de la Deville ca să cumpere casa aceasta? Interpretarea oficială este că și-a dorit un loc de refugiu pentru fiul invalid, care tocmai suferise un prim atac de epilepsie. Dar proprietatea de la Deville ar fi avut, oricum, aceeași soartă. Se lucra la prelungirea căii ferate Paris – Rouen până la Le Havre și drumul de fier trecea chiar prin mijlocul pământurilor doctorului Flaubert; deci, o parte a acestora ar fi fost cumpărate cu forța. Se poate spune că epilepsia a fost cea care l-a mânat pe Gustave în exilul lui creator de la Croisset. Sau se poate spune că a fost alungat într-acolo de progresul feroviar.

2. Gustave aparținea primei generații de francezi care cunoscuse trenul, și nu putea suferi invenția respectivă. În primul rând, era un mijloc de transport odios. „Mă satur atât de repede de tren, încât după cinci minute urlu de plictiseală. Călătorii cred că e un câine ignorat de stăpân; câtuși de puțin, este M. Flaubert, care oftează”. În al doilea rând, trenul adusese pe lume un nou participant la dineurile mondene: pisălogul feroviar. Conversația pe această temă îi producea lui Flaubert o *colique des wagons*; în iunie 1843 a declarat că trenurile sunt al

treilea subiect din lume ca plictiseală, după Mme Lafarge (care otrăvise oameni cu arsenic) și moartea ducelui d'Orléans (ucis, cu un an înainte, într-un accident de trăsură). Louise Colet, străduindu-se să fie cât mai modernă în poemul „La Payssane”, i-a permis lui Jean, soldățul care, întors din războaie, o căuta pe Jeanneton, să observe pala de fum mișcătoare a unei locomotive. Flaubert i-a tăiat versul cu pricina „Lui Jean nu-i pasă nici cât negru sub unghie de porcăria asta”, a mârâit el, „și de altfel nici mie”.

Dar el nu ura căile ferate doar pentru ceea ce erau; le antipatiza pentru felul cum îi linguseau pe oameni cu perspectiva unei emancipări iluzorii. La ce folosea progresul științific, dacă nu era însoțit de unul moral? Transportul feroviar nu avea alt rol decât să pună în mișcare și mai mulți indivizi, care să se întâlnească pentru a-și reuni prostia. Într-una din primele scrisori, redactată la cincisprezece ani, Gustave face o listă a gafelor civilizației moderne: „Căi ferate, otrăvuri, pompe de clismă, tarte cu frișca, familii regale și ghilotina”. Cu doi ani mai târziu, în eseul despre Rabelais, lista inamicilor s-a modificat – numai primul element a rămas neschimbat: „Căi ferate, fabrici, farmaciști și matematicieni”. El nu era supus schimbării

3. „Superioară tuturor lucrurilor este Arta Un volum de poezie este de preferat căilor ferate”.

Însemnări intime, 1840

4. Rolul jucat de drumul de fier în idila dintre Flaubert și Louise Colet a fost, după părerea mea, subestimat să ne gândim la mecanica relației dintre cei doi. Ea locuia la Paris, el la Croisset; el refuza să se ducă în capitală, ei i se interzisese să-l viziteze la țară. Ca atare, obișnuiau să se întâlnească pe la jumătatea drumului, la Mantes, unde Hotel du Grand Cerf le dădea posibilitatea să petreacă o noapte, două, de extaz promiscuu și de false speranțe. După aceea, urma al doilea ciclu: Louise pretindea un rendez-vous mai grabnic, Gustave o amâna, Louise îl implora, se înfuria, îl amenința, Gustave se lăsa convins fără chef să o întâlnească din nou. Întâlnirea dura doar atât cât să-l satisfacă pe el și să-i reaprindă ei speranțele. Iată în ce mod s-a alergat cursa aceea cu trei picioare. O fi reflectat vreodată Gustave la soarta unui oaspete mai vechi al orașului? În timp ce asedia orașul Mantes, William Cuceritorul a căzut din șa și s-a pricopsit cu rana de pe urma căreia avea să moară mai târziu, la Rouen.

Calea ferată Paris – Rouen – construită de englezi – fusese

inaugurată la 9 mai 1843, cu numai trei ani înainte de a se fi cunoscut Louise și Gustave. Pentru amândoi, așadar, durata călătoriei a fost redusă de la o zi întreagă la vreo două ore. Să ne imaginăm cum ar fi stat lucrurile în absența trenului. Ar fi călătorit cu diligența sau cu vaporul cu zbatuiri, ostenindu-se în așa hal, încât pe fiecare l-ar fi scos din sărite vederea celui alt. Oboseala are efectul unui duș rece asupra pasiunii. Ținând seama de condițiile dificile, o astfel de întâlnire ar fi pretins mult mai mult: mai mult timp – poate chiar o zi în plus – și mai multă dedicațiune emoțională. Asta nu-i decât o teorie de-a mea, se înțelege. Dar, dacă în secolul nostru telefonul a făcut ca adulterul să fie în același timp și mai ușor, dar și mai greu de comis (e mai simplu să-ți dai întâlniri, dar și să-ți verifici partenerul de viață), în secolul trecut trenul a avut un efect similar. (A scris cineva vreodată un studiu comparativ al dezvoltării rețelei feroviare și al creșterii adulterului? Îmi imaginez cum preoții de țară demascau în predicile lor născocirea aceea diavolească și cum râdea lumea de ei, dar, dacă într-adevăr țineau astfel de predici, aveau dreptate.) Trenul a făcut ca legătura afectivă să fie rentabilă pentru Gustave: putea călători până la Mantes și înapoi fără prea multă trudă, iar lamentările lui Louise i se păreau, poate, un preț rezonabil pentru o plăcere atât de accesibilă. Tot trenul a făcut-o rentabilă și pentru Louise: Gustave nu era niciodată foarte departe, oricât de aspru ar fi sunat scrisorile lui; era sigură că în următoarea epistolă îi va spune că se pot întâlni din nou, întrucât nu-i despărțeau decât două ore de mers. Și tot trenul a făcut ca povestea să fie profitabilă și pentru noi, care citim acum corespondența rezultată din acea prelungită pendulare erotică.

5. a) Septembrie 1846: primele întâlniri de la Mantes. Unicul obstacol era mama lui Gustave. Ea încă nu fusese informată oficial de existența lui Louise. Ca atare, Mme Colet era nevoită să-și expedieze misivele către Gustave pe adresa lui Maxime du Câmp, care le pune în plicuri noi și le readresa. Cum ar fi reacționat Mme Flaubert la subitele absențe nocturne ale lui Gustave? Ce scuză ar fi invocat el? Vreo minciună, desigur, „*une petite histoire que ma mere a crue*”, s-ar fi fălit el, ca un țănc încrezut de șase ani, și ar fi pornit spre Mantes.

Dar Mme Flaubert nu a crezut *la petite histoire*. În noaptea cu pricina a dormit și mai puțin decât Gustave și Louise. Ceva o făcea să se perpelească; poate recenta avalanșă de scrisori de la Maxime du Câmp. Așa că în dimineața următoare s-a dus la gara Rouen, iar atunci când

fiul ei, încă înveșmântat în crusta proaspătă a mândriei și sexului, a coborât din vagon, ea l-a interceptat pe peron. „N-a rostit nicio dojana, dar chipul ei era cel mai amar reproș pe care ți-l poți imagina”.

Se vorbește despre tristețea plecărilor; ce ziceți de vinovăția sosirilor?

b) Louise, firește, știa să joace scena de pe peron cu tot atâta măiestrie. Era notoriu obiceiul ei de a da buzna, geloasă, peste Gustave, când acesta cina cu prietenii. De fiecare dată se aștepta să descopere o rivală, dar ia-le de unde nu-s, dacă n-o socotim pe Emma Bovary. Odată, notează Du Câmp, „Fiaubert pleca la Paris de la Rouen, iar ea și-a făcut apariția în sala de așteptare a gării și a jucat niște scene atât de tragice, încât impiegații au fost nevoiți să intervină. Flaubert, îndurerat, i-a cerut iertare, dar ea nu l-a absolvit”.

6. E un lucru puțin cunoscut c-Flaubert a circulat, la Londra, cu metroul. Citez din fugarele sale însemnări de călătorie din 1865:

Luni, 26 iunie (pe trenul de la Newhaven). Câteva stații ne semnificative, cu anunțuri mari, aidoma gărilor de la periferia Parisului. Sosirea la gara Victoria

Luni, 3 iulie. Am cumpărat mersul trenurilor.

Vineri, 7 iulie. Cu trenul subteran – la Homsey. Dna Farmer... La gara Charing Cross, după informații

Nu-și dă osteneala să compare drumurile de fier engleze cu cele franceze. Păcat Prietenul nostru, reverendul G. M Musgrave, coborând din tren la Boulogne cu doisprezece ani mai devreme, fusese extrem de impresionat de sistemul francez: „Dispozitivele pentru luarea în primire, cântărirea, marcarea și taxarea bagajelor sunt simple și eficace. Disciplina, precizia și punctualitatea fac să funcționeze perfect toate sectoarele. Purtarea civilizată, confortul (confort în Franța!) contribuie la plăcerea cu care treci prin toate etapele, fără vociferările și îmbulzeala de la Paddington; ca să nu mai pomenim de faptul că vagoanele de clasa a doua sunt aproape la fel de bune ca ale noastre de clasa întâi. Rușine, Anglia!”

7. „CĂI FERATE: Dacă le-ar fi avut la dispoziție, Napoleon ar fi fost invincibil. Extaziază-te de fiecare dată când se vorbește de inventarea lor și spune: «Eu, Monsieur, eu care vă vorbesc, mă aflu, chiar azi dimineață, la X...; am plecat cu trenul de ora X: mi-am rezolvat toate treburile și la ora X eram înapoi»”.

Dictionnaire des idées recues

8. M-am urcat în tren la Rouen (Rive Droite). Vagonul avea banchete albastre de plastic și avertismente în patru limbi să nu te apleci în afară pe fereastră; am observat că engleza are nevoie de mai multe vocabule decât franceza, nemțeasca sau italiana ca să formuleze acest sfat ședeam sub o fotografie alb-negru, cu ramă metalică, a bărcilor de pescuit din Ile d'Oleron. Lângă mine, o pereche mai în vârstă citea un articol din *Paris-Normandie* despre un charcutier, *fou d'amour*, care omorâse o familie de șapte oameni. Pe geam, era lipită o hârtie cu o inscripție pe care o vedeam pentru prima oară: „*Ne jetez pas l'energie par les fenetres en les ouvrant en periode de chauffage*”. Nu aruncați energia pe fereastră – cât de neenglezește suna! Logic și plin de imaginație, în același timp.

Am un simț al observației dezvoltat, după cum vedeți Biletul, numai dus, costa 35 de franci Călătoria îți ia cu aproximativ un minut sub o oră; jumătate din cât dura pe vremea lui Flaubert Prima haltă: Oissel; urmează le Vaudreuil – *viile nouvelle*; Gaillon (Aubevoye), cu magazia de produse Grand Marnier. Musgrave pretinde că peisajul de pe această porțiune a Senei îi amintește de Norfolk: „Seamănă cu peisajul englezesc mai mult decât oricare ținut din Europa vizitat de mine”. Conducătorul ciocănește în clanta ușii cu cleștele de perforat – metal pe metal, un ordin căruia nu ai cum să nu i te supui Vernon; pe urmă, pe stânga, Sena cea lată te duce până la Mantes.

Place de la République nr. 6 era un șantier în construcție. Blocul de apartamente, pătrășos, era aproape terminat; deja emana din el inocența încrezătoare a uzurpatorului. Le Grand Cerf? Da, da, îmi spuseră la *tabac*, vechiul hotel se aflase chiar pe locul acesta, până acum vreun an. Am pornit înapoi, dar m-am întors să mai privesc o dată. Tot ce-ți mai amintea de hotel erau doi stâlpi de poartă înalți, de piatră, dispuși cam la zece metri unul de celălalt M-am zgâit, fără speranță, la ei. Pe tren, nu mi-l putusem imagina pe Flaubert (urlând ca un câine în călduri? mormăind? excitat?) urmând același itinerar; acum, în locul acela de pelerinaj, stâlpii porții nu mă ajutau să-mi strămut gândul la înfierbântatele întâlniri dintre Gustave și Louise. De ce m-ar fi ajutat? Suntem prea impertinenți cu trecutul, bizuindu-ne pe el ca să obținem un *frisson*. De ce ne-ar cânta trecutul în strună?

Posac, am dat târcoale bisericii (o stea în ghidul Michelin), am cumpărat o gazetă și, bând o cafea, am citit povestea mezelarului *fou d'amour*, după care m-am hotărât să mă întorc acasă cu primul tren.

Strada gării se cheamă Avenue Franklin Roosevelt, dar în realitate e mult mai puțin impresionantă decât arată numele. La cincizeci de iarzi de capătul ei, pe stânga, am dat de un cafă-restaurant. Se numea Le Perroquet Afară, pe trotuar, un papagal de traforaj cu penajul de un verde sclipitor ținea în plisc o listă de bucate. Clădirea avea un exterior cu lemnărie multă, care-ndică o vârstă mult mai venerabilă decât cea reală. Nu știu dacă ar fi putut fi acolo și în zilele lui Flaubert știu, însă, altceva: uneori, trecutul poate fi un porc plin de osânză, alteori un urs ce hibernează în bârlog și uneori nimic mai mult decât un zbor de papagal, doi ochi batjocoritori ce sclipesc în desiş.

9. Trenurile joacă un rol neînsemnat în proza lui Flaubert Lipsa lor, însă, indică acuratețe, nu o prejudecată: acțiunea celor mai multe romane se întâmplă înainte ca lucrătorii terasieri și inginerii englezi să fi descins în Normandia. *Bouvard et Pecuchet* intră puțin în era căilor ferate, dar, surprinzător, niciunul dintre cei doi copişti cu idei fixe nu exprimă vreo opinie despre noul mijloc de transport.

Trenurile apar abia în *L'Education sentimentale*. Sunt menționate întâia oară, ca un subiect nu prea atractiv, la o soirée dată de familia Dambreuse. Primul tren adevărat și prima călătorie reală se găsesc în capitolul trei al părții a doua, unde Frederic merge la Creil, sperând s-o seducă pe Mme Arnoux. Dată fiind nerăbdarea benignă a călătorului său, Flaubert îi tratează excursia cu un lirism aprobator: câmpii verzi, gări ce fug înapoi ca decorurile de la teatru, fumul vătuit al locomotivei dansând scurt pe iarbă înainte de a se risipi. Mai sunt și alte câteva călătorii cu trenul în acest roman, iar pasagerii par destul de mulțumiți; cel puțin, nu urlă niciunul de plictiseală, ca un cățel abandonat. Deși Flaubert a eliminat violent din „La Paysane” versul Mmei Colet despre pala de fum mișcătoare din zare, imaginea nu lipsește din propriu-i peisaj (partea a treia, capitolul patru): „Fumul unei locomotive, întins ca o linie dreaptă pe orizont, o gigantică pană de struț, al cărei vârf flutura în vânt”.

Într-un singur punct ne putem da seama ce părere personală avea. Pellerin, camaradul cu suflet de artist al lui Frederic, specializat în teorii complete și în crochiuri nefinisate, dă la iveală una dintre rarele sale picturi terminate. Flaubert își permite un surâs pe sub mustață: „Reprezenta Republica, sau Progresul, sau Civilizația, cu trăsăturile lui Iisus Christos, conducând o locomotivă prin pădurea virgină”.

10. Penultima frază rostită de Gustave în viața lui, într-un moment când amețise, dar nu era îngrijorat: „Cred că voi leșina; bine că se întâmplă astăzi, căci mâine, pe tren, ar fi fost cât se poate de neplăcut”.

11. La tampoane. Astăzi, Croisset Urișa fabrică de hârtie rumegă întruna pe locul casei lui Flaubert. M-am aventurat înăuntru; au fost bucuroși să mi-o arate. Am contemplat îndelung pistoanele, aburul, căzile, planurile înclinate; atâta umezeală ca să produci ceva eminamente uscat, cum e hârtia

Mi-am întrebat călăuza dacă fabrică și coli pe care se tipăresc cărți; mi-a răspuns că fac hârtie de toate tipurile. Am înțeles că vizita avea să fie lipsită de sentimentalism. Deasupra capetelor noastre, un rulou uriaș de hârtie, lat de vreo douăzeci de picioare, se mișca lent pe o bandă rulantă. Părea disproporționat în contextul acela, ca o sculptură pop executată la o scară voit sfidătoare. Am remarcat că seamănă cu un sul colosal de hârtie igienică; ghidul mi-a confirmat că exact asta era

Dincoace de zidurile zgomotoasei fabrici, liniștea nu era cu mult mai mare. Pe șoseaua care fusese, cândva, poteca edecarilor treceau camioane obraznice; se băteau piloni de oțel pe ambele maluri ale fluviului; nicio barjă nu putea trece fără să șuiere din sirenă. Flaubert pretindea că Pascal fusese cândva oaspete în casa de la Croisset și o legendă locală, foarte tenace, susținea că Abatele Prévost scrisese acolo *Madame Lescaut*. Astăzi, nu mai are cine să repete asemenea fabulații și nici n-a mai rămas nimeni care să le creadă.

Cădea o ploaie normandă posacă. M-am gândit la silueta calului de pe malul îndepărtat și la plescăitul produs de undițele pescuitorilor de țipari. Mai puteau trăi țipari în oribilul canal pentru reziduuri industriale care devenise fluviu acum? Dacă mai trăiau, probabil că aveau gust de motorină și de detergent Ochiul mi s-a plimbat în amonte și, brusc, l-am zărit, îndesat și cutremurându-se în mișcare. Un tren. Observasem înainte șinele, între șosea și apă; ploaia le dădea acum strălucire, făcându-le să suradă, afectat Presupusesem, fără să mă gândesc prea mult, că erau șinele macaralelor din docuri. Dar nu; nici de afrontul acesta nu fusese scutit Mătăhălosul tren de marfă trecea cam la două sute de iarzi, gata să-și ia avânt pe lângă pavilionul lui Flaubert când va fi în dreptul lui, va fluiera, fără îndoială, disprețuitor; poate că era încărcat cu otrăvuri, pompe de clisme, tarte

cu frișca sau materiale pentru farmaciști și matematicieni. N-aveam niciun chef să fiu martor la acel eveniment (ironia poate fi și deplasată, și nemiloasă). M-am suit în mașină și m-am tot dus.

APOCRIFE FLAUBERTIENE

Nu ceea ce au construit. Ceea ce au dărmănat.

Nu e vorba de case. De spațiul dintre case. Nu e vorba de străzile care există. E vorba de cele ce nu mai există.

Totuși, e vorba și de ceea ce n-au construit.

De casele la care au visat și pe care le-au desenat. De bulevardele bruște ale imaginației, de îmbietoarea potecă neumblată dintre două vilișoare cu acoperișul țuguiaț; de fundătura *trompe l'oeil*, care-ți trage o cacealma, convingându-te că te afli la începutul unei artere elegante.

Contează, oare, cărțile nescrise de autori? Cât de ușor este să le uiți, să pleci de la prezumpția că bibliografia apocrifă nu conține decât idei nefericite, proiecte pe drept abandonate, gânduri inițiale jalnice. Dar lucrurile nu stau neapărat așa: gândurile inițiale se dovedesc deseori a fi fost cele mai bune, fiind reabilitate cu voieșie de cel de al treilea set de idei, după ce au fost discreditate de setul doi. Și apoi, motivul din care renunți la o idee nu e neapărat acela că n-a trecut testul de control al calității. Imaginația nu rodește anual, ca un pom verificat din livadă. Scriitorul trebuie să culeagă ce fructe cresc: uneori prea multe, alteori prea puține, alteori nimic. Iar în anii de belșug, întotdeauna există o poliță din stindhii de lemn, undeva într-un pod rece și întunecos, la care autorul se va duce din când în când, nervos; și da, vai ce păcat, în timp ce el lucra pe brânci la parter, sus în pod coaja fructelor a început să se zbârcească, au apărut pete rău-prevestitoare, câte o zonă moale, brună și și-au scos colții niște muguri albi și mici, ca fulgii de nea Ce măsuri să ia autorul?

În cazul lui Flaubert, scrierile apocrife proiectează o umbră secundară. Dacă cea mai dulce clipă a vieții este o vizită la bordel terminată cu un fiasco, poate cel mai delicios moment din cariera lui de scriitor este încolțirea unei idei pentru o carte ce nu va trebui să fie scrisă niciodată, care nu va fi niciodată stricată de o formă definită, nu va fi expusă unei priviri mai puțin îndrăgostite decât a autorului

Firește, nici operele publicate nu sunt imobile: poate că ar arăta cu totul altfel acum, dacă Flaubert ar fi avut timp și bani ca să facă ordine în moștenirea lăsată posterității. Atunci, el ar fi terminat

Bouvard et Pecuchet; *Madame Bovary* ar fi fost, poate, suprimată (cât de în serios luăm supărarea lui Flaubert față de faima înăbușitoare a romanului? Puțin cam prea în serios); *L'Education sentimentale* s-ar fi sfârșit altfel. Du Câmp consemnează consternarea prietenului său față de renghiul jucat de istorie acestei cărți: la un an de la publicarea ei, a izbucnit războiul franco-prusac, iar Gustave socotea că invazia și catastrofa de la Sedan ar fi putut fi folosită ca o splendidă, irefutabilă încheiere publică a unui roman care își propusese să fie cronica eșecului moral al unei generații.

„Imaginează-ți”, ne încredințează Du Câmp că s-ar fi lamentat el, „cât aș fi putut profita de unele incidente. Iată, bunăoară, unul de un calibru excelent A fost semnată capitularea, armata e consemnată în cazărmi, împăratul, ghemuit în colțul încăpătoarei sale trăsură, e negru la față și privește în gol; pufăie dintr-o țigară ca să nu-și piardă cumpătul și se străduiește să pară impasibil, cu toată furtuna ce-l zgâlțâie pe dinăuntru. Alături de el șed aghiotantul și un general prusac. Cu toții tac, privirile le sunt plecate; fiecare suflet adăpostește o durere.

La o încrucișare de drumuri, procesiunea este oprită de trecerea unei coloane de prizonieri escortați de ulani, care-și poartă căciulile pe o ureche și călăresc cu sulilele întinse. Caleașca e obligată să încremenească la marginea fluviului uman ce înaintează învăluit într-un nor de praf înroșit de razele soarelui. Soldații își târșăie picioarele și merg gârboviți. Ochiul apatic al împăratului contemplă gloata. Ciudat mod de a-și trece trupele în revistă! Se gândește la paradele de altă dată, la răpăitul tobelor, la stindardele desfășurate în vânt, la generalii în uniforme poleite ce-i aduc onorul cu spada trasă, la garda ce răcnește: «Vive l'Empereur!»

Un prizonier îl recunoaște și salută, apoi încă unul și încă unul.

Brusl un zuav rupe rândurile, își agită pumnul în direcția împăratului și țipă: «Ah! Iată-te, ticălosule! Ne-ai distrus pe toți!»

Instantaneu zece mii de oameni zbiară sudalme, își învârt amenințător brațele în aer, scuipe trăsura și trec ca un vârtej de blesteme. Nemișcat, împăratul nu schițează niciun gest, nu pronunță niciun cuvânt, dar se gândește: «Iată-i pe oamenii cărora li se spunea garda mea pretoriană!»

Ei bine, ce zici de scena asta? Tare, nu? Nu-i așa că ar fi constituit un final mișcător pentru *L'Education*...? Nu mă pot obișnui

cu gândul că am ratat-o!”

Să deplângem finalul acesta pierdut? Și cum l-am putea evalua? Probabil că Du Câmp l-a repovestit neglijent și că Flaubert l-ar fi rescris de nenumărate ori înainte de a-l publica Tentația lui e clară: un punct culminant *fortissimo*, un deznodământ public pentru eșecul privat al unei națiuni. Dar se potrivește un asemenea sfârșit cu restul romanului? După ce ni s-a povestit despre 1848, mai puteam suporta și 1870? Să lăsăm mai bine romanul să se stingă în banalitate; amintirea săltăreață a doi prieteni e de preferat unui umflat tablou vivand de salon.

Cât despre Apocrifele propriu-zise, să sistematizăm:

1. *Autobiografia*. „Dacă îmi voi redacta, cândva, memoriile unicul lucru pe care îl voi scrie bine, dacă-mi voi asuma sarcina de a o face – îți vei găsi și tu locul în ele, și încă ce loc! Doar ai făcut o spărtură mare în zidul de apărare al existenței mele”. Cuvintele de mai sus sunt un fragment dintr-o scrisoare timpurie a lui Gustave către Louise Colet; într-un interval de șapte ani (1846 – 53), el se referă de mai multe ori la plănuita autobiografie. Brusc, anunță că a renunțat la ea oficial. Să fi fost ea ceva mai mult decât proiectul unui proiect? „Am să te trec în memoriile mele” este un clișeu al peștitului literar la îndemâna oricui. A se clasa la un loc cu „Am să-ți dau un rol în film”, „Te voi immortaliza pe pânză”, „Parcă-ți văd gâtul sculptat în marmoră” și altele de același soi.

2. *Traducerile*. Lucrări pierdute, mai degrabă decât apocrife propriu-zise. Totuși, notăm aici: a) Traducerea lui *Madame Bovary* efectuată de Juliet Herbert și revizuită de autor, care a declarat-o o capodoperă; b) Traducerea la care se referă Gustave într-o scrisoare din 1844: „Am citit *Candide* de douăzeci de ori. L-am și tradus în englezește...” Nu pare să fi fost vorba de un exercițiu școlar, ci mai degrabă de o ucenicie autoimpusă. Ținând seama de modul original în care folosea Gustave engleza în scrisori, e mai mult ca sigur că această traducere a adăugat un strat de comic involuntar intențiilor scrierii originale. Nu era nici măcar în stare să copieze corect toponimele engleze: în 1866, făcându-și însemnări despre „faianța colorată Minton” de la Muzeul din South Kensington, el făcea din Stoke-upon-Trent¹ „Stroke-upon-Trend”.

1 Oraș din Staffordshire, din centrul Angliei, cunoscut pentru fabricile de ceramică și porțelaa

3. *Lucrări în proză*. Această secțiune a Apocrifelor cuprinde

multe scrieri din tinerețe, utile mai ales psihobiografului. Dar cărțile pe care un literat nu reușește să le scrie în tinerețe diferă de cele pe care nu reușește să le pună pe hârtie după ce s-a declarat profesionist. Acestea din urmă sunt non-cărți pentru care trebuie să-și asume răspunderea în 1850, în Egipt, Flaubert întoarce pe toate fețele, timp de două zile, istoria lui Mycerinus, un rege cucernic din cea de a patra dinastie, creditat cu redeschiderea unor temple închise de predecesorii săi. Deși episodul îi era cunoscut, într-o scrisoare către Bouilhet, romancierul își descrie subiectul, mult mai brutal, drept „regele care și-a futut fiica”. E posibil ca interesul lui Flaubert să fi fost încurajat de descoperirea (sau chiar amintirea) faptului că în 1837 sarcofagul respectivului rege, dezgropat de britanici, fusese expedit la Londra. Gustave a avut, teoretic, posibilitatea să-l cerceteze în 1851, când a fost la British Museum.

Am încercat și eu să-l inspectez zilele trecute. Mi s-a spus că sarcofagul nu se numără printre cele mai interesante exponate ale Muzeului și că n-a mai fost expus din 1904. Dacă la data când fusese trimis în Anglia se crezuse că mumia aparținuse dinastiei a patra, mai târziu se dovedise că făcea, de fapt, parte din dinastia a douăzeci și șasea; bucățile de trup îmbălsămat dinăuntru puteau fi ale lui Mycerinus, sau puteau să nu fie. M-am simțit dezamăgit, dar și ușurat: ce s-ar fi întâmplat dacă Flaubert ar fi persistat și ar fi scris povestirea, incluzând și o descriere meticuloasă a mormântului regal? Doamna doctor Enid Starkie ar fi avut nesperata ocazie să mai crucifice încă o Eroare Literară.

(Poate ar fi bine să-i consacru doamnei doctor Starkie un articol în ghidul meu Flaubert de buzunar, sau aș da dovadă de prea mult spirit vindicativ? S de la Sade sau S de la Starkie? Fiindcă veni vorba, înaintează frumos acest Dicționar al Ideilor Acceptate de Braithwaite. Tot ce trebuie să știți despre Flaubert, ca să fiți la fel de bine informat ca vecinul dumneavoastră! mai am de scris câteva articole și l-am isprăvit! Văd de pe acum că litera Xi fi o mare problemă. Nici în Dicționarul lui Flaubert nu găsim nimic la litera X.)

În 1850, de la Constantinopol, Flaubert face publice trei proiecte: „Une nuit de Don Juan” (care ajunge până la etapa bruioanelor); „Anubis”, „povestea femeii care vrea să fie futută de un zeu” și „romanul meu flamand despre o fată care moare virgină, cufundată în misticism, într-un târgușor de provincie, în fundul unei

grădini unde cresc verze și pipirig...” În scrisoare, Gustave i se plânge lui Bouilhet de riscurile implicite în planificarea prea amănunțită a unui proiect: „Mi se pare, vai, că dacă ești capabil să-ți diseci cu atâta minuție copiii încă nenăscuți, nu vei reuși să obții o erecție suficient de țeapănă ca să-i poți procrea”. În cazurile discutate aici, lui Gustave nu i s-a sculat, deși unii văd în al treilea proiect un vag vestitor al lui *Madame Bovary* sau *Un coeur simple*.

În 1852 – 53, Gustave face planuri serioase pentru „La Spirale”, „un roman impresionant, metafizic, fantastic, plin de zarvă”, al cărui erou trăiește o viață dublă tipic flaubertiană, fiind fericit când visează și nefericit în viața reală. Morala: fericirea nu există decât în imaginație, firește.

În 1853, scoate de la naftalină „unul dintre visele mele vechi”: un roman despre cavalerii răătăcitori. Gustave declară că, în ciuda lui Ariosto, o atare temă mai poate fi tratată; elementele adiționale pe care intenționează să le aducă subiectului sunt „teroarea și un suflu poetic mai puternic”.

În 1861: „Reflectez de mult la un roman despre nebunie, mai bine zis despre cum înnebunește un om”. Cam tot de atunci, sau poate puțin mai târziu, medita, ne spune Du Câmp, la un roman despre teatru; ședea în foaierul artiștilor, notându-și confidențele actrițelor ingenuie. „Numai Le Sage, în *Gil Blas*, a atins, cât de cât, adevărul. Eu am să-l înfățișez în toată nuditatea lui, căci nici nu vă puteți imagina cât este de caraghios”.

Din acest punct, Flaubert trebuie să fi știut că scrierea unui roman complet îi va lua între cinci și șapte ani și, prin urmare, că majoritatea proiectelor arzătoare vor arde singure în tigaie, prefăcându-se în scrum. În ultimii doisprezece ani ai vieții sale mai găsim patru idei mari, plus o a cincea, care stârnește interesul, un soi de *roman trouve*.

a) „Harel-Bey”, o poveste orientală. „Dacă aș fi mai tânăr și aș avea bani, m-aș întoarce în Orient, ca să studiez Orientul modern, Orientul Istmului Suez. O carte groasă despre asta este visul meu vechi. Mi-ar plăcea să înfățișez un om civilizât care se sălbăticește și un barbar care devine civilizât – să studiez în profunzime contrastele dintre cele două lumi ce sfârșesc prin a se uni... Dar acum e prea târziu”.

b) Un roman despre Bătălia de la Thermopylae, pe care se

gândeă să-l scrie după *Bouvard et Pecuchet*.

c) Un roman care să fie cronica mai multor generații ale unei familii din Roueă d) Dacă înjumătățești o tenie, capului îi va crește o coadă nouă; și mai uimitor, cozii îi va crește un nou cap. Este exact ce s-a întâmplat cu mult-regretatul final al romanului *L'Education sentimentale*: a generat un întreg roman al său, propriu, intitulat la început „Sub domnia lui Napoleon III” și ulterior „Un cămin parizian”. „Voi compune un roman despre Imperiu (îl citează Du Câmp pe Flaubert) în care voi include seratele de la Compiègne, unde toți ambasadorii, mareșalii și senatorii zdrăngăne din decorații când se încovoăie până la pământ ca să-i sărute mâna Prințului Imperial. Da, neapărat! Perioada respectivă va furniza material pentru câteva cărți capitale!”

e) *Le roman trouve* a fost descoperit de Charles Lapierre, editorul volumului *Le Nouvelliste de Rouen*. Cinând într-o seară la Croisset, Lapierre i-a povestit lui Flaubert istoria lui Mademoiselle de P – Această din urmă se născuse într-o familie nobilă normandă, avea cunoscuți la Curte și primise misiunea de a-i citi cu voce tare împărătesei Eugenie. Era suficient de frumoasă, se spunea, ca să ducă în păcat până și un sfânt în sine, aceasta era de ajuns ca s-o piardă; o idilă lipsită de discreție cu un ofițer din Garda Imperială a avut ca rezultat concedierea el Mai târziu, a devenit una dintre reginele *demi-monde-ului* parizian, domnind peste ca versiune mai petrecărească a Curții din care fusese exclusă. În timpul războiului franco-prusac se dăduse la fund (odată cu toate femeile de profesiunea ei), iar după aceea steaua ei pălise. Decăzuse, cum indică mai toate sursele, până la cele mai abjecte nivele ale preacurviei. Cu toate acestea, de o manieră încurajatoare (atât pentru ea, cât și pentru ficțiune), se dovedise capabilă de o ascensiune nouă. Devenise amanta oficială a unui ofițer de cavalerie și în momentul când și-a dat duhul era soția legitimă a unui amiral.

Povestea îl încântase pe Flaubert: „Știi, Lapierre, mi-ai dat un subiect de roman, o eroină care este pandantul lui Bovary a mea, o Bovary a societății înalte. Ce personaj atractiv!” Romancierul și-a notat numaidecât rezumatul povestirii și a început să gloseze pe marginea lui Romanul n-a fost scris niciodată, notele respective – s-au pierdut

Aceste cărți nenăscute te pot supune la chinurile lui Tantal. Totuși ele pot fi ordonate, reimaginate, împlinite – cel puțin într-o

oarecare măsură. Academiiile le pot studia Un debarcader este un pod dezamăgit; contemplați-l, însă, multă vreme și veți reuși să visați că ajunge până dincolo de Marea Manecii Același lucru se poate spune despre cărțile rămase în stare de ciot

Dar viețile netrăite? Ele sunt, poate, și mai chinuitoare; ele sunt adevăratele apocrife. *Thermopylae*, în loc de *Bouvard et Pecucheti* Oricum, tot de o carte este vorba Dar dacă s-ar fi schimbat însuși cursul vieții lui Flaubert? La urma urmei, este foarte ușor să nu fii scriitor. Cei mai mulți oameni nu sunt scriitori și nu le merge rău. Un frenolog – făuritor de cariere în secolul al nouăsprezecelea – l-a examinat cândva pe Flaubert și i-a spus, în concluzie, că este croit pentru meseria de dresor de fiare sălbatice. Diagnosticul nici n-a fost chiar atât de inexact să ne reamintim: „Atrag nebunii și animalele”.

Nu numai viața pe care o cunoaștem contează. Nu numai viața ce a fost tăinuită cu măiestrie. Nu numai minciunile despre viață, dintre care unele nu mai pot fi respinse acum. Contează și viața care nu a fost trăită.

„Sunt destinat să fiu rege, sau doar un porc?” se întreabă Flaubert în *însemnări intime*. La nouăsprezece ani, iată ce simplu se pun problemele. Ai în față viața și non-viața; viața ambiției realizate, sau pe aceea a eșecului porcin. Ceilalți se străduiesc să te învețe ceva despre viitor, dar tu nu le dai niciodată crezare. „Mi s-au prezis” – scria Gustave în anii aceia – ” multe lucruri: că voi învăța să dansez, că mă voi însura să vedem. Nu prea-mi vine să cred”.

Nu s-a căsătorit și nu a deprins arta dansului. Opunea o rezistență atât de îndârjită la dans, încât majoritatea personajelor sale masculine refuză și ele să danseze, comizerând cu autorul.

Dar ce a învățat, totuși? A învățat că viața nu este o simplă opțiune între a ajunge prin crime pe tron și a te mulțumi cu noroiul dintr-o cocină; că există regi cu un comportament de porc și vieri regali; că e posibil ca regele să-l pizmuiască pe godac; că particularitățile non-vieții se schimbă mereu, cu cruzime, mulându-se pe situațiile jenante din viața reală.

La șaptesprezece ani, își anunță intenția de a-și petrece toată viața într-un castel dărăpănat de pe malul mării.

La optsprezece, decide că un vânt turbat l-a azvârlit, din greșeală, în Franța; de fapt – ne declară – s-a născut ca să devină împăratul din Cochinchina, să fumeze lulele lungi de 38 de stânjeni, să

aibă 6.000 de neveste și 1400 de paji cu care să-și facă mendrele; în locul tuturor acestora, scos din dispozitiv de o toană climaterică, a rămas cu dorințe imense, irealizabile, cu o plictiseală încă și mai cumplită, cu o criză de căscat

La nouăsprezece ani, crede că după ce-și va termina studiile de drept va părăsi țara ca să devină turc în Turcia, catârgiu în Spania sau crescător de cămile în Egipt

La douăzeci, vrea în continuare să ajungă catârgiu, deși orizontul spaniol a fost de-acum îngustat și limitat la Andalusia Alte perspective de carieră includ viața de *lazzarone* la Napoli, deși s-ar mulțumi și cu slujba de surugiu pe diligenta ce navetează între Nîmes și Marsilia Dar sunt aceste profesii suficient de rare? Ușurința cu care până și burghezii călătoresc astăzi îl face să sufere crunt pe cel cu „Bosforul în suflet”.

La douăzeci și patru de ani, imediat după decesul tatălui și al surorii, se gândește cum să-și planifice viața în cazul că îi va muri și mama: va vinde totul și se va muta la Roma, Siracuza sau Napoli.

La aceeași vârstă, prezentându-se lui Louise Colet drept un tip infinit de năzuos, pretinde că a chibzuit îndelung și cu toată seriozitatea la ideea de a se face bandit la Smirna în orice caz, „într-o bună zi voi pleca să trăiesc cât mai departe de aici și n-o să se mai audă nimic de mine”. Poate că Louise nu s-a arătat încântată de ideea banditismului otoman, căci apare acum o fantazare ceva mai domestică: dacă ar fi cu adevărat liber, ar pleca de la Croisset, ca să-și ducă traiul alături de ea, la Paris, își imaginează viața lor împreună, căsnicia, dulceața dragostei reciproce și a tovarășiei. Își imaginează că li se naște un copil; își imaginează moartea Louisei și tandrețea cu care l-ar îngriji el pe pruncul rămas orfan de mamă (din păcate, nu cunoaștem reacția lui Louise la zborul acesta al fanteziei). Dar atracțiozitatea exotică a vieții casnice nu durează prea mult După numai o lună, se schimbă modul verbului: „Mi se arată că dacă ți-aș fi fost soț, am fi cunoscut împreună fericirea După ce am fi fost fericiți, am fi ajuns să ne urâm. E cursul normal al lucrurilor”. Gustave se așteaptă ca Louise să-i fie recunoscătoare că a cruțat-o, prin clarviziunea lui, de o viață atât de lipsită de satisfacții.

Așa că, în vârstă tot de douăzeci și patru de ani, se apleacă deasupra unei hărți, cu Du Câmp, plănuiind o călătorie de dimensiuni nonstruoză prin Asia va dura șase ani și, după propria lor

estimare, va costa trei milioane șase sute de mii și câțiva franci.

La douăzeci și cinci de ani vrea să devină un Brahmin: dansul mistic, părul lung, fața unsă cu unt sfânt Renunță oficial la dorința de a fi camaldolez, brigand sau turc. „Acum, fie Brahmin, fie nimic – care e mai simplu. Hai, nu fi nimic”, îl îndeamnă viața E ușor să fii un porc.

La douăzeci și nouă de ani, inspirat de Humboldt, se gândește să se stabilească în America de Sud, să i se piardă urma în savană.

La treizeci, reflectează – cum a reflectat toată viața – la încarnările anterioare, la viețile sale apocrife sau metempsihotice din vremurile mult mai interesante ale lui Ludovic al XIV-lea, Nero sau Pericle. De o preîncarnare este sigur: cândva în istoria Imperiului Roman a fost directorul unei trupe ambulante de comedianți, o haimana din acelea plauzibile care aduceau femeii în Sicilia și le transformau în actrițe, un amestec bătăran de dascăl, artist și codoș. (Lecturile din Plaut îi amintiseră lui Gustave de viața asta anterioară, care îi dă *le frison historique*). Să notăm aici și obârșia apocrifă a lui Gustave: îi plăcea să se fâlească mereu cu sângele de piele roșie care-i curgea prin vene. Se pare că lucrurile nu stăteau chiar așa, deși un strămoș de-al său emigrase în Canada în secolul al șaptesprezecelea, devenind vânător de castori.

Tot la treizeci de ani își proiectează o viață ce pare mai probabilă, dar se dovedește până la urmă a fi tot o non-viață. Se joacă, imaginându-și împreună cu Bouilhet că sunt amândoi bătrâni, pacienți ai unui ospiciu pentru bolnavii incurabili; doi inși stăvechi care mătură străzile, povestindu-și unul celuilalt, pe bâlbâite, despre zilele fericite când avuseseră amândoi treizeci de ani și merseseră pe jos până la La Roche-Guyoa Niciunul n-avea să ajungă la senilitatea de care își bătuseră joc: Bouilhet avea să moară la patruzeci și opt de ani, Flaubert la cincizeci și opt

La treizeci și unu de ani, Flaubert îi spune lui Louise – ca o paranteză a unei ipoteze – că dacă ar fi avut vreodată un fiu, i-ar fi făcut o deosebită plăcere să-i facă rost acestuia de femei.

Tot la treizeci și unu de ani, îi comunică lui Louise o lehă-mețire netipică, de scurtă durată: tentația de a da dracului literatura va veni și va trăi cu ea, în ea, își va îngropa capul între sânii ei; s-a săturat, zice, să-și tot masturbeze mintea ca s-o facă să ejaculeze fraze. Această fantezie este, însă, și o caznă rece la care a supus-o pe femeie: e povestită la timpul trecut, ca un lucru imaginat de Gustave, efemer,

într-un moment de slăbiciune. Oricând ar fi preferat să-și pună fruntea în propriile lui mâini, decât între sâni lui Louise.

La treizeci și doi, îi dezvăluie lui Louise maniera în care și-a petrecut multe ceasuri din viață: imaginându-și ce ar face dacă ar avea un venit anual de un milion de franci. În asemenea reverii, servitorii îl ajutau să încalțe pantofi bătuți în diamante, ciulea urechile ca să audă mai bine nechezatul bidiviilor de la caleașca, a căror splendoare ar fi făcut Anglia să moară de invidie, dădea ospete cu stridii, avea o sufragerie cu spaliere de iasomie înflorită, din care țâșneau în zbor cintezoii strălucitori. Dar acest vis, al unui milion pe an, era ieftin. Du Câmp ne povestește despre planurile lui Gustave pentru „O iarnă la Paris” – o extravaganță în care intrau desfrâul Imperiului Roman, rafinamentul Renașterii, feeria din *o mie și una de nopți*. Costul „Iernii” fusese calculat riguros și se ridica la „cel mult” douăsprezece mii de milioane de franci. Du Câmp face și observația mai generală că „atunci când puneau stăpânire pe el visele devenea aproape rigid, amintind de un opioman în transă. Parcă avea capul în nori și trăia un vis poleit cu aur. Din cauza acestui nărav îi venea atât de greu să muncească susținut”.

La treizeci și cinci de ani își dezvăluie „visul meu personal”: să cumpere un micuț *palazzo* pe Canale Grande. Câteva luni mai târziu, proprietății imaginare i se adaugă o vilă pe malul Bosforului. După încă două-trei luni, e gata să plece în Orient, unde vrea să se stabilească și să moară. L-a invitat pictorul Camille Rogier, stabilit la Beirut. S-ar putea duce, uite-așa Ar putea, dar n-o face.

Totuși, la treizeci și cinci de ani viața apocrifă, non-viața, începe să se stingă. Motivul e limpede: viața reală a început cu adevărat Gustave avea treizeci și cinci de ani la apariția în volum a lui *Madame Bovary*. Se poate dispensa de fantezii; mai bine zis, se cer acum alte fantezii, diferite, particulare, practice. Pentru lumea largă va juca rolul Eremitului de la Croisset; pentru prietenii de la Paris îl va juca pe Idiotul Saloanelor; pentru George Sand va fi Părintele Reverend Cruchard, un iezuit monden care ascultă cu plăcere spovedaniile doamnelor de societate; pentru cei apropiați îl va juca pe Sfântul Policarp, obscurul Episcop de Smirna martirizat în ceasul al doisprezecelea, la nouăzeci și cinci de ani, care la preimbat pe Flaubert, astupându-și urechile și strigând: „O, Doamne! în ce epocă ai vrut Tu să mă nasc!” Aceste identități nu mai sunt, însă, alibiuri tulburi

prin care 3 Mși ofere o evadare credibilă; au devenit jocuri, vieți alternative elaborate sub licență de popularul autor. El nu mai dezertează ca să devină bandit la Smirna; în loc de asta, îl convoacă pe providențialul Episcop de Smirna să locuiască în pielea lui. Se dovedește a fi nu un dresor de fiare sălbatice, ci un împlânzitor de vieți aventuroase. Pacificarea apocrifului s-a încheiat: poate începe scrisul.

10

ACUZAREA ARE CUVÂNTUL

CE DEMON NE AȚĂȚĂ CURIOZITATEA PENTRU lucrurile cele mai rele? Să fie oare faptul că ne plictisim să preferăm numai ceea ce este foarte bun? Sare întotdeauna curiozitatea mai sus decât interesul personal? Sau – mult mai simplu – este dorința de afla tot ce-i mai rău perversiunea favorită a iubirii?

La unii, respectiva curiozitate ia forma unei fantezii otrăvitoare. Cândva, am avut un pacient, altminteri funcționar respectabil, neatins de aripa imaginației, care mi s-a confesat că în momentele când face dragoste cu soția lui îi place să și-o imagineze lungită, în extaz, sub trupurile unor hidalgo mătăhăloși, ale unor zvelți marinari hinduși, ale piticilor neastâmpărați ca argintul via șochează-mă, ne îndeamnă fantezia, oripilează-mă. Dar pentru alții, căutarea este reală. Am cunoscut cupluri în care un partener era mândru de comportarea scandaloașă a celuilalt: fiecare se străduia să satisfacă nebunia celuilalt, vanitatea lui, slăbiciunile lui. Ce căutau, de fapt, acești oameni? Evident, un lucru aflat dincolo de ceea ce credea lumea că vor să găsească. Poate dovada irefutabilă a corupției ineradicabile a omenirii, dovada că viața nu este decât un coșmar viu colorat, zămislit de mintea unui imbecil?

Am iubit-o pe Ellen, dar n-am avut stare până nu am aflat tot ce era mai rău. N-am stârnit-o niciodată: m-am mulțumit să fiu, ca de obicei, prudent și să stau în defensivă. Nici măcar n-am pus întrebări, dar doream să aflu tot ce era mai rău. Ellen nu mi-a răspuns cu același fel de alinare. Ținea la mine – recunoștea automat, ca și cum n-ar fi avut rost să discutăm, că mă iubește – dar despre mine avea părerile cele mai bune, pe care nu i le puteai clinti. În asta constă diferența Nici măcar nu se obosea să caute ușița glisantă ce deschide tainele sufletului, cripta unde omul își păstrează amintirile și cadavrele. Uneori găsești ușița, dar nu glisează; alteori se deschide, dar nu dai cu ochii decât de scheletul minuscul al unui șoarece. Totuși, ai aruncat, cel

puțin, o privire. Aceasta este adevărata departajare a oamenilor: nu trebuie împărțiți în cei ce au secrete și cei ce nu le au, ci în cei care doresc să afle totul și cei ce nu doresc. Eu unul susțin că scormonirea asta este un semn de iubire.

Tot așa stau lucrurile și cu cărțile. Nu absolut la fel, firește (nimic nu este perfect asemănător), dar cam tot așa Dacă-ți place mult cum scrie un autor și întorci aprobat paginile, dar nu te superi că ești întrerupt, înseamnă că ai tendința să-l apreciezi fără să te gândești. Bun băiat, presupui. Cu capul pe umeri. Umblă zvonul că a strangulat un detașament întreg de pionieri și a hrănit cu trupurile lor un eleșteu întreg de crapi. Nu, nu, sunt sigur că nu-i adevărat: băiat bun, cu capul pe umeri. Dar dacă *iubești* un scriitor, dacă devii dependent de inteligența lui, care-ți picură în sânge ca o perfuzie, dacă dorești să-l urmărești și să-l găsești – sfidând edictul care ți-o interzic –, atunci nu te sature, oricât de multe detalii ai afla Un detașament de pionieri, ce? Erau douăzeci și șapte sau douăzeci și opt? Și-a cusut din cravatele lor o pătură pestriță? E adevărat că la urcarea pe eșafod a citat versete din Cartea lui Iona? Că a lăsat moștenire crescătoria de crapi clubului de cercetași din localitate?

Tocmai în asta constă deosebirea. Când este vorba de o amantă, de o soție, aflarea celor mai perverse lucruri – infidelitatea, lipsa de interes, nebunia, dorința de sinucidere – aproape că te ușurează. Viața e chiar cum mă gândeam eu că este; trebuie să sărbătorim această dezamăgire? Când, însă, este vorba de scriitorul tău iubit, instinctul îți cere să-l aperi. Asta voiam să arăt înainte; e posibil ca dragostea pentru un scriitor să fie forma cea mai pură, cea mai constantă, de iubire. Prin urmare, ți-e mult mai ușor să-l aperi. Adevărul gol-goluț este următorul: crapul e o specie amenințată cu dispariția și știe toată lumea că unicul fel de mâncare pe care-l acceptă, dacă iarna a fost aspră și ploile de primăvară încep înainte de ziua Sfântului Oursin, este carne-ocată de pionier. Sigur, era conștient că va atârna în ștreang pentru această crimă, dar mai știa și că omenirea nu este o specie pe cale de dispariție și de aceea a socotit că douăzeci și șapte (sau ați spus douăzeci și opt?) de pionieri, plus un autor de raftul doi (întotdeauna a fost ridicol de modest în ceea ce privește talentul său) nu constituie un preț exagerat pentru salvarea unei specii întregi de pești. Să privim lucrurile mai în perspectivă: am fi avut neapărat nevoie de atâția pionieri? Ei n-ar fi făcut decât să crească și să devină cercetași iar dacă

tot mai sunteți înglodați în sentimentalism, adoptați următorul unghi de vedere: taxa de intrare adunată până acum de la vizitatorii eleșteului cu crapi le-a dat deja posibilitatea cercetașilor să construiască și să întrețină în zonă câteva lăcașuri de rugăciune. Mergeți, deci, mai departe. Citiți capetele de acuzare de mai jos. Nu uitați, însă, un lucru: Gustave a mai fost în boxa acuzaților. De câte infracțiuni este acuzat de data asta?

Că își ura semenii.

Da, da, normal. Întotdeauna spuneți asta Am să vă răspund în două moduri diferite. Să începem cu lucrurile elementare. Gustave și-a iubit mama: nu simțiți deja cum vi se încălzește inima nătângă, sentimentală, de om al secolului douăzeci? Și-a iubit tatăl. Și-a iubit sora și-a iubit nepoata și-a iubit prietenii. Au existat persoane pe care le-a admirat Numai că afecțiunea sa era întotdeauna îndreptată spre cineva, nu o risipa dăruind-o oricărui nou-venii Mie mi se pare suficient Dumneavoastră ați fi dorit mai multă abnegație? Ați fi vrut să iubească toată omenirea, să gâdile pe toată lumea sub bărbie? Dar așa ceva este lipsit de sens. A iubi omenirea înseamnă tot atât de mult sau de puțin ca a iubi stropii de ploaie, ori Calea Lactee. Dumneavoastră pretindeți că iubiți omenirea? Sunteți siguri că nu vă răsfățați, autoamăgindu-vă, că nu cerșiți aprobarea semenilor, că nu urmăriți doar să se știe că aveți o atitudine morală?

În al doilea rând, chiar dacă a urât omenirea – sau aceasta l-a lăsat indiferent, cum aș prefera eu să spun – oare a procedat greșit? Pe dumneavoastră, evident, vă impresionează până la lacrimi rasa umană; ea înseamnă pentru dumneavoastră proiecte istețe de irigație, misionarism, micro-electronică. Iertați-l pe Flaubert că a văzut-o altfel. E clar că va trebui să discutăm problema, cândva, mai amănunțit Mai întâi, însă, permiteți-mi să vă ofer un scurt citat dintr-unul din înțelepții dumneavoastră ai veacului douăzeci: Freud. O să fiți de acord că doctorul Freud nu purta nimănui pică. Vreți să știți la ce concluzie finală despre rasa omenească a ajuns cu zece ani înainte de moarte? „În adâncul inimii, nu pot să nu fiu convins că scumpii mei semenii, cu câteva excepții, nu valorează nimic”. Cuvinte rostite de cel pe care majoritatea oamenilor, pe parcursul întregului secol, l-au considerat cunoscătorul suprem al sufletului omenesc. Jenant, nu-i așa?

Dar haideți, e timpul să discutăm ceva mai concret

2. Că ura democrația.

La democrasserie, cum o numea într-o scrisoare către Taine. Ce preferați, „democrăcare” sau „democrasie”? Cred că „democrăcare”. E adevărat, nu-l interesa deloc. Dar nu trebuie să trageți concluzia că ar fi fost partizanul tiraniei, al monarhiei absolute, al monarhiei burgheze, al totalitarismului birocratic, al anarhiei sau al vreunei alte forme. Modelul de guvernământ preferat de el era cel chinez – Mandarinatul – deși recunoștea imediat că avea extrem de puține șanse de a fi importat în Franța. Dumneavoastră vi se pare Mandarinatul încă un pas înapoi? Dar lui Voltaire i-ați iertat entuziasmul pentru monarhia luminată; de ce nu i-ați ierta și lui Flaubert, cu un secol mai târziu, entuziasmul pentru oligarhia luminată? Cel puțin n-a căzut pradă fanteziei infantile a unor literați: că scriitorii ar fi mai apti să conducă destinele omenirii decât oricine altcineva

Esența chestiunii este următoarea: în democrație, Flaubert nu a văzut decât o etapă din istoria guvernării și a considerat că este o înfumurare tipică din partea noastră să presupunem că ea ar reprezenta modul cel mai rafinat și mai decent prin care unii oameni îi pot conduce pe ceilalți. El credea în evoluția perpetuă a umanității (mai bine zis, nu i-a scăpat neobservată); prin urmare, credea și în evoluția formelor sociale. „Democrația nu este ultimul cuvânt al omenirii, cum n-au fost nici sclavia, feudalismul sau monarhia” Cea mai bună formă de guvernământ, susținea el, este una muribundă, fiindcă face loc uneia noi

3. Că nu credea în progres.

Pentru a dovedi că avea dreptate, citez tot secolul al douăzecilea

4. Că nu-l interesa suficient de mult politica.

Nu-l interesa „suficient de mult”? Cel puțin recunoașteți că îl interesa într-o oarecare măsură. Insinuați, cu tact, că nu-i plăcea ceea ce vedea (corect) și că dacă ar fi văzut mai multe, poate că și ajuns în cele din urmă la punctul dumneavoastră de vedere (eroare). Doresc să formulez două observații; pe prima o voi scrie cu italice, deoarece mi se pare că este în spiritul modului dumneavoastră preferat de exprimare. *Literatura încorporează politica, nu viceversa*. Nici scriitorii, nici politicienii nu recunosc astăzi acest postulat, dar o să-mi iertați îndrăzneala Mie mi se pare că romancierii care-și socotesc scrisul o unealtă pusă în slujba politicii dezonoarează literatura și înalță în slăvi, prostește, politica Nu, nu vreau să zic că ar trebui să li se interzică

aderarea la o doctrină sau formularea de declarații cu tentă politică. Vreau să spun, doar, că ar trebui să dea numele de „jurnalism” părții respective a operei lor. Scriitorul care-și închipuie că romanul este calea cea mai directă prin care se intră în politică este de regulă un romancier prost, un jurnalist prost și un politician lamentabil.

Du Câmp urmărea cu mare atenție viața politică, Flaubert doar sporadic. Pe care îl preferați? Pe primul. Dar care dintre ei a fost mai bun ca scriitor? Al doilea Ce fel de politică făceau? Du Câmp a devenit un meliorist letargic; Flaubert a rămas un „liberal înfuriat”. Vă surprinde? Chiar dacă Flaubert s-ar fi definit drept un meliorist letargic, tot așa afirma următoarele: ce trufie stranie din partea prezentului să se aștepte ca trecutul să sugă de la sânul lui! Prezentul își întoarce privirea înapoi, spre o mare personalitate a secolului precedent, și se întreabă: Era de partea noastră? Era un om bun? Câtă lipsă de încredere în sine presupune acest lucru: prezentul dorește, concomitent, să patroneze, condescendent, trecutul, adjudecându-și respectabilitatea politică a acestuia, și să fie lingușit de el, bătut pe umăr și îndemnat să-i dea înainte, că merge bine. Dacă asta înțelegeți prin acuzația că pe Monsieur Flaubert „nu-l interesa suficient de mult politica”, mi-e teamă că împricinatul trebuie să se recunoască vinovat

5. Că a fost împotriva Comunei.

În parte, replica se găsește în ceea ce spuneam mai sus. Mai există, totuși, și următorul aspect, următoarea slăbiciune incredibilă de caracter de care a dat dovadă clientul meu: era, în mare, împotriva uciderii omului de către ora Dacă vreți, considerați-l un papă-lapte, dar o dezaproba vehement. Sunt nevoit să recunosc: personal, el n-a omorât niciodată pe nimeni, nici măcar n-a încercat Promite să-și revizuiască atitudinea în viitor.

6. Că n-a fost un bun patriot.

Permiteți-mi să râd scurt Ha! Așa, da Credeam că patriotismul este, astăzi, ceva rușinos. Că preferăm cu toții să ne trădăm patria, decât prietenii. Nu am dreptate? S-au întors din nou valorile cu fundul în sus? Ce vă așteptați să vă spun? La 22 septembrie 1870, Flaubert și-a cumpărat un revolver; la Croisset, a făcut instrucție cu grupa lui de zdrențăroși, ca să înfrunte primejdia prusacă: i-a scos la patrulare de noapte, le-a ordonat să-l împuște dacă va încerca să fugă. Când au sosit prusacii, n-a putut face nimic mai rezonabil decât să se îngrijească de mama lui bătrână. Poate că s-ar fi putut prezenta la o comisie medicală

a armatei, dar e îndoielnic că aceasta s-ar fi entuziasmat de cererea de înrolare a unui sifilitic epileptic în vârstă de 48 de ani, fără altă experiență militară decât cea dobândită în timp ce vâna sălbăticiuni în deșert...

7. *Că a vânat sălbăticiuni în deșert.*

O, pentru numele lui Dumnezeu! Pledăm *noii contendere*. Pe urmă, n-am epuizat încă problema patriotismului. Am voie să vă fac un scurt instructaj despre firea romancierului? Care este lucrul cel mai ușor, cel mai confortabil, la care se poate angaja un scriitor? Să laude societatea în care trăiește, să-i admire bicepsii, să-i aplaude progresul, să o mustre tandru pentru poznele ei. Flaubert a declarat: „Sunt chinez în aceeași măsură în care sunt francez”. Care vasăzică, nu *mai* chinez; dacă s-ar fi născut la Pekin, i-ar fi dezamăgit și pe patrioții de acolo. Ești cel mai mare patriot atunci când atragi atenția țării tale că se comportă prosteste, neonorabil, imoral. Scriitorul trebuie să aibă simpatie pentru toată lumea sau să fie un marginalizat: numai atunci va avea privirea limpede. Flaubert este întotdeauna de partea minorităților, a „beduinului, ereticului, filosofului, eremitului, poetului”. În 1867, patruzeci și trei de ȣigani și-au ridicat tabăra la Cours la Reine, stârnind ură în sufletul multor rouenezi. Flaubert s-a bucurat de prezența lor și le-a dăruit bani. Fără îndoială că veți dori să-l mângâiați pe creștet pentru acest gest Dacă ar fi știut că viitorul îi va aproba, mai mult ca sigur că și-ar fi păstrat banii pentru sine.

8. *Că nu s-a lăsat antrenat de viață.*

„Poți descrie vinul, iubirea, femeile și gloria, cu condiția să nu fii bețiv, amant, soț sau soldat de rând Dacă participi la viață, n-o nHk vezi clar: fie că suferi prea intens din cauza ei, fie că îți place prea mult” Acesta nu e răspunsul unuia care se simte cu musca pe căciulă, ci o plângere împotriva formulării greșite a capului de acuzare. Ce înțelegeți prin „viață”? Politica? Ne-am ocupat de ea Viața afectivă? Datorită familiei, prietenilor și amantelor, Gustave a cunoscut toate etapele martiriului crucii Poate vă referiți la căsătorie? Stranie plângere, deși nu nouă. Să producă oare căsnicia romane mai bune decât burlăcia?

Să fie scriitorii filoprogenitivi mai înzestrați decât cei fără copii? Aș vrea să vă văd statisticile.

Pentru un scriitor, traiul ideal este acela care-l ajută să scrie cele mai grozave cărți pe care le poate da suntem siguri că în această

privință putem judeca mai drept decât el? Flaubert a fost mai „antrenat”, ca să folosim termenul dumneavoastră, de viață decât mulți alții. Față de el, Henry James a rămas o fecioară neprihănită. Poate că a încercat să trăiască într-un turn de fildeș...

8 a). *Că a încercat să trăiască într-un turn de fildeș.*

Dar că n-a reușit „Am încercat întotdeauna să trăiesc într-un turn de fildeș, dar zidurile acestuia sunt asaltate de valuri de căcat, care amenință să-l surpe”.

E necesar să notăm trei lucruri. Mai întâi, că scriitorul hotărăște singur – în măsura posibilului – cât să se lase, cum spuneți dumneavoastră, antrenat de viață. În pofida reputației sale, Flaubert a ocupat o poziție de mijloc. „Nu bețivul e cel ce compune cântecul de pahar” – el știa asta foarte bine. Pe de altă parte, nici abstinentul nu-l compune. Probabil că a formulat cel mai bine ideea când a declarat că scriitorul trebuie să se bălăcească în viață ca într-o mare, dar să nu lase apa să-i treacă de buric.

În al doilea rând, când sunt nemulțumiți de biografiile autorilor – de ce n-a făcut una, de ce n-a făcut alta, de ce nu s-a plâns ziarelor, de ce nu s-a lăsat mai mult antrenat de viață – oare nu pun cititorii o întrebare mai simplă și mai deșartă: de ce nu seamănă mai mult cu noi? Dar dacă scriitorul ar semăna mai mult cu cititorul, ar fi cititor, nu scriitor; asta-i toată filosofia!

În al treilea rând, încotro bate plângerea când e vorba despre cărți? Probabil că regretul unei atât de mici antrenări în viață nu este doar o dorință de mai bine adresată lui Flaubert: dacă bătrânul Gustave ar fi avut o nevastă și copii, n-ar fi fost atât de pesimist față de jocul de-a viața. Dacă s-ar fi implicat în politică, în acțiunile de binefacere, sau ar fi devenit patronul fostei sale școli, nu s-ar fi ferecat atât de strașnic în sine. Probabil socotiți că există în cărțile lui imperfecțiuni ce ar fi putut fi remediate de o schimbare din viața scriitorului. Dacă e așa, cred că dumneavoastră trebuie să ni le arătați. În ceea ce mă privește, nu sunt de părere că descrierii moravurilor provinciale din *Madame Bovary*, bunăoară, îi lipsește un anumit aspect care ar fi fost acolo dacă autorul ar fi ciocnit în fiecare seară cana cu cidru cu un *bergere* normand bolnav de gută.

9. *Că a fost pesimist.*

Aha, încep să înțeleg încotro bateți. Ați fi dorit ca romanele lui să fie ceva mai vesele, ceva mai... Cum ați formula dumneavoastră,

„ancorate în viață”? V-ați luat doctoratul la București? Nu știusem că e necesar să-i disculpi pe autori pentru pesimismul lor. E ceva nou. Eu, unul, refuz. Flaubert a spus: „Din intenții bune nu se naște artă”. Tot el mai zicea: „Publicul dorește opere care să-i flateze iluziile”.

10. *Că nu se face propagatorul virtuților.*

În sfârșit, v-ați dat arama pe față. Așadar, ăsta-i criteriul după care îi judecăm pe autori: în ce măsură predică „virtuțile pozitive”? Bun, presupun că o vreme va trebui să joc așa cum îmi cântați dumneavoastră – nu e un lucru neobișnuit în tribunale. Să luăm toate procesele de obscenitate intentate cărților, de la *Madame Bovary* la *Lady Chatterley's Lover* în strategia apărării a existat de fiecare dată un element ludic, o pretinsă acceptare a acuzației. Poate că alții ar numi-o „ipocrizie tactică”. (Este cartea aceasta plină de sex? Nu, onorată instanță, noi credem că efectul ei asupra cititorului este emetic, iar nu mimetic. Îndeamnă cartea asta la adulter? Nu, onorată instanță, doar vedeți cum păcătoasa nefericită, care se desfată zgomotos cu toate plăcerile interzise, este pedepsită în final. Atacă romanul acesta instituția căsătoriei? Nu, onorată instanță, doar că înfățișează un mariaj dezgustător, lipsit de perspective, în așa fel încât să se înțeleagă că numai urmând cu sfințenie prescripțiile creștine putem fi fericiți în căsătorie. Este cartea aceasta o blasfemie? Nu, onorată instanță, autorul a socotit-o pură.) Ca argumentație practică, firește, această tehnică este de multe ori eficace, dar uneori îmi simt gura amară la gândul că niciunul dintre avocații apărării care au vorbit despre opere literare adevărateflu și-a construit pledoaria pe un simplu act de sfidare. (Este cartea aceasta plină de sex? Ce dracu', onorată instanță.

1 *Amantul doamnei Chatterley*, roman scris de D.H. Lawrence în 1928 dar care, din pricina scenelor de sex considerate prea explicite, n-a putut fi publicat în Anglia, într-o ediție neexpurgată, decât în 1960, după câștigarea procesului ce i se intentase.

sperăm că este. Încurajează ea adulterul și atacă instituția căsătoriei? Ați pus punctul pe „i”, onorată instanță, exact asta și-a propus clientul meu să facă. E cartea asta o blasfemie? Pentru numele lui Dumnezeu, onorată instanță, treaba-i la fel de clară ca și pânda din jurul șalelor Celui crucificat să formulăm așa, onorată instanță: clientul meu este încredințat că mai toate valorile societății în care trăiește sunt false și speră ca prin cartea lui să propovăduiască preacurvia, masturbarea, adulterul, uciderea cu pietre a preoților și, de vreme ce

tot v-am câștigat atenția, onorată instanță, spânzurarea de loburile urechilor a judecătorilor coruptibili. Apărarea și-a încheiat pledoaria)

Așadar, să rezumăm: Flaubert vă învață să priviți adevărul în față și să nu clipiți din cauza consecințelor; vă învață, ca și Montaigne, să vă odihniți capul pe perna îndoielii; vă învață să disecați, una după alta, părțile constitutive ale realității și să observați că Natura este întotdeauna un amestec de genuri; vă învață folosirea cea mai exactă a limbii; vă învață să nu vă apropiați de o carte ca să căutați în ea pilule sociale sau morale – literatura nu este o farmacopee; vă învață despre predominanța Adevărului, Frumuseții, Sentimentului și Stilului. Dacă îi studiați viața particulară, vă învață despre curaj, stoicism, prietenie; despre importanța inteligenței, scepticismului și umorului; despre idioțenia patriotismului de trei parale; despre virtutea de a putea rămâne singur în camera ta; despre ura față de ipocrizie; despre cum să nu te încrezi în cel ce a îmbrățișat o doctrină; despre nevoia de a vorbi simpla Acesta este modul în care vă place să fie descriși autorii (Mie nu-mi place prea mult)? Ajunge? E tot ce vă pot oferi pentru moment: am impresia că-mi fac clientul să roșească

Că era sadic.

Da' de unde! Clientul meu era blajia Menționați un singur act de sadism, sau măcar de răutate, pe care să-l fi comis în cursul întregii vieți! Chiar eu am să vă dezvălui cel mai rău lucru pe care-l știu în legătură cu el: la o petrecere, a fost surprins purtându-se brutal cu o femeie, aparent fără motiv. Întrebat de ce se dezlănțuise așa de tare, a răspuns: „Pentru că s-ar putea să vrea să intre în biroul meu”. Iată cea mai oribilă crimă de care poate fi acuzat clientul meu în afară de cazul că socotim și întâmplarea din Turcia, când a vrut să se culce cu o prostituată, știind bine că era bolnav de sifilis. Recunosc, a cam umblat cu cioara vopsită. Oricum, nu i-a mers: târfa, luându-și toate măsurile de precauție specifice profesiei, a vrut să-i examineze mai întâi penisul, iar când Flaubert a refuzat, l-a trimis la plimbare.

L-a citit pe de Sade, bineînțeles. Dar care scriitor francez bine pregătit profesional nu l-a citit? Aud că e și acum în vogă printre intelectualii din Paris. Clientul meu le-a spus fraților Goncourt că de Sade este o „aiureală amuzantă”. Este de asemenea adevărat că ținea în preajmă niște suveniruri oripilante, că-i plăcea să descrie orori, că în opera lui timpurie exista pasaje lugubre. Dumneavoastră, însă, afirmați că avea „imaginația unui de Sade”? Mă uimiți. Mai faceți și precizarea:

„*Salammbô* conține scene de o violență insuportabilă”. Eu ripostez: Credeți că nu s-au întâmplat cu adevărat? Chiar vă legănați cu iluzia că Antichitatea era toată numai peltea de trandafir, melodii cântate la lăută și burduhănoase ulcioare pline cu miere, astupate cu grăsime de urs?

11 a) *Că în cărțile sale sunt sacrificate foarte multe animale.*

Nu era Walt Disney, nici pe departe. Sunt de acord că îl interesa cruzimea Totul îl interesa în afară de Marchizului de Sade, mai era și Nero. Dar ia uitați-vă ce spune despre ei: „Monștrii ăștia mă ajută să înțeleg istoria”. Trebuie să menționez că abia a împlinit șaptesprezece ani când rostește aceste cuvinte. Un alt citat: „Îi iubesc pe învinși, dar îi iubesc și pe învingători”. Așa cum vă spuneam, face tot posibilul ca să fie, în egală măsură, chinez și francez. Cutremur de pământ la Leghorn; Flaubert nu plânge de mila victimelor. Se sinchisește tot atât de puțin de ele ca și de sclavii ce și-au dat duhul acum nu știu câte secole, robotind pentru un despot sau altul. Vă indignează? Asta înseamnă să ai imaginație istorică. Asta înseamnă să fii nu numai cetățeanul lumii, ci și al tuturor timpurilor. E ceea ce, conform definiției lui Flaubert, înseamnă a fi „frate întru Domnul cu tot ceea ce viețuiește, de la girafă și crocodil la om”. E ceea ce înseamnă a fi scriitor.

12. *Că se purta lamentabil cu femeile.*

Sexm slab îl iubea. Se simțea bine în preajma femeilor, iar ele așijderea Era curtenitor, insinuant; lua femeile în pat cu el. Atâta doar că nu voia să se însoafe. Să fi fost ăsta un păcat? Poate că unele obiceiuri sexuale pe care le practica aparțineau prea vizibil vremurilor și clasei sale; dar ce trăitor al secolului al nouăsprezecelea scapă astăzi de șfichiul cravașei? Cel puțin, prefera să fie onest în pertractările sale sexuale – de aici preferința pentru prostituată față de *grisette*. Din cauza onestității, a dat mai des de bucluc decât dacă ar fi fost ipocrit – de exemplu, cu Louise Colet. Când îi spunea adevărul, comitea, ai fi zis, un act de cruzime. Dar și ea era o pacoste, nu-i așa? (Să-mi răspund singur la întrebare: cred că era o pacoste, ceea ce spune sună ca o pacoste, deși evident că auzim numai versiunea lui Gustave. Poate că ar trebui să relateze cineva idila din perspectiva femeii; chiar așa, de ce n-am reconstitui „Versiunea Louise Colet”? Poate am s-o fac eu însumi. Da, da, chiar am s-o fac.)

Dacă nu mi-o luați în nume de rău, multe dintre acuzațiile dumneavoastră pot fi reclasificate sub un unic reproș: *Că nu i-ar fi*

plăcut de noi dacă ne-ar fi cunoscut. La acest punct s-ar putea să se declare vinovat, fie și numai ca să vadă ce mutre ați face.

13. Că a crezut în Frumusețe.

Cred că-mi blochează ceva căile auditive. Un dop de ceară, probabil. Lăsați-mă o clipă în pace, să mă apuc de nas și să dau afară aerul prin timpane.

14. Că era obsedat de stil.

Bateți câmpii. Mai puteți crede că romanul se împarte, ca Galia, în trei părți: Ideea, Forma și Stilul? Dacă da, înseamnă că abia faceți primii pași speriați pe teritoriul ficțiunii. Simțiți nevoia de maxime pentru scris? Foarte bine. Forma nu este un pardesiu pus peste trupul gândirii (comparație veche, era fumată și pe vremea lui Flaubert), ci însuși trupul gândirii. O Idee fără Formă e la fel de imposibilă ca o Formă fără Idee. În artă, totul depinde de execuție: povestea unui purice poate fi la fel de înălțătoare ca a lui Alexandru cel Mare. Trebuie să scrii așa cum îți dictează sentimentele, să te asiguri că sentimentele sunt autentice și să nu-ți pese de nimic altceva. Un rând bine scris nu mai aparține nici unei școli. Un rând de proză trebuie să fie la fel de imutabil ca un stih. Dacă ai norocul să scrii bine, vei fi acuzat de lipsă de idei.

Toate aceste maxime sunt de Flaubert, în afară de aceea ce-i aparține lui Bouilhel.

75. Că nu credea în misiunea socială a Artei.

Nu, nu credea. Discuția devine obositoare. „Dumneata transmite dezolare”, scria George Sand, „pe când eu produc alinare”. La care replica lui Flaubert a fost: „Nu-mi pot înlocui ochii”.

Opera de artă este o piramidă care se înalță, inutilă, în mijlocul deșertului; la baza ei urinează șacalii, iar burghezii se chinuie să se urce în vârf; continuați comparația Vreți ca arta să fie tămăduitoare? Trimiteți după AMBULANȚA GEORGE SAND. Vreți ca arta să vă spună adevărul? Trimiteți după AMBULANȚA FLAUBERT și nu fiți surprinși dacă la sosire vă strivește un picior. Ascultați-l pe Auden „Poezia face să se întâmple nimicul”. Nu vă imaginați că Arta e ceva conceput ca să vă înalțe blând și să vă dea încredere de sine. Arta nu este o *brassière*. Cel puțin, nu în sensul englezesc al cuvântului să nu uităm că, în franceză, *brassière* înseamnă „vestă de salvare”.

1 Wystan Hugh Auden (1907 – 1973), poet născut în SUA, dar educat în Marea Britanie și devenit profesor de poezie la Oxford. A fost

influențat, pe rând, de marxism și anglicanism.

11

VERSIUNEA LOUISE COLET

ACUM, ASCULTĂ ȘI POVEȘTEA MEA. INSIST. UITE, ia-mă de braț, așa, și hai să ne plimbăm. Am multe de povestit și o să te intereseze. Mergem de-a lungul cheiului, trecem fluviul pe pod – nu pe ăsta, pe următorul – și poate că vom lua undeva un coniac, vom aștepta să se micșoreze flacăra din lămpile cu gaz și abia atunci ne vom întoarce. Vino, doar nu ți-e frică de mine? De ce te uiți așa? Mă crezi o femeie periculoasă? Presupun că e și asta o formă de a flata; accept complimentul. Sau poate... Poate te înspăimântă ceea ce ți-aș putea spune? Aha... Oricum, e prea târziu. Deja m-ai luat de braț, nu mă mai poți lăsa Doar sunt mai în vârstă decât tine. E datoria ta să mă aperi.

Nu doresc să calomniez pe nimeni. Dacă vrei, lasă-ți degetele să alunece în jos pe antebrațul meu; așa, bine, acum ia-mi pulsul. Nu sunt răzbunătoare în seara aceasta Unii prieteni îmi zic: Louise, la foc se răspunde cu foc, la minciună cu minciună. Eu n-am chef s-o fac. Sigur, am mințit și eu destul în viață, am... care-i expresia aceea care place celor de un sex cu tine? Am țesut intrigi. Dar femeile devin intrigante când sunt slabe, mint de frică. Bărbații complotează când sunt puternici, mint din aroganță. Nu ești de acord? Tot ce spun știu din experiență; experiența ta poate fi diferită de a mea, sunt de acord. Dar mă vezi cât sunt de calmă? Sunt calmă fiindcă mă simt puternică. Și asta ce înseamnă? Că dacă sunt puternică urzesc intrigi ca un bărbat? Hai să nu ne complicăm așa de tare.

Eu n-am simțit nevoia ca Gustave să apară în viața mea să examinăm faptele. Aveam treizeci și cinci de ani, eram frumoasă, eram... celebră. Cucerisem mai întâi Aix-ul, apoi Parisul. Câștigasem de două ori premiul de poezie al Academiei. îl tradusesem pe Shakespeare. Victor Hugo îmi spunea *soră*, Beranger mă numea *Muza*. Cât despre viața mea personală, aveam un soț respectat ca bun profesionist, iar... protectorul meu a fost cel mai strălucit filosof al epocii. Nu l-ai citit pe Victor Cousin¹? Păcat o minte fascinantă. Unicul muritor care l-a înțeles cu adevărat pe Platon. Era prieten cu filosoful vostru, Mr. Mi¹². Pe urmă, au mai fost – sau aveau să apară curând – Musset, Vigny, Champfleury. Nu fac paradă de cuceririle mele, nu am trebuință de așa ceva Dar înțelegei încotro bat Eu eram flacăra, el era fluturele. Amanta lui Socrate a binevoit să-i adreseze un zâmbet unui

poet necunoscut Eu am fost trofeul *lui* de vânătoare, nu el al meu.

Ne-am cunoscut la Pradier³. Pentru mine, banalitatea acelei împrejurări era evidentă; nu și pentru el. Atelierul sculptorului, conversația amețitoare, modelul despuiat, amestecul de demi-monde cu trei-sferturi-monde. Totul îmi era familiar (cu numai câțiva ani înainte, dansasem acolo cu un student rigid de spate, numit Achille Flaubert). Și, se înțelege, nu venisem ca spectatoare, ci ca să-i pozez lui Pradier. În timp ce Gustave? N-aș vrea să fiu rea, dar când am dat prima oară cu ochii de el, am recunoscut numaidecât tipul: provincialul mare și stângaci, extrem de atent și bucuros că în sfârșit și-a făcut intrarea în lumea artiștilor. Știu cum se discută, în fundul provinciei, cu acel amestec de falsă încredere de sine și teamă reală: „Să te duci la Pradier, băiatule, acolo vei găsi oricând o fâșneală de actriță gata să-ți devină amantă și să-ți fie recunoscătoare pentru asta”. Iar flăcăul din Toulouse sau din Poitiers, din Bordeaux sau din Rouen, încă speriat în sufletul lui de lungul drum până în capitală, simte cum i se umple capul de pofte snoabe. Eu știam *exact* cum stau lucrurile, pricepi, fiindcă, la rândul meu, fusesem și eu cândva o provincială. Făcusem drumul cu pricina, venind de la Aix, cu doisprezece ani înainte. Ajunsesem departe și acum identificam însemnele călătoriei la alții.

Gustave avea douăzeci și patru de ani. Pentru mine, vârsta nu contează: singura care contează este iubirea. Nu aveam neapărată nevoie de Gustave în viața mea. Dacă aș fi fost în căutarea unui ibovnic – soțul meu, recunosc, nu se bucurase de prea mult noroc în ultima vreme, iar legătura mea cu Filosoful străbătea

1 Victor Cousin (1792 – 1867), om politic și gânditor spiritualist francez, fondator al eclectismului.

2 John Stuart Mill (1806 – 73), filosof și economist englez, reprezentant al liberalismului. Operele sale principale sunt *The Sistem of Logic* (*Sistemul logicii*), (1843) și *Principles of Political Economy* (*Principii ale economiei politice*), (1848).

3 Jean-Jacques Pradier (1790 – 1852) sculptor monumental elvețian.

un anotimp ceva mai tulbure –, nu pe Gustave l-aș fi ales. Dar nu-i înghit pe bancherii rotofei și apoi, nu cauți, nu alegi, nu-i așa? Tu ești cea aleasă; ești selecționată să cunoști iubirea printr-un vot secret, împotriva căruia nu se poate face apel.

Nu roșesc din cauza diferenței de vârstă dintre noi? Dar de ce aș roși? Voi, bărbații, sunteți atât de conformiști în dragoste, atât de provinciali în imaginație; de aceea trebuie să vă perii, să vă îmbărbătez mereu cu minciunile. Așadar, aveam treizeci și cinci de ani, Gustave avea douăzeci și patru: o spun și trec mai departe. Poate că tu nu te grăbești să continui, în care caz voi da răspunsul la întrebarea ta neformulată. Dacă te bate gândul să examinezi starea mentală a celor doi oameni care acceptă o asemenea legătură, nu e neapărat nevoie să o studiezi pe a mea Examineaz-o pe a lui Gustave. De ce? Să-ți ofer niște date. Eu m-am născut în 1810, în septembrie, a cincisprezecea zi a lunii. Îți aduci aminte de Mme Schlesinger, femeia care a lăsat prima cicatrice pe inima adolescentină a lui Gustave, femeia care-i inspira numai suferință și deznădejde, cu a cărei cucerire se lăuda într-ascuns, femeia din pricina căreia își zidise inima în piatră (și mai poți acuza idila noastră că suferea de o romanțiozitate orgolioasă?). Ei bine, din întâmplare știu că Mme Schlesinger s-a născut tot în 1810 și tot în septembrie. Mai precis, cu opt zile după mine, pe douăzeci și trei. Vezi?

Mă privești într-un fel care-mi este cunoscut Presupun că vrei să-ți povestesc cum era Gustave ca aman știu că bărbații discută aprins chestiuni din astea, dar și cu puțin dispreț, ca și când ar descrie, fel cu fel, ultimul ospăț din care s-au înfruptat Câtă detașare! Femeile sunt altfel – cel puțin, amănuntele, slăbiciunile asupra cărora le place să insiste pe parcursul povestirii nu sunt decât rareori cele de natură fizică, care-i delectează pe bărbați. Noi căutăm acele semne care ne spun ceva despre caracterul omului – bun sau rău. Bărbații nu scormonesc decât după indicii care să-i măgulească. În pat sunt atât de încrezuți, mult mai încrezuți decât femeile. Pe dinafară, sexele sunt sensibil egale, recunosc.

Răspunsul meu va fi ceva mai neocolit, fiindcă ești cine ești și fiindcă vorbesc despre Gustave. El avea obiceiul să țină predici, să le împuieze oamenilor capul cu teorii despre onestitatea artistului, despre obligația de a nu vorbi limba burgheziei Ei bine, dacă ridicăm puțin colțul cortinei, vom vedea că vina îi aparținea întru totul.

Ce ațintit era Gustave al meu! îl iau pe Dumnezeu ca martor că nu se lăsa ușor convins să vină la o întâlnire cu mine, dar după ce venea... Oricâte bătălii s-ar fi dat între noi doi, niciuna nu s-a desfășurat în imperiul nopții. Acolo, ne îmbrățișam la lumina fulgerelor; acolo, uimirea violentă se împletea cu moliciunea jucăușă.

Avea o sticlă cu apă din fluviul Mississippi, cu care zicea că vrea să-mi boteze sânul, ca un semn al dragostei. Era un tânăr vânos, iar eu mă delectam cu forța lui. Odată, a semnat o scrisoare adresată mie: „Băiatul tău neîmblânzit din Aveyron”.

Era și el, vezi bine, victima eternei amăgiri de care suferă tinerii puternici: că femeile măsoară pasiunea bărbaților după numărul de asalturi de care sunt capabili într-o singură noapte. Da, într-o oarecare măsură așa procedăm – cine ar putea să tăgăduiască? Doar ne măgulește amorul propriu, nu? Dar, în ultimă instanță, nu asta contează. Iar după o vreme parcă începe să devină o obișnuință cazonă. Gustave avea un stil al lui de a vorbi despre femeile pe care le posedase. Își amintea de vreo prostituată frecventată în rue de la Cigogne, împăunându-se: „Am tras cinci focuri în ea”. Era figura lui de stil favorită. Eu o găseam cam grosolană, dar nu mă supăram, doar eram amândoi artiști, ce dracu”. Nu mi-a scăpat, însă, metafora cu cât tragi mai multe focuri în cineva, cu atât sporește probabilitatea ca persoana respectivă să moară. Oare asta este dorința bărbaților? Au nevoie de cadavre ca dovezi ale virilității? Presupun că da, iar femeile, cu o logică a lingușirii, nu uită să geamă în momentul orgasmului: „O, mor, o, mor...”. După o repriză de iubire, eu constat adesea că mi s-a ascuțit mintea: văd totul clar, simt cum vine spre mine poezia. Mă feresc, însă, să-l întrerup pe erou cu flecăreala mea; în loc de asta, joc rolul unui cadavru satisfăcut în imperiul nopții, se stabilea între noi armonia. Gustave nu era rușinos. Nici nu avea gusturi limitate. Iar eu – de ce aș fi modestă? – eram fără îndoială femeia cea mai frumoasă, cea mai celebră, cea mai atrăgătoare cu care se culcase vreodată (dacă aveam o rivală, aceasta nu era decât o jivină stranie, despre care îți voi povesti mai târziu). Natural, uneori devenea nervos în fața splendorii mele; alteori era nemăsurat de mândru de sine. Îl înțelegeam. Înaintea mea, fuseseră prostituatele, firește, *grisettes* și prietenii. Ernest, Alfred, Louis, Max: gașca de studenți, iată cum mă refeream eu la el o asocieră frățască întărită prin sodomie. Nu, poate că sunt nedreaptă: nu știu nimic precis, nici cine, nici ce, nici când, deși știu că Gustave nu se mai sătura de *double ententes* referitoare la *la pipe*. Mai știu și că nu se mai sătura să mă admire, când stăteam tolănită.

Eu eram altfel, înțelegi? Curvele nu erau complicate; pe *grisettes* puteai să le plătești; bărbații erau altfel, dar prietenia, oricât de trainică, își are limitele ei. Dar iubirea? Dar abandonul de sine? Dar

spiritul de parteneriat, de egalitate? Gustave nu îndrăzne să riște. Eram singura femeie de care se simțea atras și, de teamă, se hotărâse să mă umilească. Trebuie să ne fie milă de Gustave.

Se obișnuise să-mi trimită flori. Flori speciale: convenția unui amant neconvențional. O dată mi-a trimis un trandafir. Îl rupsesese cu mâna lui într-o duminică dimineața, la Croisset, dintr-o tufă din grădină. „L-am sărutat”, mi-a scris. „Du-l repede la buze și după aceea pune-l... știi tu unde. Adieu! Mii de sărutări. Sunt al tău de noaptea până dimineața, de dimineața până noaptea”. Cine să reziste la o pasiune atât de mare? Am sărutat trandafirul, iar noaptea, în pat, l-am pus unde dorise el să-l pun. Când m-am trezit dimineața, floarea fusese sfărâmată, prin mișcările corpului, în fragmente cu parfum îmbătător. Cearșafurile miroseau a Croisset – a locul despre care nu știam atunci că-mi va fi interzis; o petală se cuibărise între două degete de la picior și pe interiorul pulpei drepte aveam o zgârietură: Gustave, neîndemânatic și nerăbdător, uitase să curețe tulpina de spini.

Cu floarea următoare n-am mai avut atâta noroc. Gustave a plecat în excursia sa prin Bretania Aveam să fac scandal? Ne cunoșteam de mai puțin de un an, întreg Parisul era la curent cu iubirea noastră, iar el prefera să petreacă trei luni cu Du Câmp! Când am fi putut fi ca George Sand și Chopin, chiar mai grozavi decât ei! Iar Gustave insista să dispară trei luni, cu pajul lui ambițios. Aveam să fac scandal? Nu era oare o insultă directă, o încercare de a mă umili? Cu toate acestea, el fusese acela care se plânsese, când îmi exprimaseram public sentimentele față de el (Nu mi-e rușine de dragostea mea, de ce să-mi fie? Aș declara-o și în sala de așteptare a unei gări, dacă ar fi necesar), că îl umilesc. Închipuiți-vă! M-a dat la o parte! *Ultima*, am scris pe ultima scrisoare, pe care mi-a trimis-o înainte de plecarea în călătorie.

Numai că, firește, nu a fost ultima lui epistolă. Nici nu se apucase bine să colinde plicticoasa zonă rurală, prefăcându-se interesat de castele abandonate și biserici urâte (trei luni!), că l-a și lovit dorul de mine. Începură să curgă scrisorile cu rugăminți de iertare, confesiuni, implorări să-i răspund. Așa fusese el întotdeauna. La Croisset, visa nisipurile fierbinți și Nilul unduitor; pe Nil, visa ceștile cleioase și aureolatul Croisset. De fapt, nici nu se dădea în vânt, cu adevărat, după călătorii. Îl atrăgea ideea de călătorie, amintirea călătoriilor, dar nu acțiunea în sine. Sunt de acord și eu odată cu Du Câmp, care zicea că

forma preferată de deplasare a lui Gustave era să stea tolănit pe divan și cineva să plimbe peisajul pe lângă el. Cât despre celebra lor excursie în Orient, Du Câmp (da, da, chiar odiosul Du Câmp, Du Câmp cel necreditabil) susținea că Gustave se aflate mai tot timpul într-o stare de apatie.

Oricum; în vreme ce hălăduia în provincia înapoiată și crunt plictisitoare, cu tovarășul lui malign, Gustave mi-a mai trimis o floare, smulsă de lângă mormântul lui Chateaubriand. Mi-a scris despre marea calmă de la St Malo, despre cerul trandafiriu și aerul dulce. O scenă superbă, nu-i așa? Mormântul romantic de pe promontoriul stâncos, marele om care se odihnea în el, cu capul spre țărm, ascultând eterna venire și plecare a mareei; scriitorul tânăr, cu străfulgerări de geniu în cap, îngenunchează lângă mormânt, privește cum se scurg de pe boltă ultimele fire de lumina sidefie, reflectează – așa cum le stă în fire tinerilor s-o facă – asupra eternității, asupra efemerității vieții și consolării oferite de geniu, după care rupe o floare cu rădăcinile în rămășițele pământești ale lui Chateaubriand și o trimite frumoasei lui iubite de la Paris... Puteam rămâne indiferentă la un asemenea gest? Se înțelege că nu. N-am avut cum să nu observ, însă, că o floare smulsă de pe taluzul unui mormânt aduce cu ea anumite reverberații, când îi este destinată uneia care a notat *Ultima* pe o epistolă primită nu cu mult înainte. De asemenea, nu mi-a scăpat nici că scrisoarea lui Gustave fusese expediată din Pontorson, de la patruzeci de kilometri de St Malo. Să fi cules GustavF floarea pentru el însuși, pentru ca după patruzeci de kilometri să se plictisească de ea? Sau, poate – idee care îmi vine numai fiindcă am stat întinsă lângă sufletul contagios al lui Gustave însuși – a cules-o de altundeva? S-a gândit prea târziu să facă frumosul gest? Cine poate rezista la *l'esprit de l'escalier*, fie și în dragoste?

Floarea *mea* – de care îmi amintesc cel mai bine dintre toate – a fost culeasă de unde am spus eu că am cules-o. Din parcul Windsor. După vizita tragică la Croisset și umilința de a nu fi fost primită, după toată brutalitatea, durerea și groaza acelei întâmplări. Precis că ați auzit o altă interpretare? Adevărul este simplu

A trebuit să-l văd. Aveam de vorbit Nu poți demite iubirea așa cum îți concediezi coaforul. El refuza să vină la mine la Paris, așa că m-am dus eu la el. Am luat trenul (de dincolo de Mantes, de data asta) până la Roue Am mers în aval până la Croisset, într-o bărcuță cu vâsle.

În sufletul meu, nădejdea se încleștase cu teama, în timp ce bătrânul luntraș lupta contra curentului Am zărit o casă încântătoare, scundă, în stil englezesc – o casă ce mi se părea veselă. Am debarcat, am împins poarta de fier; mai departe n-am pătruns. Gustave nu mi-a dat voie să intru Un rânđaș sau ceva asemănător mi s-a pus în cale. N-a vrut să mă primească acasă, dar a binevoit să se întâlnească cu mine la hotel. Caron-ul meu m-a dus cu barca înapoi. Gustave a călătorit separat, cu vaporeșul. Ne-a depășit pe fluviu și a ajuns înaintea mea. A fost o farsă, a fost o tragedie. Ne-am dus la mine la hotel. I-am vorbit mult, dar el nu mă auzea i-am spus că, după mine, puteam fi fericiți. Secretul fericirii – mi-a replicat el – este să fii deja fericit Nu înțelegea zbuciumul meu. M-a îmbrățișat cu o reținere umilitoare. Mi-a recomandat să mă căsătoresc cu Victor Cousia

Am fugit în Anglia N-aș mai fi suportat să stau în Franța nici măcar o clipă. Prietenii au fost la înălțimea hotărârii mele. M-au primit cu deosebită căldură. M-au prezentat multor spirite distinse. L-am cunoscut pe Mazzini; am cunoscut-o pe prințesa Guiccioli. Întâlnirea cu aceasta din urmă a fost un prilej de bucurie – ne-am împrietenit imediat la cataramă – dar, în particular, și de întristare. George Sand și Chopin, Contesa Guiccioli și Byron... Oare se va spune cândva „Louise Colet și Flaubert”? Îți mărturisesc fără ocol că întrebarea aceasta mi-a provocat multe ore de suferință sufletească, pe care m-am străduit s-o îndur stoic. Ce se va alege de noi? Ce se va întâmpla cu mine? E o eroare – nu conteneam să mă întreb – să fii ambițioasă în dragoste? Ce crezi, este o eroare? Răspunde-mi!

M-am dus la Windsor. Îmi amintesc de un turn frumos, rotund, îmbrăcat în iederă. Am hoinărit prin parc și am cules

1 Giuseppe Mazzini (1805 – 72), patriot italian, fondator, în exil, al societății „Italia tânără”; în martie 1849 proclamă Republica la Roma și face parte din triumviratul care o conduce până la intervenția franceză din iulie, când este silit să se exileze.

rochița-rândunicii pentru Gustave. Să știi că a fost întotdeauna de o ignoranță crasă în ceea ce privește plantele. Nu mă refer doar la cunoștințele de botanică – probabil că a învățat destulă botanică la un moment dat, așa cum a învățat despre toate celelalte, cu excepția sufletului femeii – ci la valoarea simbolică a florilor. Iar limbajul florilor este atât de elegant: suplu, grațios și precis. Când frumusețea unei flori intră în consonanță cu noblețea sentimentului pe care are

misiunea să-l comunice... ei bine, rezultă o fericire pe care n-o întrece nicio ofrandă de rubine. Fericirea devine și mai acută prin faptul că floarea se veștejește. Dar poate că până se va ofili floarea voi primi de la el una nouă...

Gustave nu pricepea nimic din toate astea. Era tipul de om care ar fi putut să învețe, cu mare trudă, două-trei expresii din limbajul florilor: gladiola potrivită în mijlocul buchetului indică, prin numărul de flori, ora la care va avea loc rendez-vous-ul; petunia ne anunță că bilețelul dulce a fost interceptat înțelega întrebuințările practice, necizelate, de soiul ăsta. Poftim, ia trandafirul ăsta (indiferent de culoare, deși în limbajul trandafirilor există cinci înțelesuri diferite pentru cinci culori diferite), du-l mai întâi la buze și după aceea pune-ți-l între picioare. Numai în felul ăsta barbar se pricepea Gustave să fie galant sunt sigură că i-ar fi scăpat semnificația florii de rochița-rândunicii, sau că, dacă ar fi făcut un efort, ar fi ajuns la o concluzie greșită. Trei mesaje pot fi comunicate prin intermediul acestei flori. O floare albă întreabă: *De ce fugi de mine?* Una roz declară: *Nu mă mai dezlipesc de tine.* Una albăstruie semnifică: *Trebuie să așteptăm zile mai bune.* Ghicește tu culoarea florii pe care am cules-o în parcul Windsor.

Înțelega Gustave, cât de cât, femeile? De multe ori am avut impresia că fig îmi amintesc că ne-am certat din pricina târfei lui de pe Nil, Kuchuk Hanem. Gustave păstra carnete cu însemnări din toate călătoriile. L-am rugat să mi le dea să le citesc. M-a refuzat. L-am mai rugat o dată și tot așa. Până la urmă, m-a lăsat. Nu sunt plăcute, paginile alea. Eu am considerat degradant tot ceea ce îl încântase pe Gustave în Orient o curtezană, o curtezană de lux, care se unge pe tot corpul cu ulei de santal, ca să acopere putoarea grețoasă a păduchilor de care e infestată. Este acesta un lucru înălțător, te întreb, este ceva frumos? Ceva rar și splendid? Sau, dimpotrivă, ceva sordid și dezgustător de banal?

Dar problema care se pune nu ține, de fapt, de estetică – nu aici. Când mi-am exprimat scârba, Gustave a interpretat-o drept pură gelozie. (Eram și puțin geloasă – care femeie n-ar fi, când citește jurnalul iubitului și nu găsește nicio referință la ea, ci numai apostrofe porcoase făcute târfelor viermănoase?) Poate e de înțeles că Gustave mă credea geloasă și atât. Dar ascultă-i numai argumentația, auzi numai cum înțelega el sufletul femeii. M-a îndemnat: nu fi geloasă pe

Kuchuk Hanem. Ea nu-i decât o femeie orientală; femeia orientală este o mașină, pentru ea fiecare bărbat seamănă cu precedentul. N-a simțit nimic pentru mine, deja m-a uitat; trăiește într-un vârtej amețitor, alcătuit din fumat, mers la baie, rimelarea ochilor și băutul cafelei. Cât despre plăcerea fizică, trebuie să fie neglijabilă, pentru că faimosul buton de care depinde excitația i-a fost extirpat la o vârstă fragedă.

Câtă alinare! Ce mai consolare! Să nu fiu geloasă, pentru că *ea* tot n-a simțit nimic! Ăsta-i omul care pretinde că înțelege inima femeii! Târfaera o mașină mutilată și pe deasupra îl și uitase; cu asta să mă consolez eu? O alinare atât de beligerantă m-a ațâțat să mă gândesc mai mult, nu mai puțin, la bizara ființă cu care preacurvisse pe Nil. Putea, oare, să existe o diferență mai mare între noi două? Eu din Vest, iar ea din Est; eu întreagă, ea mutilată; eu schimbând cu Gustave cele mai profunde sentimente, ea antrenată într-o scurtă tranzacție carnală; eu o femeie independentă, pe picioarele mele, ea o creatură captivă, dependentă de comerțul pe care-l săvârșea cu bărbații; eu meticuloasă, dichisită și civilizată, ea slinoasă, rău-mirositoare și sălbatică. Ți se poate părea ciudat, dar mi s-a deșteptat interesul față de ea Desigur, fața medaliei este întotdeauna fascinată de revers. După câțiva ani, călătorind o dată în Egipt, am căutat-o. M-am dus la Esneh. Am găsit șandramaua sinistră în care locuia, dar ea nu se afla acolo. Poate că-și luase tălpășița auzind că vin. O fi mai bine că nu ne-am întâlnit niciodată: feței medaliei nu trebuie să i se dea ocazia să-și vadă reversul.

Gustave m-a umilit, bineînțeles, chiar de la început Nu mi-a permis să-i scriu direct; trebuia să-i trimit misivele via Du Câmp. Nu aveam voie să-l vizitez la Croisset Mi-a interzis să mă văd cu maică-sa, cu toate că odată îi fusesem prezentată, la un colț de stradă din Paris. Știu, întâmplător, că Mme Flaubert era convinsă că fiul ei se poartă cu mine abominabil.

M-a mai umilit și în alte feluri. M-a mințit M-a vorbit de rău prietenilor. A ridiculizat, în numele adevărului, aproape tot ce am scris. Se prefăcea a nu ști cât de săracă eram. Se împăuna cu faptul că în Egipt se procopsise cu o boală venerică de la o curtezană de doi bani S-a răzbunat în public pe mine, vulgar, bătându-și joc, în paginile cărții *Madame Bovary*, de un sigiliu pe care i-l dăruisem cândva ca semn de iubire. Tocmai el, care susținea sus și tare impersonalitatea artei!

Hai să-ți spun cum mă umilea Gustave. La începutul iubirii

noastre, schimbam cadouri – obiecte mici, fără nicio semnificație în sine, dar care conțineau parcă însăși esența celui ce le dăruia. De exemplu, el s-a desfătat luni, ba chiar ani întregi cu o pereche de pantofi de casă mititei de-ai mei; probabil că între timp i-a ars. O dată mi-a trimis un *presse-papiers*, chiar *presse-papiers*-ul pe care-l ținuse pe masa de scris. M-a mișcat profund; mi se părea cadoul perfect pe care îl poate face un scriitor altuia: obiectul care apăsase pe paginile lui de proză avea să troneze acum peste versurile mele. Poate că am comentat prea des întâmplarea aceasta; poate că mi-am exprimat recunoștința prea sincer. Căci iată ce mi-a spus Gustave: nu-l deprima despărțirea de acel obiect, fiindcă mai poseda unul, care îndeplinea aceeași funcție la fel de eficient! Doream cumva să știu ce era? Dacă vrei tu, i-am răspuns. Noul său *presse-papiers*, m-a informat, era o bucată de arbore artimon – indică, printr-un gest, dimensiunile exagerate – scoasă cândva de tatăl său, cu forcepsul, din curul unui lup de mare bătrân. Marinarul – continuă Gustave, ca și cum ar fi depănat cea mai interesantă poveste din ultimii ani – pretindea că habar nu avea cum ajunsese țandăra de catarg în locul unde fusese găsită. Gustave își aruncă pe spate capul și izbucni în hohote. 11 lăsa perplex faptul că s-a știut perfect, în cazul respectiv, din care anume catarg provenea așchia.

De ce mHachina cu atâta poftă? Motivul nu cred să fi fost – cum se întâmplă deseori în dragoste – că însușirile mele de care s-a simțit la început atras – vivacitatea, degajarea, comportarea de la egal la egal cu bărbații – i-au devenit mai târziu nesuferite. Nu putea fi asta, pentru că fusese bizar și morocănos cu mine chiar de la început, când mă iubise cel mai tare. În cea de a doua scrisoare, îmi scria: „Niciodată n-am văzut un leagăn fără să mă gândesc la mormânt; priveriștea unui trup gol de femeie mă face să-mi imaginez scheletul ei”. În mod sigur acestea nu sunt sentimentele unui amant obișnuit.

Nu-i exclus ca posteritatea să se mulțumească cu răspunsul cel mai ușor: că se purta disprețuitor cu mine fiindcă eram vrednică de dispreț și că, el fiind un mare geniu, judecata sa fusese dreaptă. Dar nu era adevărat – lucrurile nu stau niciodată astfel. Se temea de mine; din cauza asta mă trata cu cruzime. Îi era frică de mine atât în sensul normal al expresiei, cât și într-unul mai puțin obișnuit în primul caz, se temea de mine așa cum mulți bărbați se tem de femeile lor, pentru că amantele (sau nevestele) citesc în ei ca într-o carte. Unii bărbați nu se

maturizează: doresc să fie înțeleși de femei, drept pentru care le mărturisesc toate secretele, iar apoi, când sunt foarte bine înțeleși, își urăsc femeile pentru că nu mai pot ascunde nimic de ele.

În al doilea caz – cel mai important – teama de mine era, de fapt, teama de propria sa persoană. Îi era frică să nu mă iubească total. Nu era terorizat numai de gândul că i-aș putea invada biroul și distruge solitudinea; îl paraliza mai ales ideea că aș putea să mă înstăpânesc în inima lui. Era crud fiindcă voia să mă alunge, dar voia să mă alunge de groază să nu se îndrăgostească orbește. Să-ți spun care e credința mea secretă: că pentru Gustave, într-un mod numai de el știut, eu reprezentam viața, iar repudierea mea era cu atât mai violentă, cu cât îi deștepta în suflet rușinarea cea mai profundă. Cu ce eram eu vinovată de toate astea? îl iubeam; exista vreun lucru mai firesc decât dorința de a-i da prilejul să-mi răspundă la dragoste cu dragoste? Dădeam o luptă nu numai pentru mine, ci și în folosul său: nu vedeam de ce nu și-ar îngădui să mă venereze. Spunea că fericirea presupune trei premize: prostia, egoismul și sănătatea – și că el e sigur că o posedă numai pe cea de a doua l-am servit contraargumente, ne-am certat, dar el ținea neapărat să creadă că fericirea este imposibilă: credința asta îi mijlocea o stranie consolare.

Ce e sigur este că a fost un bărbat greu de iubit. Sufletul îi era rece și distant – se rușina de el, îi era lehamite. O dată mi-a spus: iubirea adevărată învinge absența, moartea, infidelitatea; cei ce se iubesc sincer pot trăi și zece ani fără să se vadă. (Asemenea constatări nu mă impresionau: pur și simplu deduceam din ele că s-ar fi simțit mai în largul lui dacă aș fi fost absentă, necredincioasă sau moartă.) Îi plăcea să se autofelicite că mă iubește, dar n-am văzut de când sunt o dragoste mai plină de neastâmpăr. „Viața e precum echitația”, mi-a scris el odată, „cândva mă dădeam în vânt după galop, acum îmi place trapul”. Când a pus asta pe hârtie nu împlinise nici treizeci de ani; se hotărâse deja să îmbătrânească înainte de vreme. În vreme ce eu... Galopul! Galopul! Pletele în vânt, râsul smuls de viteză din plămâni!

Orgoliul lui era măgulit de gândul că mă iubește; de asemenea, bănuiesc că-i făcea o plăcere nemărturisită să tânjească mereu după trupul meu și să-și interzică să ajungă în preajma lui; a-și refuza o plăcere era pentru el la fel de excitant ca și a da frâu liber poftelor. Îmi spunea că sunt mai puțin femeie decât majoritatea muierilor, că am trup de femeie, dar spirit de bărbat, că sunt un *hermaphrodite nouveau*,

aparțin celui de al treilea sex. Teoria asta idioată mi-a făcut-o de multe ori, dar, de fapt, pe el însuși încerca să se convingă: cu cât mă făcea mai puțin femeie, cu atât descreștea nevoia lui de a mă iubi.

În final am ajuns să cred că de la mine dorea cel mai mult să-i fiu partener intelectual, o idilă abstractă. Trudea, pe atunci, la *Bovary* (deși nu chiar atât de stăruitor cum lăsa să se creadă) și la sfârșitul zilei, cum o recreere fizică era prea complicată pentru el și ar fi presupus prea multe lucruri imposibil de controlat, căuta o destindere intelectuală. Se așeza la masă, lua o foaie virgină de hârtie și se descărca în mine. Nu ți se pare măgulitoare imaginea? N-am intenționat să fie. S-a isprăvit cu zilele când credeam cu loialitate în toate ideile false despre Gustave. Fiindcă veni vorba, n-a mai ajuns să-mi boteze sânul cu apa din Mississippi; unica dată când am schimbat între noi o sticlă a fost când i-am trimis eu niște apă de Taburel, ca să pună capăt căderii părului.

Dar idila mentală nu era cu nimic mai ușoară, crede-mă, decât iubirea fizică. Era brutal, neîndemânatic, dominator și plin de sine; în clipa următoare devenea tandru, sentimental, entuziasmat, devotat. Nu se supunea niciunei reguli. Refuza să acorde suficientă atenție ideilor mele, așa cum nu-mi băga în seamă nici sentimentele. El, vezi bine, știa totul. M-a informat că din punct de vedere psihic avea șaiszeci de ani, iar eu numai douăzeci. M-a avertizat că dacă beau tot timpul apă chioară și niciodată vin, voi face cancer la stomac. M-a anunțat că ar trebui să mă mărit cu Victor Cousin. (Victor Cousin, pe de altă parte, era de părere că trebuie să-l iau de bărbat pe Gustave Flaubert)

Îmi trimitea lucrările sale. Mi-a trimis „Noiembrie”. Era mediocră; n-am comentat-o decât în sinea mea. Mi-a trimis prima variantă din *UEducation sentimentale*; nu m-a impresionat prea tare, dar cum aș fi putut să n-o laud? M-a certat fiindcă îmi plăcuse. Mi-a trimis *La Tentation de saint Antoine*;

am căzut în admirație și i-am spus-o. Iarăși m-a muștrătat. Părțile din lucrare pe care le admirasem – m-a asigurat el – fuseseră cel mai ușor de scris; modificările sugerate timid de mine n-ar fi făcut decât să anemieze povestea. Era „uluit” de „entuziasmul exagerat” pe care-l manifestasem pentru *L’Education*. Iată, așadar, cum înțelegea un autor din provincie, nepublicat, să mulțumească unei repute poete pariziene (de care se pretindea îndrăgostit) pentru cuvintele ei de laudă. Comentariile mele pe marginea operei sale erau valoroase

numai ca pretexte de enervare, care să-i dea prilejul să-mi țină prelegeri despre Artă!

Știam, firește, că e un geniu. Întotdeauna l-am considerat un prozator magnific. El îmi desconsidera talentul, dar nu vedeam în asta un motiv să i-l subapreciez și eu pe al lui. Nu sunt ca nesuferitul de Du Câmp, care nu pregetă să se fâlească mereu cu anii mulți de prietenie care l-au legat de Gustave, dar îi tăgăduiește geniul. Am participat și eu la dineurile la care se discută meritele contemporanilor noștri unde, ori de câte ori era rostit vreun nume, Du Câmp, cu infinită urbanitate, corecta opinia generală. „Bine, Du Câmp”, a propus cineva în cele din urmă, ușor enervat, „dar atunci ce zici de iubitul nostru Gustave?” Du Câmp a zâmbit aprobator și și-a bătut cinci vârfuri de deget de celelalte cinci, cu gravitatea afectată a unui judecător. „Flaubert este un scriitor cum rar se găsesc”, a răspuns, folosind numele de familie a lui Gustave într-un mod care m-a șocat... dar sănătatea precară îl împiedică să devină un geniu”. Ai fi zis că face exerciții de stil pentru memorii.

Cât despre propriile mele producții... Firește, am încercat să i le trimit lui Gustave. El m-a acuzat că am un stil moale, vlăguit, banal. S-a plâns că dau titluri vagi și pretențioase, că am aerul unei femei savante. Mi-a ținut, profesoral, o prelegere despre deosebirea dintre *saisir* și *s en saisir*. Modul lui de a mă lăuda era să-mi spună că scriu la fel de firesc ca o găină care se ouă, sau să remarce, după ce distrusese totul cu critica lui nimicitoare: „Tot ce n-am subliniat mi se pare bun, chiar excelent”. M-a îndemnat să scriu cu capul, nu cu inima. Mi-a spus că niciun păr nu strălucește dacă nu e bine pieptănat, același lucru fiind valabil și pentru stil. Mi-a atras atenția să nu mă pun personal în operă și să nu poetizez (Dar sunt poetă!). Mi-a dezvăluit că există în mine iubire față de Artă, nu și o religie a Artei.

Ceea ce urmărea, bineînțeles, era ca eu să încep să scriu, pe cât posibil, în maniera lui. E o vanitate observată de mine la mulți scriitori și cu cât este autorul mai eminent, cu atât mai pronunțat va fi respectivul orgoliu. Sunt absolut convinși că toată lumea trebuie să scrie ca ei – nu la fel de bine ca ei, firește, dar în aceeași manieră. Așa își manifestă munții dorul de condiția de colină înverzită.

Du Câmp repeta întruna că în Flaubert nu se găsește nici măcar un dram de lirism. Nu-mi face deloc plăcere să fiu de acord cu el, dar subscriu. Gustave ne dădea la toți lecții de poezie – chiar dacă pe ideile

lui Bouilhet, nu pe ale sale – însă el, personal, n-o înțelegea N-a scris niciodată poezie. Una dintre afirmațiile pe care nu obosea să le repete era că dorește să dea prozei forța și demnitatea poeziei; dar se pare că o parte esențială a acestui proiect consta în a reduce poezia la dimensiuni banale. Voia ca proza lui să fie obiectivă, științifică, scutită de prezența autorului, neafectată de opinii. Prin urmare, decisese că și poezia trebuie să se conformeze acelorași principii Acuma, spune-mi cum scrii o lirică de dragoste obiectivă, științifică, scutită de prezența autorului? Te rog să-mi spui. Gustave nu avea încredere în sentimente, se temea de iubire, și și-a ridicat nevroza la rang de program estetic.

Orgoliul lui Flaubert, însă, nu se manifesta numai în literatură. Nu credea doar că ceilalți trebuie să scrie la fel ca el, ci și că trebuie să aibă același stil de viață. Mi-l cita cu satisfacție pe Epictet: „Abține-te și ascunde-ți viața!” Mie! Unei femei, unui suflet de poet, unei preotese a iubirii! Cerea ca toți scriitorii să ducă vieți obscure în provincii, să nu dea atenție chemărilor firești ale inimii, să disprețuiască faima și să petreacă ore nesfârșite, epuizante, în solitudine, buchisind texte uitate de Dumnezeu, la lumina obosită a unei lumânări. Mă rog, poate că asta-i calea cea mai dreaptă de a cultiva geniul, dar e totodată modalitatea sigură de a sufoca talentul. Gustave nu înțelegea, nu pricepea că-lentul meu depindea de clipa fugară, de sentimentul brusc ivit, aeo întâlnire întâmplătoare; vreau să spun, de viață.

Dacă ar fi putut, m-ar fi transformat într-o pustnică: pustnica de la Paris! Mă sfătuia mereu să nu ies în lume, să nu răspund la scrisoarea lui Cutare, să nu-l iau în serios pe suspinătorul Cutare, să nu accept să fiu metresa Contelui X. Pretindea că-mi apără scrisul, că fiecare ceas pierdut în societate se scade din timpul petrecut la masa de scris. Dar eu nu așa lucram. Nu poți înjuga bondarul și să-l pui să învârtă piatra de moară.

Desigur, Gustave nega că ar fi fost vorba de vreo vanitate. Du Câmp, într-una dintre cărțile sale – am uitat în care, sunt prea multe – se referă la efectul nefast al solitudinii exagerate asupra omului, numind singurătatea o sfătuitoare falsă, care alăptează doi gemeni numiți Egoism și Vanitate. Ai ghicit: Gustave s-a considerat direct vizat „Egoism?” m-a întrebat într-o scrisoare. „Fie. Dar Vanitate? Nici vorbă. Mândria este altceva, o sălbăticiune ce trăiește în peșteri și cutreieră deșertul, dar Vanitatea e un papagal ce țopăie din creangă în creangă și flecărește în văzul tuturor”. Gustave se imagina pe el în rolul

sălbăticiunii – îi plăcea să se creadă un urs polar, distant, crud și solitar. Eu îi cântam în strună, ba chiar îl numeam bizon neîmblânzit al preriei americane; se prea poate, însă, să nu fi fost decât un papagal.

Crezi că sunt prea severă? L-am iubit, de aceea am dreptul să-l judec aspru. Ascultă-mă. Gustave îl disprețuia pe Du Câmp fiindcă își dorea Legiunea de Onoare. Dar după numai câțiva ani, când i s-a oferit lui, a acceptat-o. Gustave considera viața saloanelor vrednică de dispreț. Până când a devenit favoritul Prințesei Mathilde¹. Ai auzit cât a cheltuit pe mânuși, în zilele când se înfoia în pene, la lumina candelabrelor? îi datora două mii de franci croitorului și cinci sute mânușarului. Cinci sute de franci! Drept de autor, a încasat opt sute pentru *Bovary*! maică-sa a fost nevoită să vândă pământ ca să-l scape de datorii. Cinci sute de franci pentru mânuși! Ursul alb cu mânuși albe? Nici vorbă de așa ceva – papagalul înmănușat!

Știi tot ce se bârfește pe seama mea, ce sușotesc prietenii lui. Zic că am fost prea vanitoasă crezând că mă pot mărita cu el. Dar Gustave îmi trimitea scrisori în care descria viața noastră împreună, așa cum ar fi fost dacă ne-am fi căsătorit. Prin urmare, cu ce am greșit sperând? Spun că am avut tupeul să mă duc la Croisset și să fac o scenă în pragul casei lui. Dar când ne-am cunoscut, Gustave îmi scria des despre vizitele pe care i le voi face acasă. Deci, cu ce am greșit sperând? Spun că am avut nerușinarea să nădăjduiesc că într-o bună zi el și cu mine vom fi coautorii unei cărți. Dar chiar el mi-a spus că o povestire de-a mea este o capodoperă și că un poem de-al meu poate muta muntele. Așadar, cu ce am greșit sperând?

1 Mathilde, prințesă Demidov (1820 – 1904), fiica lui Jérôme Bonaparte; a avut, la Paris, unul dintre cele mai asiduu frecventate saloane mondene.

Mai știi și ce vom deveni amândoi după moarte. Posteritatea va trage concluzii pripite – așa se întâmplă totdeauna Toată lumea va fi de partea lui Gustave. Îmi vor descifra caracterul foarte expeditiv; vor folosi împotriva mea propria-mi generozitate și mă vor disprețui pentru amanții pe care i-am avut, îmi vor atribui rolul unei femei care a încercat, câtva timp, să împiedice scrierea romanelor citite de ei cu deliciu. Cineva – poate însuși Gustave – îmi va arde scrisorile; ale lui (păstrate de mine cu grijă, împotriva propriului meu interes) vor supraviețui, ca să confirme prejudecățile celor prea trândavi ca să gândească. Sunt femeie și totodată o scriitoare care și-a epuizat porția

de faimă în timpul vieții; pe aceste temeieri, nu mă aștept la înduioșare sau la prea multă înțelegere din partea posterității. Dacă mă doare? Vezi bine că mă doare. Dar în seara asta nu simt nicio pornire spre răzbunare; m-am resemnat îți garantez. Mai lasă-ți o dată degetele să alunece pe încheietura mâinii mele. Așa; ți-am spus ea

12

DICTIONARUL DE IDEI ACCEPTATE AL LUI BRAITHWAITE ACHILLE

Fratele mai mare al lui gustave. un bărbat cu mutră de înmormântare și barbă lungă. A moștenit de la tatăl său și numele de botez și profesiunea. Luând pe umerii lui treburile de familie, Achille i-a dat posibilitatea lui Gustave să se facă artist A murit de scleroză cerebrală.

BOUILHET, LOUIS

Conștiința literară, moașa, umbra, testiculul stâng și sosia lui Gustave. Numele mijlociu: Fyacinthe. *Doppelgänger*-vA mai puțin norocos de care are nevoie orice om important A se cita, cu o ușoară dezaprobare, remarca galantă adresată de el unei domnișoare sigură de sine: „Când ai pieptul plat, drumul spre inimă e mai scurt”.

COLET, LOUISE

a) Femeie obositoare, băgăreață, promiscuă, lipsită atât de talent propriu cât și de înțelegere pentru geniul altora; a încercat să-l prindă pe Gustave în mrejele căsătoriei. Imaginați-vă o liotă de țânci chițcăind! Imaginați-vi-l pe Gustave exasperat! Imaginați-vi-l fericit!

b) Femeie curajoasă, sufletistă, total neînțeleasă, răstignită de iubirea pentru imposibilul, neîndurătorul, provincialul Flauberi. Avea dreptate să se plângă: „Gustave nu-mi scrie niciodată despre altceva decât despre Artă și... despre el însuși”. O protofeministă care a comis păcatul de a dori să facă fericită o altă persoană.

DU CÂMP, MAXIME

Fotograf, turist, carierist, istoric al Parisului, Academiciaa Scria cu penițe de oțel, în timp ce Gustave folosea nesmintit o pană de gâscă. A cenzurat *Madame Bovary* pentru *Revue de Paris*. Dacă Bouilhet este alter-ego-ul literar al lui Gustave, Du Câmp este cel social. A devenit un proscris literar după ce s-a referit în memorii la epilepsia lui Flaubert.

EPILEPSIE

Stratagemă ce i-a dat scriitorului Flaubert posibilitatea să evite o carieră convențională, iar omului Flaubert să evite viața. Se pune

doar întrebarea: la ce nivel psihologic a fost elaborată această tactică? Erau simptomele lui fenomene psihosomatice intense? Ar fi mult prea banal să fi fost vorba de epilepsie și nimic mai mult

FLAUBERT, GUSTAVE

Sihastrul de la Croisset Primul romancier modern. Tatăl Realismului. Călăul Romantismului. Podul de pontoane care îl leagă pe Bal zac de Joyce. Precursorul lui Proust. Ursul în bârlog. Burghezofobul burghez. În Egipt: „Tatăl „Mustății”. Saint Polycarpe; Cruchard; Quarafon; *le Vicaire General*, Maiorul; bătrânul Seigneur; Idiotul Saloanelor. Toate titlurile acestea le-a adunat un ins pe care îl lăsau rece formele de adresare respectuoase: „Onorurile dezonoarează, titlurile degradează, numea prin contract imbecilizează”.

GONCOURTS

Să ne amintim ce spuneau frații Goncourt despre Flaubert: „Deși absolut deschis din fire, nu este sincer când anunță de ce suferă, ce simte sau ce iubește”. Apoi să ne reamintim ce spune toată lumea despre frații Goncourt: că sunt invidioși și nu se poate avea încredere în el în continuare, să ne amintim lipsa de cuvânt a lui Du Câmp, a lui Louise Colet, a nepoatei lui Flaubert, a lui Flaubert însuși. Să ne întrebăm, violent: Cum putem să cunoaștem vreun seamăn al nostru?

HERBERT, JULIET

„Miss Juliet” Codul etic al guvernanelor englezoaice aflate în misiune în străinătate la mijlocul secolului trecut nu s-a bucurat de suficientă atenție din partea cercetătorilor.

IRONIE

Modalitatea modernă: fie însemnul diavolului, fie trestia prin care își ia aerul normalitatea Proza lui Flaubert ridică întrebarea: ironia exclude simpatia? în Dicționarul lui Flaubert, nu există un articol despre *ironie*. Lipsa lui poate fi pusă în seama unei intenții ironice.

JEAN-PAUL SARTRE

A muncit zece ani la *L'Idiot de la familie*, când ar fi putut scrie foarte bine cărțile maoiste. Un fel de Louise Colet elitistă, care-l cicălea întruna pe Flaubert, deși acesta nu dorea decât să fie lăsat în pace. Concluzia: „Mai bine să-ți cheltuiești anii senectuții pe prostii, decât să nu faci nimic cu ei”.

KUCHUK HANEM

Testul turnesolului. Gustave trebuia să se hotărască între curtezana egipteană și poeta din Paris – ploșnițe, ulei de santal, părul

pubian bărbierit, clitoridectomie și sifilis, versus igienă, poezie lirică, fidelitate sexuală relativă și drepturile femeii. El a socotit că balanța e frumos echilibrată.

MME FLAUBERT

Temnicherul, confidenta, bona, pacienta, bancherul și criticul lui Flaubert Zicea: „Obsesia ta pentru fraze ți-a secat inima” El ar fi găsit observația „sublimă” (cf. George Sand).

NORMANDIA

Mereu umedă. Locuită de un popor viclean, mândru, taciturn. Lăsați-vă capul într-o parte și comentați: „Desigur, nu trebuie uitat că Flaubert venea din Normandia”.

ORIENTUL

Cazanul în care a fiert *Madame Bovary*. Flaubert plecase din Europa romantic și se reîntorsese realist (cf. Kuchuk Hanem).

PRUSACII

Vandali cu mănuși albe, hoți de clopote ce cunoșteau sanscrita Mai oribili decât canibalii sau comunarzii Când s-au retras de la Croisset, casa lui Flaubert a trebuit să fie dezinfectată cu fum.

QUIJOTE, DON

Era Gustave un romantic de tip vechi? Avea o pasiune pentru figura cavalerului visător, rătăcit într-o societate materialist-vulgară. „*Madame Bovary, c'est moi*” este o aluzie la răspunsul dat de Cervantes pe patul de moarte, când a fost întrebat de modelul faimosului său erou. (Cf. Travestire.)

REALISM

Era gustave un realist de tip nou? Întotdeauna a respins public această etichetare: „Tocmai fiindcă urăsc realismul am scris *Madame Bovary*”. Și Galileo a negat în public rotirea pământului în jurul soarelui

SAND, GEORGE

Optimistă, socialistă, umanitară. Disprețuită până a cunoscut-o, după aceea iubită. A doua mamă a lui Gustave. După sejurul de la Croisset, ea i-a trimis operele ei complete (ediția în 77 de volume).

SCRISORI

Mergând pe urmele lui Gide, numiți Scrisorile capodopera lui Flaubert Mergând pe urmele lui Sartre, numiți-le un exemplu perfect de liberă asociere de pe canapeaua prefreudiană. Pe urmă, mergeți pe urmele propriului dumneavoastră miros.

SUA

Referirile lui Gustave la Tărâmul Libertății sunt puține. În legătură cu viitorul, scria: „Va fi utilitarist, militarist, american și catolic, foarte catolic”. De presupus că prefera Capitoliul Vaticanului.

TRAVESTIRE

Gustave, în tinerețe: „Există zile când tânjești să fii femeie”. Gustave, la maturitate: „*Madame Bovary, c'est moi*”. Când un doctor l-a făcut „babă isterică”, a considerat observația „profundă”.

TÂRFE

Necesare în secolul al nouăsprezecelea pentru a contracta sifilis, fără de care nimeni nu se poate pretinde genial. Printre purtătorii semnului roșu al curajului se numără Flaubert, Daudet, Maupassant, Jules de Goncourt, Baudelaire etc. Au existat oare scriitori neafecțați de el? Dacă da, erau în mod sigur homosexuali.

VOLTAIRE

Ce credea marele sceptic al secolului al nouăsprezecelea despre marele sceptic al secolului al optsprezecelea? A fost Flaubert Voltaire-ul timpului său? „*Histoire de l'esprit humain, histoire de la sortise humaine*”. Care dintre ei a spus-o?

XILOFON

Nu avem nicio dovadă că Flaubert a auzit vreodată sunetul scos de un xilofon. Saint-Saëns a folosit xilofonul în al său *Danse macabre* din 1874, ca să sugereze clănțănitul oaselor – lui Gustave i-ar fi plăcut ideea Poate că a auzit *glockenspiel* în Elveția

YVETOT

„Să vezi Yvetot și poți să mori”. Când ești întrebat despre originea acestei puțin-cunoscute zicale, zâmbește cu tâlc și taci.

ZOLA, EMILE

Este un mare scriitor răspunzător de discipolii săi? Cine pe cine alege? Dacă discipolii îți spun Maestre, îți mai poți permite să le disprețuiești opera? Pe de altă parte, sunt sinceri când te slăvesc? Cine de cine are mai multă nevoie: discipolul de maestru, sau maestrul de discipol? Discutați fără a trage concluziile.

13 O ISTORIOARĂ PURĂ

Aceasta este o istorioară pură, orice ați crede

Când moare, la început nu ești surprins. Pregătirea pentru moarte este și ea o părticică a iubirii. Când moare, simți că iubirea ta a fost confirmată. Ai avut dreptate. Este și asta o părticică a întregului.

Abia după aceea vine nebunia și singurătatea: nu solitudinea

spectaculoasă pe care o anticipaseși, nu martirajul interesant al văduviei, ci pur și simplu singurătatea Te aștepți la ceva aproape geologic – un vârtej într-un canion în trepte – dar nu este așa – nu-i decât o nefericire la fel de implacabilă ca mersul la slujbă. Ce spunem noi, doctorii? Îmi pare nespus de rău, doamnă Blank; va fi, desigur, o perioadă de tristețe, dar să fiți sigură că veți ieși cu bine din ea; v-aș sugera să luați două pastile în fiecare seară; poate vă găsiți o preocupare nouă, doamnă Blank: întreținerea automobilului, o formație de dansuri? Nu vă îngrijorați, în cinci luni vă repuneți pe picioare, veniți să mă vedeți ori de câte ori simțiți nevoia Soră, când vine reînnoiește-i pur și simplu rețeta, nu, nu e nevoie să o examinez, la urma urmei nu ea a murit, nu? Să vedem partea luminoasă a lucrurilor. Cum spunea că o cheamă?

Și dintr-odată ți se întâmplă chiar ție. Nu există nici urmă de glorie în asta Doliul este plin de timp – nimic altceva decât timp. În „Copie”, Bouvard și Pecuchet consemnează un sfat despre Cum să-ți Uی Prietenii Morți: Trotulas (din școala de la Salerno) recomandă să mănânci inimă de scroafa umplută. Nu-i exclus să trebuiască să recurg și la acest remediu Am încercat cu băutura, dar la ce servește ea? Te cherește, mai mult de atât nu poate. Se zice că munca vindecă totul. Ba nu vindecă, de multe ori nici măcar nu te obosește; o letargie nervoasă e tot ceea ce obții și timpul e inepuizabil. Mai dă-ți puțin timp. Nu te grăbi. Timp suplimentar. Timpul care se târăște.

Cei din jurul tău cred că-ți face bine să-ți descarci sufletul. „Vrei să vorbim despre Ellen?” te întreabă, dându-ți de înțeles că nu se vor simți jenați dacă te lasă nervii Câteodată vorbești, alteori nu; prea puțin contează. Cuvintele nu sunt cele potrivite; mai bine zis, cuvintele potrivite nu există. „Limba este aidoma unei tingiri plesnite, în care batem ritmul ca să joace ursul, dorind mereu să putem înduioșa stelele”. Vorbești și-ți dai seama că limbajul durerii provocate de o pierdere irecuperabilă este de o inadecvare stupidă. Parcă ai discuta chinurile altora Am iubit-o; am fost fericiți; mi-e dor de ea Numărul rugăciunilor din carte e limitat; bolborosește-le silabele.

„Ți se pare insuportabil, Geoffrey, dar are să treacă. Nu minimalizez durerea ta, însă cunosc destul de bine viața ca să știu că o să-ți revii”. Sunt chiar cuvintele spuse de tine în timp ce scriai rețeta (Nu, doamnă Blank, le-ați putea lua pe toate odată și v-ar expedia pe lumea cealaltă.). Și cu adevărat îți revii. După un an, după cinci. Nu ieși

din suferință ca un tren ce irumpe dintr-un tunel, năpustindu-se în plin soare printre colinele din sudul Angliei, în coborârea sa rapidă, zgomotoasă, spre Marea Manecii; ieși așa cum se smulge pescărușul dintr-o pată de petrol scurs în mare. Te-ai tăvălit pe viață în smoală și pene.

Cu toate acestea, nu trece zi fără să te gândești la ea uneori, obosind să o iubești așa moartă, îți imaginezi că s-a întors la viață, ca să stea de vorbă cu tine, ca să te aprobe. După decesul mamei sale, Flaubert obișnuia să-și pună menajera să se îmbrace în rochia ei veche, în carouri, și să-l surprindă cu câte o realitate apocrifă. Uneori mergea, alteori nu; la șapte ani după înmormântare, tot îl mai podidea plânsul când vedea rochia veche mișcându-se prin casă. Este acesta un succes, sau un eșec? Amintire sau complacere? Și o să ne dăm seama când începem să luăm în brațe durerea, delectându-ne, vanitos, cu ea? „Tristețea e un viciu” (1878).

Alternativa este să-i ocolești imaginea Astăzi, când mă duce gândul la Ellen, încerc să vizualizez grindina care a pedepsit Rouen-urth 1853. „O grindină clasa întâi”, i-a descris-o Gustave lui Louise. La Croisset, plantele de pe spaliere au fost distruse, florile ferfenițite, grădina de legume răvășită. În altă parte, recoltele au fost făcute praf, ferestrele sparte. Numai geamgiii erau fericiți; geamgiii și Gustave. Dezastrul îl încânta: în cinci minute, Natura făcuse să triumfe adevărata ordine a lucrurilor asupra ordinii factice, de scurtă durată, pe care omul, îngâmfat, își închipuie că o poate impune. Există ceva mai idiot decât un clopot de sticlă pentru pepeni? se întrebă Gustave. Aplaudă ploaia de gheață care transformase sticla în cioburi „Lumea acceptă prea ușor ideea că funcția soarelui este să ajute la creșterea verzei”.

Scrisoarea aceasta mă calmează de fiecare dată. Funcția soarelui nu este să ajute la creșterea verzei și eu vă spun o istorioară pură.

Ea a venit pe lume în 1920, s-a măritat în 1940, a născut în 1942 și 1946, a murit în 1975.

S-o iau de la început Oamenii mici de statură se presupune că sunt foarte agili, dar Ellen nu era. Nu depășea mult cinci picioare ca înălțime, dar se mișca stângaci; se repezea la obiecte și se împiedica. Îi apăreau imediat vânătași, dar nu le dădea importanță. O dată am prins-o de braț, când voia să traverseze Piccadilly fără să se asigure și, cu toate că purta bluză și jachetă, a doua zi pe piele i se vedea urma

purpurie a unui clește de robot N-a zis niciun cuvânt despre echimozele respective, iar când i le-am arătat eu nu și-a amintit că voise să se arunce cu capul înainte în circulație.

S-o iau de la început A fost un copil unic foarte iubit A mai fost și o soție unică foarte iubită. Era adorată – dacă acesta este termenul – de cei pe care presupun că trebuie să-i numesc iubiții ei, deși sunt sigur că mulți nu sunt vrednici de atâta cinste. Eu am iubit-o: am fost fericiți: îi duc dorul. Ea nu m-a iubit; am fost nefericiți; îi duc dorul. Poate că se săturase să fie adulată. La douăzeci și patru de ani, Flaubert afirma că este „copt – copt înainte de vreme, este adevărat Dar asta numai fiindcă m-au crescut într-o seră”. Era ea iubită exagerat? Majorității oamenilor nu le pasă că sunt iubiți exagerat, dar lui Ellen îi păsa Sau, poate, concepția ei despre iubire era, pur și simplu, diferită: de ce suntem atât de siguri că este aceeași pentru toată lumea? Poate că pentru Ellen dragostea nu era decât un port Mulberry, un loc unde să simți pământul sub picioare când se înfurie marea E imposibil să trăiești acolo; cațără-te pe uscat; dă-i drumul mai departe. Dar iubirea învechită? Iubirea învechită e ca un tanc ruginit ce stă de pază pe un soclu de beton: cândva, aici a fost eliberat cineva Dragostea învechită este un șir de căsuțe de plajă în noiembrie.

Într-o cârciumă de țară, departe de casă, am tras cândva cu urechea la doi indivizi care discutau despre Betty Corrinder. Poate că ortografiez greșit, dar numele era sigur acesta Betty Corrinder, Betty Corrinder – ei nu se refereau niciodată numai la „Betty”, sau la „femeia Corrinder”, ci spuneau de fiecare dată „Betty Corrinder”. Era, se pare, cam iute; deși viteza, firește, e întotdeauna supraevaluată de cei ce stau ținuiți locului Iute mai era Betty Corrinder asta și mușteriii chicoteau invidioși „Știți ce se spune despre Betty Corrinder”. Era un enunț, nu o întrebare, deși o întrebare urmă imediat: „Care-i diferența dintre Betty Corrinder și Turnul Eiffel? Ei, hai, care-i diferența dintre Betty Corrinder și Turnul Eiffel?” O pauză, subliniind ultimele clipe de cunoaștere rezervată. „Pe Turnul Eiffel nu s-a suit toată lumea”.

Am roșit eu pentru soția mea, aflată la două sute de mile depărtare. Oare existau locuri prin care bântuise, unde bărbați pofticioși spuneau bancuri licențioase despre ea? Habar nu aveam. Dar poate exagerez. Poate că n-am roșit Poate că nici nu m-am sinchisit. Soția mea nu semăna cu Betty Corrinder, indiferent cum se purta Betty Corrinder.

În 1872, s-a discutat mult în cercurile literare franceze ce fel de tratament ar trebui aplicat femeii adultere. S-o pedepsească bărbatul, sau s-o ierte? Alexandre Dumas-fils, în *L'Hotn-me-Femme*, dădea un sfat necomplicat: „Ucideți-o!” Cartea a cunoscut treizeci și șapte de ediții pe parcursul aceluiași an.

La început, m-am simțit jignit, la început m-a durut, m-am simțit mai puțin bărbat Nevastă-mea făcea dragoste cu alții – nu trebuia să mă îngrijoreze situația? Ellen era întotdeauna drăguță cu mine – nu trebuia să mă îngrijoreze acest lucru? Nu era dulce din cauză că se simțea vinovată de adulter, ci pur și simplu era dulce. Eu munceam mult, iar ea îmi era soție bună. Astăzi nu-i permis să faci asemenea afirmații, dar e adevărat: era o soție bună. Eu nu mă încurcasem cu nimeni, pentru că nu mă interesa; mai mult, stereotipia medicului Don Juan îmi repugna oarecum. Presupun că Ellen întreținea diferite legături fiindcă o interesau. Am fost fericiți; am fost nefericiți; îi duc dorul. „Oare e splendid, sau o idioțenie să iei viața în serios?” (1855)

Ceea ce e greu de redat este cât de neafectată era ea de toate astea. Nu era deloc stricăță; n-a devenit vulgară; nu s-a înglodat în datorii. Uneori lipsea mai mult decât s-ar fi convenit; lungile expediții după cumpărături se terminau cu trofee suspect de puține (d-ar nu era chiar atât de pretențioasă!); zilele petrecute la Londra ca să epuizeze spectacolele de teatru se repetau ceva mai des decât aș fi vrut. Dar se purta onorabil, mințindu-mă numai în legătură cu viața ei secretă. Despre asta mințea impulsiv, nesăbuit, aproape rușinos; despre toate celelalte, însă, îmi spunea adevărul. Îmi vine în minte o expresie folosită de procurorul din procesul romanului *Madame Bovary* ca să descrie arta lui Flaubert: „realistă, dar nu discretă”.

Era soția, devenită mai strălucitoare datorită adulterului, mai ademenitoare pentru soț? Nu: nici mai ademenitoare, nici mai puțin ademenitoare. În parte, asta voiam să arăt afirmând că nu era stricăță. Dădea dovadă de docilitatea lașă pe care Flaubert o socotește tipică pentru femeia adulteră? Redescoperise ea, ca Emma Bovary, „toate platitudinile mariajului în adulter”? N-am discutat despre asta (*Notă la text*: în prima ediție din *Madame Bovary* scrie „toate platitudinile mariajului ei”). Flaubert intenționa să omită *ei* din ediția 1862, ca să mărească raza de acțiune a comentariului. Bouilhet l-a îndemnat la prudență – abia trecuseră cinci ani de la proces – și așa se face că adjectivul posesiv, prin care sunt condamnați numai Emma și Charles,

a fost păstrat în edițiile din 1862 și 1869. A fost, până la urmă, omis, generalizându-se prin asta acuzația, din ediția 1873.) o fi constatat ea, cu formularea lui Nabokov, că adulterul este metoda cea mai convențională prin care te ridici deasupra convenționalului? Mi-e greu să cred: Ellen nu gândea în astfel de termeni. Nu era o persoană sfidătoare, un spirit liber conștient; era o pripită, o repezită, o săritoare, o fată iute de picior. E posibil că eu am înrăutățit lucrurile; poate că cei ce iartă și adoră sunt mai enervanți decât își dau seama „După a nu trăi cu cei iubiți, cel mai mare chin este să trăiești cu cei pe care nu-i iubești”. (1847)

Abia dacă trecea de cinci picioare; avea o față lătăreață, netedă, cu obraji ușor îmbujorați. Nu roșea niciodată; ochii, după cum v-am mai spus, erau de un albastru verzui; îmbrăca orice haine o instruia să poarte misteriosul telegraf fără fir al modei feminine; râdea din nimic, se învinețea ușor, se năpustea la lucruri. Dădea fuga la cinematografele pe care le știam amândoi închise; se ducea în iulie la reducerile de preț de iarnă; pleca să stea la o verișoară și a doua zi sosea o ilustrată trimisă de aceasta din urmă din vacanța petrecută în Grecia. În toate acțiunile ei exista o bruschete care indica prezența a ceva mai mult decât dorința. În *L'Education sentimentale*, Frederic îi explică lui Mme Arnoux că și-a făcut-o pe Rosanette amantă „din disperare, ca cineva care se sinucide”. O pledoarie șireată, bineînțeles, dar plauzibilă.

Viața ei secretă a încetat odată cu venirea copiilor și a fost reluată când ei s-au dus la școală. Mi se mai întâmplă ca un prieten de ocazie să mă tragă deoparte. De ce cred ei că vrei să afli? Mai bine zis, de ce-și închipuie că nu știi nimic, de ce n-au idee de curiozitatea nepotolită a iubirii? De ce nu doresc niciodată prietenii ăștia de ocazie să te prevină în legătură cu ceva mult mai important: faptul că nu mai ești iubit? M-am deprins să abat conversația pe alt făgaș, să afirm că Ellen este mult mai sociabilă decât mine, să insinuez că medicii sunt calomniati cu multă însuflețire, să întreb: „Dar ai auzit de inundațiile groaznice din Venezuela?” în astfel de ocazii simțeam, nesmintit, că nu mă port corect cu Ellen.

Eram destul de fericiți; asta spune lumea, nu-i așa? Cât de fericit ești când ești destul de fericit? Pare o greșeală de exprimare, *destul de fericiți*, ca *destul de unic*, dar răspunde nevoii de a avea o sintagmă. Cum spuneam, nu cheltuia exorbitant. Ambele Madame Bovary (lumea uită că Charles a fost căsătorit de două ori) sfârșesc rău din cauza

banilor; soția mea n-a fost așa Nici nu accepta – din câte știu – cadouri.

Eram fericiți; eram nefericiți; eram destul de fericiți. E greșit să disperi? Nu cumva este ceva firesc, de la o anumită vârstă? Vârstă pe care o am eu acum, iar ea a împlinit-o mai devreme. După un număr oarecare de evenimente, ce altceva ne rămâne decât repetiția și descreșterea? Cine mai vrea să trăiască la nesfârșit? Excentricul, bigotul, artistul (în unele cazuri); cei cu o idee falsă despre propria lor valoare. Brânzeturile moi se prăbușesc, cele tari se învârtesc. Ambele mucegăiesc.

Trebuie să dau o notă ipotetică discursului meu Trebuie să recurg la imaginație (deși nu asta voiam să spun când mi-am intitulat capitolul „O poveste pură”). N-am discutat niciodată viața ei secretă. Prin urmare, trebuie să-mi inventez drumul spre adevăr. Ellen avea în jur de cincizeci de ani când a început criza (Nu, nu la asta mă refer, a continuat să fie sănătoasă, trecerea la menopauză a fost rapidă, aproape nesimțită.) Avusese un soț, copii, un amant, o slujbă. Copiii plecaseră de acasă; soțul devenise monoton. Avea prieteni și ceea ce numim interese, deși, spre deosebire de mine, nu o susținea niciun devotament orb față de un străin mort. Văzuse o mare parte din lume. Nu era frustrată de ambiții nesatisfăcute (deși, după mine, „ambii” este un cuvânt prea tare pentru impulsul care îi determină pe oameni să treacă la fapte.) Nu era credincioasă. De ce să mai continue?

„Oamenii de teapa noastră trebuie să aibă religia disperării. Trebuie să fii pe măsura destinului tău, adică la fel de impasibil ca și el. Repetând întruna Așa e! Așa e! și privind în hăul căscat la picioarele tale, poți rămâne calm”. Ellen nu poseda nici măcar religia aceasta De ce și-ar fi însușit-o? De dragul meu? Disperaților li se spune întruna să se abțină de la egoism, să se gândească mai întâi la ceilalți Mi se pare nedrept De ce să-i împovăram cu răspundere pentru binele altuia, când propria lor soartă îi trage deja la fund?

Poate că mai este un aspect Unii oameni, pe măsură ce îmbătrânesc, par tot mai convinși de propria lor importanță. Alții, tot mai puțin convinși. Înseamnă eu ceva? Nu este banala mea viață rezumată, conținută, golită de sens de viața ceva mai puțin banală a altcuiva? Nu spun că avem datoria de a ne nega în fața celor pe care îi considerăm mai interesați. Doar că, din acest punct de vedere, viața seamănă oarecum cu lectura. Și, cum întrebam înainte: dacă toate reacțiile tale la o carte au fost re trăite și explicate de un critic

profesionist, ce noimă mai are lectura ta? Doar una: că e a ta Tot astfel: la ce bun să-ți trăiești viața? Pentru că este *a ta*. Dar dacă răspunsul acesta devine din ce în ce mai neconvingător?

Nu mă înțelegeți greșit Nu vreau să afirm că viața secretă a lui Ellen a dus-o la disperare. Pentru Dumnezeu, doar viața ei nu-i o istorioară morală! Viața nimănui nu-i o poveste cu tâlc. Nu vreau să se înțeleagă decât că atât viața secretă, cât și disperarea ei erau ascunse într-un ungher al inimii lui Ellen care mi-a rămas inaccesibil. Nu mă puteam apropia nici de una, nici de cealaltă. Dacă am încercat? Bineînțeles că am încercat Dar n-am fost surprins când s-a instalat starea aceea „Cele trei condiții ale fericirii sunt prostia, egoismul și sănătatea – dar dacă lipsește prostia, celelalte două sunt insuficiente”. Soția mea nu avea dintre ele decât o sănătate înfloritoare.

Cunoaște viața îmbunătățiri? Într-o seară, am văzut la televiziune cum i se punea această întrebare Poetului Laureat. „Singurul lucru despre care cred că e foarte bun astăzi e îngrijirea dinților”, a răspuns el; altceva nu i-a venit în minte. Simplă prejudecată de iubitor al trecutului? Nu cred. Cât ești tânăr, socoti că bătrânii se lamentează de deteriorarea sănătății lor fiindcă în felul acesta le vine mai ușor să moară fără să regrete viața la bătrânețe, te enervează entuziasmul cu care aplaudă tinerii cele mai ne semnificative îmbunătățiri – inventarea unei valve noi sau a unei noi roți dințate – în timp ce barbaria universală îi lasă rece. Nu spun prin asta că starea lucrurilor s-a înrăutățit, ci doar că tineretul nici n-ar observa dacă asta ar fi situația Vremurile vechi erau bune fiindcă eram tineri și neștiutori de cât de ignorant poate fi tineretul.

Cunoaște viața îmbunătățiri? O să vă ofer răspunsul meu, echivalentul meu al progresului stomatologic. Singurul aspect foarte bun al vieții de astăzi este moartea E drept, este loc pentru mai bine. Dar gândiți-vă la decesele secolului al nouăsprezecelea Morțile scriitorilor nu sunt deloc speciale – doar atât că, din întâmplare, sunt morți descrise. Mă gândesc la Flaubert, prăvălit pe divan, lovit – cine poate spune de la distanța asta? – de epilepsie, apoplexie sau sifilis, sau poate de o malignă alianță a celor trei boli. Cu toate acestea, Zola a numit-o *une belle mort* – să fii strivit ca o insectă de un deget gigantic! Mă gândesc la delirul final al lui Bouilhet, când compunea frenetic o piesă nouă în cap și declara că trebuie să i-o citească lui Gustave. Mă gândesc la ramolirea lentă a lui Jules de Goncourt: mai întâi se

împiedica de consoane, astfel încât în gura lui „e” devenea „t”; pe urmă, nu era în stare să-și amintească titlurile propriilor sale cărți; pe urmă i s-a instalat pe față masca suptă a imbecilității (cuvintele fratelui lui); apoi, viziunile de moarte și panica și, toată noaptea, respirația șuierătoare care răsună (iarăși îl citez pe fratele lui) ca un fierăstrău ce taie lemne ude. Mă gândesc la Maupassant, dezintegrându-se încet din cauza aceleiași boli, transportat în cămașă de forță la sanatoriul de la Passy al doctorului Blanche, care delecta saloanele Parisului cu știri proaspete despre starea celebrului său pacient; la Baudelaire stingându-se tot atât de inexorabil, căruia-i pierise vocea și se certa cu Nadar pe tema existenței lui Dumnezeu, indicând, mut, apusul cu degetul; la Rimbaud, cu piciorul drept amputat, începând să nu-și mai simtă nici membrele cu care rămăsese și repudiind – amputând – propriul lui geniu: „*Merde pour la poésie!*”; la Daudet, „sărind de la patruzeci și cinci la șaizeci și cinci”, cu încheieturile distruse, capabil să fie spiritual și strălucitor vreme de o seară dacă își administra cinci injecții cu morfină una după alta, tentat de sinucidere... „Dar nu avem dreptul”.

„Este splendid, sau o idioțenie să iei viața în serios?” (1855). Ellen zăcea pe patul de spital, cu un tub în grumaz și un țeavă înfipt în brațul ei bandajat Plămânul artificial, în cutia lui aibă, dreptunghiulară, îi furniza rafale regulate de viață, confirmate de monitor. Desigur, actul fusese impulsiv, ea voise să fugă, să scape de tot „Dar nu avem dreptul?” Ea l-a avut Nici măcar n-a întrebat pe nimeni. Religia disperării n-o interesa defel. Pe monitor trecea linia frântă a EKG-ului – un scris familiar. Condiția lui Ellen era stabilă, dar fără perspective de îmbunătățire. Astăzi, nu mai scriem SNFR – să nu fie resuscitat – pe fișa pacientului; unii oameni ar considera asta o căinoșenie. Scriem, în loc, „Fără țeavă”. Un ultim eufemism.

M-am uitat la Ellen. Nu era deloc stricată. Povestea ei este o poveste pură. Am acționat întrerupătorul. M-au întrebat dacă s-o facă ei, dar știu că ea m-ar fi preferat pe mine. Firește, nici despre asta nu discutasem niciodată. Dar nu e complicat Apeși pe un buton al plămânului artificial și citești ultimul segment al electrocardiografei de pe monitor, semnătura de adio care se termină cu o linie dreaptă... Scoți tuburile, apoi îi aranjezi brațele, mâinile. Lucrezi repede, ca și când n-ai vrea să deranjezi prea mult timp pacienta...

Pacienta Ellen. Ați putea spune, prin urmare, ca răspuns la

întrebarea de mai înainte: că eu am omorât-o. Aproape corect Am întrerupt-o. I-am tăiat firul vieții. Exact

Ellea Soția mea. O persoană pe care am sentimentul că o înțeleg mai puțin decât pe un scriitor străin, mort de o sută de ani. O aberație, sau ceva normal? În cărți, se spune: a procedat așa fiindcă... Viața spune numai: a procedat așa Cărțile sunt locul unde totul are o explicație. Viața este locul unde nimic nu se explică Nu mă surprinde că unii preferă cărțile. Ele dau sens vieții. Singura problemă este că dau sens vieților altora, niciodată vieții tale.

Poate că sunt prea lesne de mulțumit Propria mea condiție este stabilă, dar fără perspective de îmbunătățire. O fi o simplă chestiune de temperament Amintiți-vă vizita ratată la bordel din *L'Education sentimentale* și morala ei. Nu participa: fericirea se găsește în imaginație, nu în acțiune. Plăcerea se află mai întâi în anticipare, iar apoi în amintire. Acesta este temperamentul flaubertian. A se compara cu cazul – și cu temperamentul – lui Daudet. Vizita acestuia la bordel, ca școlar, a fost atât de necomplicată și de izbutită, încât n-a mai plecat de acolo trei sau patru zile. Fetele l-au ținut ascuns mai tot timpul, de frica unei razii; i-au dat să mănânce linte și l-au răsfățat în fel și chip. Mai târziu, a recunoscut că a rămas, de pe urma acestei experiențe năucitoare, cu pasiunea de o viață pentru pielea catifelată de femeie și cu aversiunea, tot de o viață, față de linte.

Unii, temându-se în egală măsură de dezamăgire și de satisfacție, se abțin și se mulțumesc să observe. Alții dau buzna să se delecteze, asumându-și riscurile: în cel mai rău caz, vor contracta o boală oribilă; în cel mai bun, vor scăpa doar cu o aversiune de lungă durată față de freamătul poftelor. Eu știu cărei tabere îi aparțin, și mai știu și în care aş căuta-o pe Ellea

Maxime pentru viață. *Les unions complètes sont rares*. Nu poți schimba firea umană, poți numai s-o cunoști. Fericirea este o hlamidă purpurie cu câptușeala zdrențuită. Îndrăgostiții sunt ca gemenii siamezi, două trupuri cu un suflet unic; dacă unul moare înaintea celuilalt, supraviețuitorul trebuie să care pretutindeni un cadavru. Trufia ne împinge să găsim soluții problemelor – o soluție, un țel, o finalitate – dar cu cât se perfecționează telescoapele, cu atât apar mai multe stele. Nu poți schimba natura umană, poți numai s-o cunoști. *Les unions complètes sont rares*.

O maximă despre maxime. Adevărurile despre scris pot fi

formulate înainte de a fi așternut vreun cuvânt pe hârtie. Adevărurile despre viață pot fi formulate numai când e prea târziu ca să mai conteze.

Aflăm din *Salammbô* că echipamentul unui conducător de elefant cartaginez conținea și un ciocan și o daltă Dacă, în toiul bătăliei, se ivea pericolul ca dobitocul să nu mai poată fi stăpânit, conducătorul avea poruncă să-i despice țeasta Probabil că existau destule șanse ca acest lucru să se întâmple: ca să devină feroci, elefanții erau îmbătați mai întâi cu un amestec de vin, tămâie și piper, iar după aceea îmboldiți cu sulitele.

Puțini dintre noi avem curajul să recurgem la ciocan și la daltă. Ellen l-a avut Mă simt uneori jenat de compătimirea cunoscuților. Sunt tentat să spun „Mai rău e pentru ea”, dar mă abțin. Ulterior, după ce au fost miloși și mi-au promis ieșiri la iarbă verde, de parcă aș fi copil, după ce au încercat, brusc, să mă provoace să vorbesc, spre binele meu (de ce cred că nu știu singur în ce constă binele meu?), mi se permite să stau liniștit și să visez puțin la ea. Mă gândesc la grindina din 1853, la geamurile sparte, recoltele trântite la pământ, spalierile distruse, clopotele de sticlă pentru pepeni făcute zob. Există un obiect mai idiot decât un clopot pentru pepeni? Să aplaudăm pietrele ce preschimbă sticla în țandări. Cam prea iute pricepe lumea ce funcție are soarele. Funcția soarelui este să nu ajute verzelor să crească

14 EXTEMPORAL

Candidații vor răspunde la patru întrebări. – la ambele părți ale Secțiunii A și la două întrebări din Secțiunea B. Notele se vor da numai în funcție de corectitudinea răspunsurilor: nu se iau în calcul forma de prezentare și caligrafia. Nota se scade pentru răspunsurile neserioase sau batjocoritor de scurte. Durata probei: trei ore.

SECȚIUNEA A: CRITICĂ LITERARĂ Partea I

În ultimii ani, examinatorii și-au dat seama că mulți candidați au mari dificultăți în a distinge între Artă și Viață. Toată lumea pretinde că înțelege diferența, dar felul cum sunt percepute cele două variază mult. Pentru unii, viața e bogată și spumoasă, constând, după o veche rețetă țărănească, numai din produse naturale, în timp ce Arta nu este decât o palidă confecție comercială, alcătuită mai ales din esențe și coloranți artificiali. Pentru alții, lucrul mai autentic este Arta, care e plină, fremătândă, satisfăcătoare din punct de vedere emotiv, în timp ce Viața este mai rea chiar și decât cel mai nătâng roman: lipsită de

intrigă, populată de nemernici sau de oameni plictisitori, săracă în spirit, bogată în incidente neplăcute și conducând la un deznodământ dureros de previzibil. Celor ce subscriu la al doilea punct de vedere le place să-l citeze pe Logan Pearsall Smith¹: „Lumea zice că viața e chestia grozavă, dar eu prefer cititul”. Candidații sunt sfătuiți să nu folosească citatul în răspunsurile lor.

Reflecțați la relația Artă – Viață sugerată de oricare *două* declarații sau situații de mai jos:

Anglia

Logan Pearsall Smith (1865 – 1946), eseist american care a trăit în a) „Alaltăieri, în crângul de lângă Touques, într-un locșor încântător din preajma unui izvor, am găsit mucuri de țigară și bucățele de pateu. Cineva avusese un picnic! Am descris exact întâmplarea aceasta în *Noiembrie*, acum unsprezece ani Atunci, totul era imaginație pură; alaltăieri a fost o experiență. Tot ce inventezi este adevărat: poți fi sigur de asta. Poezia e o materie la fel de precisă ca geometria... Fără îndoială, biata mea Bovary suferă și plânge chiar acum în douăzeci de sate franceze”.

Scrisoare către Louise Colet, 14 august 1853

b) La Paris, Flaubert s-a folosit de o trăsură închisă, ca să nu fie depistat și, se presupune, sedus de Louise Colet. La Rouen, Leon recurge la o trăsură închisă pentru seducerea Emmei Bovary. La Hamburg, un an după publicarea lui *Madame Bovary*, se puteau închiria birje pentru a face în ele dragoste; li se spunea „Bovary”.

c) (în timp ce sora sa, Caroline, trăgea să moară) „Ochii îmi sunt ca marmora de uscați. E ciudat cum nenorocirile din romane mă fac să-mi deschid sufletul și să-mi revărs sentimentele, în timp ce nefericirile reale rămân tari și amare în inima mea, transformându-se în cristale de cum se ivesc”.

Scrisoare către Maxime du Câmp, 15 martie 1846

d) „Îmi spui că am fost îndrăgostit serios de femeia aceea (Mme Schlesinger). Nu e adevărat; n-am fost. Numai în momentele când îi scriam – cu capacitatea pe care o am de a deștepta în mine sentimente vii cu ajutorul peniței – luam în serios acest subiect: *numai și numai când îi scriam*. Multe lucruri care mă lasă rece când le văd sau când mi se povestește despre ele mă mișcă până la entuziasm, enervare sau suferință dacă vorbesc eu însumi despre ele sau, și mai bine, dacă le scriu. Aceasta e o manifestare a firii mele de saltimbanc”.

Scrisoare către Louise Colet, 8 octombrie 1846

e) Giuseppe Marco Fieschi (1790 – 1836) și-a câștigat celebritatea prin participarea la un complot de asasinare a lui Louis Philippe. Și-a stabilit reședința în Boulevard du Temple și a construit, cu ajutorul a doi membri ai *Société des Droits de l'Homme*, o „mașina infernală”, constând din douăzeci de țevi de pușcă ce puteau fi descărcate simultan. La 28 iulie 1835, când Louis Philippe a trecut călare, cu cei trei fii ai săi și o escortă numeroasă, Fieschi și-a tras salva de la babord împotriva oficialităților.

După câțiva ani, Flaubert s-a mutat într-o casă construită pe același teren din Boulevard du Temple.

f) „Da, într-adevăr! Perioada (a domniei lui Napoleon III) va furniza material pentru câteva romane capitale. Poate că, în ultimă instanță, în armonia universală a lucrurilor, lovitura de stat și consecințele sale n-au avut alt scop decât să ofere câteva – scene interesante unor condeieri abili”.

Flaubert, citat în Du Câmp, *Souvenirs littéraires*

Partea a II-a

Reconstruiți împlânzirea sentimentelor lui Flaubert față de critici și de critică, pornind de la citatele de mai jos:

a) „Lucrurile cu adevărat stupide sunt: 1) Critica literară, oricum ar fi ea, bună sau rea; 2) Societatea Temperanței...”

Note intime b) „Jandarmii au ceva atât de grotesc, încât nu pot să nu râd de ei; acești susținători ai legii au același efect comic asupra mea ca avocații, magistrații și profesorii de literatură”.

Peste mal și câmpie c) „Valoarea unui om se poate calcula după numărul dușmanilor săi, iar importanța unei opere de artă după măsura în care este contestată. Criticii sunt ca purecii: iubesc albiturile curate și adoră orice fel de dantelă”.

Scrisoare către Louise Colet, 14 iunie 1853

d) „În ierarhia literaturii, critica ocupă treapta cea mai de jos; acesta este cazul aproape totdeauna, când se pune problema formei, iar dacă ne referim la valoarea morală, nimeni nu-mi poate contesta afirmația Este inferioară până și versificărilor puerile și acrostihurilor, care, cel puțin, pretind puțin spirit inventiv”.

Scrisoare către Louise Colet, 28 iunie 1853

e) „Criticii! Eterna mediocritate care se hrănește din geniu, exploatându-l și denigrându-l! Insecte devoratoare care fac tăieței din

cele mai frumoase pagini de artă! Sunt atât de îngrețșat de tipar și de folosințele funeste ale acestuia, încât dacă împăratul ar interzice mâine orice tipăritură, m-aș târî în genunchi până la Paris și l-aș pupa, recunoscător, în fund”.

Scrisoare către Louise Colet, 2 iulie 1853

f) „Cât de rar este simțul literar! Ai crede că te ajută cunoștințele de istorie, arheologie, limbi străine ș.am.d. Cătuși de puțin! Oamenii bine educați devin din ce în ce mai inepti când au de-a face cu arta Le scapă până și ceea ce *este* arta Pentru ei, adnotările sunt mai interesante decât textul. Pun mai mare preț pe cârje, decât pe picioare”.

Scrisoare către George Sand, 1 ianuarie 1869

g) „Ce rar întâlnești un critic care știe despre ce vorbește!”

Scrisoare către Eugene Formentin, 19 iulie 1876

h) „Dezgustați de critica de stil vechi, căutară să se familiarizeze cu cea nouă și trimiseră după cronicile teatrale din ziare. Câtă emfază! Câtă încăpățănare! Ce lipsă de integritate! Capodopere insultate și platitudini ridicate în slăvi! Gafele presupușilor cărturari și prostia presupușilor oameni de spirit!”

Bouvard et Pecuchet

SECȚIUNEA B: ECONOMIE

Flaubert și Bouilhet au urmat aceeași școală, au avut idei asemănătoare și au frecventat aceleași târfe; au avut aceleași principii estetice și ambiții literare similare; ambii au ales teatrul ca pe o sferă de activitate secundară. Flaubert îi spunea lui Bouilhet „testiculul meu stâng”. În 1854, Bouilhet a înnoptat la hotelul din Mantes la care trăgeau Gustave și Louise. „Am dormita/n patul tău”, i-a raportat el lui Flaubert, „și m-am căcat în closetul tău (ce simbolism ciudat!)”. Poetul a trebuit să lucreze ca să se întrețină; romancierul n-a fost nevoie s-o facă. Arătați ce efecte posibile ar fi avut asupra operei și reputației celor doi o inversare a situației lor financiare.

Geografie

„Nu există o atmosferă mai soporifică decât a regiunii acesteia Presupun că ea a influențat hotărâtor lentoarea și dificultatea cu care lucra Flaubert. Când credea că se luptă cu cuvintele, de fapt se războia cu cerul; în alt climat, în care aerul uscat i-ar fi înviorat spiritul, poate că ar fi fost mai puțin exigent, sau ar fi obținut aceleași rezultate cu mai puține eforturi” (Gide, scriind la Cuverville, Seine-Maritime, la 26

ianuarie 1931). Comentati.

Logică (și Medicină)

a) într-un schimb de replici cu fiul său mai mic, Achille-Cleophas Flaubert l-a întrebat la ce servește literatura Gustave, dându-i replica tatălui său chirurg, i-a cerut să-i explice la ce servește splina: „Nu știi nimic despre ea, nici eu nu știu, decât că este indispensabilă pentru organismul nostru trupesc la fel cum este indispensabilă poezia pentru organismul nostru spiritual”. Doctorul Flaubert s-a recunoscut învins.

b) Splina constă din unități de țesut limfoid (materia albă), plus rețeaua vasculară (materia roșie). Funcția ei este de a îndepărta din fluxul sangvin celulele roșii îmbătrânite sau stricate. Produce, activ, anticorpi; individul căruia i s-a extirpat splina va avea o imunitate scăzută. Există dovezi că o tetrapeptidă numită *tuftsină* e un derivat al proteinei produse de splină. Deși scoaterea ei, mai ales în copilărie, sporește probabilitatea îmbolnăvirii de septicemie sau meningită, splina nu mai este considerată astăzi un organ esențial: poate fi îndepărtată fără o diminuare considerabilă a comportării active a individului.

Ce concluzie trageți de aici?

Biografie (și Etică)

Maxime du Câmp a compus epitaful următor pentru Louise Colet: „Cea care zace aici l-a compromis pe Victor Cousin, l-a ridiculizat pe Alfred de Musset, l-a ponegrit pe Gustave Flaubert și a încercat să-l asasineze pe Alphonse Karr. *Requiescat in pace*”. Epitaful a fost publicat de Du Câmp în *Souvenirs littéraires*. Cine este avantajat de această întâmplare literară: Louise Colet sau Maxime du Câmp?

Psihologie

El s-a născut în 1855.

E2 s-a născut parțial în 1855.

El a avut parte de o copilărie fără nori, dar la intrarea în maturitate avea înclinații spre crize de nervi.

E2 a avut parte de o copilărie fără nori, dar la intrarea în maturitate avea înclinații spre crize de nervi.

El a avut o viață sexuală neregulată în ochii celor cu gândirea corectă

E2 a avut o viață sexuală neregulată în ochii celor cu gândirea corectă.

El și-a imaginat că are dificultăți de ordin financiar.

E2 știa că are dificultăți de ordin financiar.

El s-a sinucis luând acid Prusic.

E2 s-a sinucis luând arsenic.

El era Eleanor Marx.

E2 era Emma Bovary.

Prima traducere publicată în engleză a romanului *Madame Bovary* îi aparține lui Eleanor Marx.

Discutați.

Psihanaliză

Speculați pe marginea semnificației următorului vis, notat de Flaubert la Lamalgue, în 1845: „Am visat că mă plimbam cu mama într-o pădure mare, plină de maimuțe. Cu cât pătrundeam mai adânc, cu atât se înmulțeau și ele. Hohoteau și săreau din creangă în creangă. Erau tot mai multe și din ce în ce mai mari; ni se puneau în cale. Mă sfredeleau cu privirea, ceea ce m-a pământat. Am înfiripat un cerc mare în jurul nostru; un maimuțoi a încercat să mă mângâie și m-a prins de mână. Mi-am descărcat pușca în umărul lui și i-a țâșnit sângele; s-a pus pe un urlat infernal. Atunci mama mi-a zis: «De ce l-ai rănit, doar e prietenul tău. Ce ți-a făcut? Nu vezi că te iubește? Și că-ți seamănă leit?» Maimuțoiul mi se uita fix în ochi. Am simțit că mi se rupe inima și m-am trezit... cu sentimentul că făceam parte dintre animalele acelea și că fraternizam cu ele, într-o comuniune tandră, panteistă”.

Filatelie

Gustave Flaubert a apărut pe un timbru francez (valoarea 8F + 2F) în 1952. E un portret neutru „după E. Giraud”, în care romancierului – cu o fizionomie ușor chineză – i se atribuie, contrar obiceiurilor lui, o cămașă cu guler modern și o cravată. Marca este valoarea cea mai mică dintr-o serie emisă în sprijinul Fondului Național de Ajutorare; valorile mai mari îi omagiază (în ordine ascendentă) pe Manet, Saint-Saëns, Poincaré, Haussmann și Thiers.

Primul scriitor francez care a apărut pe un timbru a fost Ronsard. Victor Hugo a figurat pe trei timbre separate între 1933 și 1936 și o dată într-o serie emisă în sprijinul Fondului de Ajutorare a Intelectualilor Șomeri. Portretul lui Anatole France a servit aceleași organizații de binefacere în 1937, al lui Balzac în 1939. Moara lui Daudet a fost înfățișată pe un timbru din 1936. Franța lui Pétain i-a omagiat pe Frederic Mistral (1941) și pe Stendhal (1942). Saint-Exupéry, Lamartine și Chateaubriand au

apărut în 1948: Baudelaire, Verlaine și Rimbaud în plină modă decadentă, în 1951. Ultimul an li l-a mai adus colecționarilor și pe Alfred de Musset, care i-a urmat lui Flaubert în patul lui

Louise Colet, dar i-a luat-o înainte cu un an în apariția pe un plic filatelic.

a) Să ne simțim jigniți în numele lui Flaubert? Dacă da, trebuie să ne simțim și mai jigniți, sau mai puțin jigniți, în cazurile lui Michelet (1953), Nerval (1955), George Sand (1957), Vigny (1963), Proust (1966), Zola (1967), Sainte-Beuve (1969), Mérimée și Dumas-pere (1970) sau Gautier (1972)?

b) Estimați șansele ca Louis Bouilhet, Maxime du Câmp sau Louise Colet să apară vreodată pe un timbru francez.

Fonetică a) Co-proprietarul hotelului Du Nile din Cairo, unde a stat Flaubert, se numea Bouvaret Protagonista primului său roman se numește Bovary, co-protagonistul ultimului se cheamă Bouvard. În piesa *Le Candidat* există un Conte de Bouvigny; în piesa *Le Château des coeurs* există un Bouvignard. Au fost date numele acestea intenționat?

b) Prima oară, numele lui Flaubert a fost tipărit greșit de *Revue de Paris*, ca Faubert în Rue Richelieu a existat un băcan cu acest nume. Când *La Presse* a scris despre procesul romanului *Madame Bovary*, l-a botezat pe autor Fouberti. Martine, *femme de confiance* a lui George Sand, îi spunea Flambart. Camille Rogier, pictorul care hălăduia la Beirut, îi zicea Folbert „înțelegi subtilitatea jocului de cuvinte?” o întreba Gustave, în scris, pe mama sa (Ce joc de cuvinte? Probabil o redare în vocabule cu sens dublu a imaginii pe care și-o confecționase singur romancierul: Rogier îl numea Urs Nebua) Și Bouilhet a început să-i zică Folbert. La Mantes, unde se întâlnea cu Louise, exista o Cafe Flambert să fie vorba de simple coincidențe?

c) După Du Câmp, numele Bovary trebuie pronunțat cu un o scurt, ca în „bot”. Să-i urmărim indicația și, dacă da, de ce?

Istoria teatrului

Estimați dificultățile tehnice implicate în transpunerea scenică a următoarelor indicații de regie (*Le Château des coeurs*, Actul VI, scena 8):

Oala de supă, ale cărei toarte s-au transformat în aripi, se ridică în aer și se răstoarnă, și, în timp ce se umflă atât de mult încât pare că atârnă peste întregul oraș, din ea curg zarzavaturi – morcovi, napi, praz – ce rămân suspendate în aer și se preschimbă în constelații luminoase.

Istorie (și Arheologie)

Chibzuți la următoarele preziceri ale lui Gustave Flaubert:

a) (1850) „Mi se pare aproape imposibil ca nu peste mult timp Anglia să nu pună Egiptul sub controlul ei. Aden-ul e deja doldora de trupe britanice. Nimic mai ușor: traversezi Suezul și într-o bună dimineată Cairo va fi înțesat de tunici roșii. Vestea va ajunge în Franța după două săptămâni și ne va lua pe toți **w** surprindere! Țineți cont de pronosticul meu!”

b) (1852) „Pe măsură ce omenirea se perfecționează, omul se degradează. Când totul se va reduce la simpla contrabalansare

Redcoats – poreclă dată soldaților englezi după culoarea uniformei.

a intereselor economice, ce rol va mai juca virtutea? Când natura va fi atât de subjugată, încât își va fi pierdut toate formele originale, unde vor mai fi artele vizuale? Și așa mai departe. Până una-alta, lucrurile încep să devină foarte tulburi”.

c) (1870, despre izbucnirea Războiului Franco-Prusac) „Va însemna revenirea conflictelor etnice. Niciun secol nu se va scurge și vom vedea cum sunt uciși milioane de oameni dintr-o trăsătură de condei. Orientul împotriva Occidentului, lumea veche împotriva celei noi. De ce nu?”

d) (1850) „Din când în când, mai deschid câte o gazetă. Se pare că totul merge într-un ritm amețitor. Dansăm nu pe marginea unui crater vulcanic, ci pe scaunul de lemn al unei latrine, care mi se pare a fi ros de putregai. În curând societatea se va îmburda, prăbușindu-se în căcatul acumulat de nouăsprezece veacuri. Atunci să auzi țipete!”

e) (1871) „Internaționalistii sunt iezuiții viitorului”.

15 ȘI PAPAGALUL...

ȘI PAPAGALUL? EI BINE, MI-AU TREBUIT APROAPE doi ani ca să rezolv Cazul Papagalului împăiat Scrisorile trimise după prima mea întoarcere de la Rouen n-au produs nimic folositor – la unele nici măcar nu mi s-a răspuns. Oricine ar fi putut crede că sunt un scrântit, un cărturar amator senil, preocupat de probleme triviale și înduioșător de disperat să-și cucerească o oarecare faimă. Asta în vreme ce tinerii sunt, de fapt, mult mai țărăniți decât bătrânii – mai egoiști, mai înclinați spre autodistrugere, chiar mai bizari, pur și simplu Numai că presa se referă la ei cu mult mai multă indulgență. Când se sinucide un individ de optzeci, șaptezeci sau cincizeci și patru de ani, se spune că a

suferit de ramolism, de depresie post-andropau-zală, sau că a avut un ultim acces de mândrie josnică și s-a sinucis ca să-i facă pe alții să se simtă vinovați. Când se omoară cineva de douăzeci de ani, fapta lui este considerată un refuz demn de a accepta condițiile mizerabile de viață ce i se oferiseră, un act nu numai de curaj, ci și de revoltă morală și socială să trăiești? Să trăiască bătrânii în locul nostru. Nebunie totală, v-o spun eu, ca doctor.

De vreme ce tot discutăm subiectul acesta, vă încredințez că teoria sinuciderii lui Flaubert este și ea o tâmpenie enormă. Este făcătura unui singur om, un rouenez numit Edmond Ledoux. Respectivul fantazist își face de două ori apariția în biografia lui Flaubert; de ambele dăți nu se îndeletnicește decât cu bârfa. Prima afirmație nefericită este cea că Flaubert ar fi fost logodit cu adevărat cu Juliet Herbert. Ledoux pretinde că ar fi văzut un exemplar din *La Tentation de saint Antoine* cu următorul autograf dat de Flaubert lui Juliet: „*A ma fiancée*”. E ciudat că l-a văzut la Rouen, nu la Londra, unde locuia Juliet. E ciudat că nimeni altul n-a dat cu ochii de acest exemplar. E ciudat că volumul n-a supraviețuit. E ciudat că Flaubert nu suflă o vorbuliță despre o presupusă logodnă. Ciudat este și că un astfel de legământ ar fi fost diametral opus convingerilor sale.

Este de asemenea bizar că cea de a doua afirmație calomnioasă a lui Ledoux – privind sinuciderea – ia și ea în răspăr convingerile cele mai profunde ale romancierului. Să-l ascultăm: „Să fim modești ca jivinele rănite, care se trag într-un cotlon și suferă tăcut. E plină lumea de oameni care vociferează împotriva Providenței. Fie și numai de dragul bunelor maniere, trebuie să evităm să ne purtăm ca ei”. Și încă o dată citatul care mi s-a cuibărit în creier: „Cei ca noi trebuie să aibă religia disperării. Spunând «Așa e! Așa e!» și privind hăul ce ni se cascade la picioare, putem rămâne calmi”.

Nu sunt cuvintele unui sinucigaș. Sunt ale unui om al cărui stoicism e pe măsura pesimismului său. Viețuitoarele rănite nu-și pun capăt vieții. Iar dacă înțelegi că o privire lungă în hăul negru generează calmul, atunci nu te arunci în hă a Poate chiar asta a fost punctul slab al lui Ellen: neputința de a sfida abisul întunecat. Putea să-i arunce doar priviri mijite, repetate. O privire lungă ar fi dus-o la disperare, iar disperarea ar fi obligat-o să caute o diversiune. Unii înfrâng abisul negru cu privirea; alții îl ignoră; cei care se uită la el numai tangent devin obsedați. Ea a ales doza exactă – a fost singura situație când i-a

folosit statutul ei de soție de medic.

Iată teoria sinuciderii a lui Ladoux: Flaubert *s-a spânzurat în baie*. Presupun că e mai plauzibil decât să afirmi că s-a electrocutat cu somnifere, totuși... în realitate, lucrurile s-au întâmplat în felul următor: Flaubert s-a sculat din pat, a făcut o baie fierbinte, a avut o criză de apoplexie și, împleticindu-se, s-a dus până la sofa din birou, pe care l-a găsit, în agonie, doctorul care a emis certificatul de deces. Așa au stat lucrurile. Sfârșitul poveștii. Primul biograf al lui Flaubert a discutat cu respectivul doctor și cu asta, basta. Versiunea lui Ledoux presupune următoarea înlănțuire a evenimentelor: Flaubert a intrat în baia fierbinte, s-a spânzurat de o manieră deocamdată inexplicabilă, după care a ieșit din cadă, a dosit funia, a mers, clătănându-se, până în birou, s-a prăbușit pe sofa și, îl sosirea doctorului, a reușit să moară, simulând simptomele unei crize de apoplexie. Zău dacă nu-i o teorie de răsul lumii.

Nu iese fum fără foc, se spune. Ba eu mă tem că iese. Edmond Ledoux este un prim exemplu de fum autonom. Și cine era, la urma urmei, acest Ledoux? Nu știe nimeni. Nu era specialist în niciun domeniu o non-entitate totală. Există doar ca inventator a doua minciuni. Poate că cineva din familia romancierului îi făcuse cândva vreun rău (nu reușise Achille să-i trateze umflătura de la picior?) și că așa a găsit el de cuviință să se răzbune. Intervenția lui înseamnă că prea puține cărți despre Flaubert se pot termina fără o discuție – urmată de fiecare dată de refutare – a teoriei sinuciderii. După cum vedeți, și în cazul meu s-a întâmplat același lucru încă o lungă digresiune, al cărei ton de indignare morală este, mai mult ca sigur, neproductiv. Căci eu intenționasem să scriu despre papagali Cel puțin Ledoux nu are o teorie în ceea ce-i privește.

Dar eu am una Am chiar ceva mai mult decât o simplă teorie. Cum spuneam, am investit în ea doi ani. Nu, să nu mă bat cu pumnul în piept: ceea ce vreau să zic este că au trecut doi ani între punerea întrebării și rezolvarea ei. Unul dintre universitarii snobi cărui i-am scris mi-a dat a înțelege că problema nu prezintă absolut niciun interes. Mă rog, presupun că era de datoria lui să-și apere domeniul. Dar altcineva mi-a dat numele lui M. Lucien Andrieu

M-am hotărât să nu iau legătura cu el pe cale epistolară, dat fiind că majoritatea scrisorilor mele rămăseseră fără răspuns. În loc de asta, am făcut, în august 1982, un drum până la Roue Am tras la

Grand Hotel du Nord, lipit de Le Gros Horologe. Printr-un colț al camerei, de la tavan la podea, trecea o țeavă de evacuare, insuficient izolată, care se răstea la mine din cinci în cinci minute, dând impresia că transportă dejecțiile întregului hotel. După cină, am stat pe pat, întins pe spate, ascultând sporadicele izbucniri de evacuare galică. Pe urmă Le Gros Horologe a bătut ora, cu un zgomot asurzitor și apropiat, de parcă s-ar fi aflat chiar în dulapul meu de haine. M-am întrebat ce șanse de somn aveam.

Temerile mele s-au dovedit nefondate. După ora zece, conducta de evacuare s-a potolit, iar Marele Orologiu a tăcut și el. Chiar dacă este, ziua, o mare atracție turistică, Rouen se gândește la oaspeții ce vor să doarmă noaptea și-i deconectează gongul. Culcat pe spate în pat, cu lumina stinsă, mă gândeam la papagalul lui Flaubert: pentru Felicite, el fusese o versiune grotescă dar logică a Sfântului Duh; pentru mine, o emblemă evazivă, înșelătoare, a vocii scriitorului Când Felicite zăcuse pe patul de moarte, papagalul se întorsese la ea, amplificându-și dimensiunile, și-i urase bun venit în Ral în timp ce alunecam încet în somn, mă întrebam ce anume voi visa

N-am visat papagali. În loc de asta, am avut visul meu obișnuit, despre trenuri. Că schimb trenul la Birmingham, cândva pe vreme de război Vagonul de serviciu, îndepărtat, la capătul peronului, părăsind gara Valiza ce mi se freca de picior. Trenul camuflat; gara abia luminată. Un orar pe care nu reușeam să-l citesc, cifre văzute ca prin ceață. Nicio speranță nicăieri; ultima garnitură: dezolare, beznă.

Ați crede că un asemenea coșmar știe când și-a transmis mesajul? Dar visele nu intuiesc în ce fel îi afectează pe visători, așa cum nu știu nici să se poarte delicat Cel cu gara – pe care-l visez cam din trei în trei luni – se repetă pur și simplu, ca o rolă de film reluată la infinit, până mă trezesc deprimat și cu o durere în coșul pieptului. În dimineața cu pricina m-am deșteptat pe zgomotele gemene ale timpului și defecării: Le Gros Horologe și țeava de evacuare din colț. Timp și căcat; probabil că Gustave se amuza strașnic.

La H6 tel; Dieu, l-am avut ca ghid pe același *gardien* sfrijit, cu halat alb. În secțiunea de medicină a muzeului, am descoperit un obiect care-mi scăpase la prima vizită: o pompă de clisme cu autoservire. Dintre cele urâte de Gustave Flaubert: „Căi ferate, otrăvuri, pompe de clismă, tarte cu frișca...”. Consta dintr-un taburet îngust, un vârful de metal scobit și un mâner vertical. Te așezai călare pe taburet, te foiai

până intra vârful unde trebuie și-ți pompai apă în măruntaie. Cel puțin puteai să faci operațiunea în intimitate. Am râs conspirativ, eu le *gardien*; i-am spus că sunt medic. Zâmbind, el s-a dus să-mi aducă ceva ce nu se îndoia că mă va interesa

S-a întors cu o cutie mare pentru pantofi, în care se aflau două capete de om mumificate. Pielea era intactă, deși timpul o colorase în brun, un brun ca gemul de coacăze, presupun. Majoritatea dinților erau la locul lor, dar ochii și părul nu supraviețuiseră. Unul dintre craniile fusese reechipat cu o perucă neagră, grosolană, și cu ochi de sticlă (De ce culoare? Nu-mi amintesc, dar una mai puțin complicată, desigur, decât a ochilor Emmei Bovary). Încercarea de a da un aspect mai realist capului avea exact efectul contrar: arăta ca masca grotescă a unui copil, ca o față de cauciuc din vitrina unei galerii de distracții.

Le gardien îmi desluși că cele două Wpete fuseseră lucrate de Jean-Baptiste Laumonier, predecesorul lui Achille-Cleophas Flaubert la spital. Laumonier căuta metode noi de conservare a cadavrelor, iar municipalitatea îi permisesese să experimenteze pe capetele criminalilor executați. Mi-am amintit de un incident din copilăria lui Gustave. Odată, pe la șase ani, făcând o plimbare cu unchiul Parain, trecuse pe lângă o ghilotină recent folosită: pietrele de pavaj sticleau de sânge. Am menționat incidentul cu interes, dar *le gardien* a clătinat din cap: ar fi fost o coincidență frumoasă, dar datele erau incompatibile. Laumonier murise în 1818; mai mult, cele două scăfârlii din cutie nu fuseseră tăiate cu ghilotina. Se putea deduce din șanțurile adânci de sub falcă, pe unde fusese petrecut și strâns ștreangul călăului. Când Maupassant a văzut cadavrul lui Flaubert la Croisset, gâtul îi era negru și umflat. Este efectul unui atac de apoplexie. Nu un semn că defunctul s-a spânzurat în baie.

Ne-am continuat plimbarea prin muzeu, până când am ajuns la încăperea cu papagalul. Mi-am scos aparatul de fotografiat Polaroid și am primit permisiunea să fac poze. În timp ce țineam la subsuoară pătratul de hârtie fotografică în curs developaie, ghidul meu a arătat spre scrisoarea xeroxată, pe care o văzusem și la prima mea vizită Flaubert către Mme Brainne, 28 iulie 1876. „Știți ce am avut, în ultimele trei luni, în fața mea pe masă? Un papagal împăiat. Mă păzește ca o sentinelă. Vederea lui începe să mă calce pe nervi. Dar îl țin aici ca să-mi intre bine în cap ideea de papagalitate. Pentru că în momentul ăsta scriu despre iubirea dintre o fată bătrână și un papagal”.

— Țsta-i cel autentic, zise *le gardien*, ciocănind cu unghia în clopotul de sticlă din fața noastră Țsta-i cel autentic.

— Și celălalt?

— Celălalt e un impostor.

— Cum puteți ști sigur?

— E simplu. Acesta provine din Muzeul din Rouea îmi arată o ștampilă rotundă de la un capăt al stinghiei, după care îmi atrase atenția asupra unei fotocopii: o pagină din registrul muzeului. Erau trecute acolo o mulțime de obiecte împrumutate lui Flaubert Majoritatea rândurilor erau fircălite într-o stenografie muzeală imposibil de descifrat, dar împrumutarea păsării de pe Amazon reieșea cât se poate de clar. Un șir de bifări din ultima coloană de pe pagină arăta că Flaubert restituise toate obiectele luate împrumut Inclusiv papagalul.

Eram vag dezamăgit Sentimentalismul mă făcuse să presupun – fără niciun temei – că papagalul fusese găsit printre lucrurile romancierului după moartea sa (asta trebuie să fi fost explicația faptului că, în secret, ținusem partea păsăroiului de la Croisset). Altminteri, fotocopia nu dovedea decât că Flaubert împrumutase un papagal de la Muzeu și că-l restituise. Ștampila muzeului era mai greu de ignorat, dar neconcluzivă...

— Al nostru este cel autentic, repetă, inutil, *le gardien*, conducându-mă spre ieșire. Parcă rolurile noastre s-ar fi inversat: el avea nevoie de o confirmare, nu ea

— Aveți, fără îndoială, dreptate.

Dar nu eram deloc sigur. M-am dus la Croisset și l-am fotografiat pe celălalt papagal. Și pe stinghia lui se lăfăia ștampila muzeului. Am fost de acord cu *la gardienne* că papagalul ei era cel adevărat, iar pasărea de la Hotel-Dieu nu putea fi decât o impoștoare.

După masă, m-am dus la Cimetiere Monumental. „Ura față de burghezi este începutul oricărei virtuți”, scrisese Flaubert, dar este îngropat printre cele mai de vază familii din Rouen. Odată, aflat la Londra ca turist, se dusese la Cimitirul din Highgate, care i se păruse mult prea ordonat „Ai zice că morții de aici au decedat cu mânuși albe pe mâini”. Cei de la Cimetiere Monumental poartă frac și decorații și au fost înhumați cu cai, câini și guvernante englezoaice cu tot

Mormântul lui Gustave e mic și modest în contextul respectiv, însă, efectul nu este să-l recomande ca pe un artist, ci să-l facă să pară

un burghez nerealizat M-am rezemat de gratiile de fier ce delimitează lotul familial – chiar și în moarte poți să deții pământul tău – și am scos din buzunar *Un coeur simple*. Descrierea făcută de Flaubert, la începutul capitolului patru, papagalului lui Felicite este foarte scurtă: „Se numea Loulou. Avea trupul verde, vârfurile aripilor roz, fruntea albastră, iar gâtul auriu”. Am verificat în fotografiile mele. Ambii papagali aveau trupuri verzi, vârfurile aripilor amândurora erau roz (ale celui de la Hotel-Dieu de un roz mai intens). În ceea ce privește, însă, fruntea albastră și gâtul auriu – nu exista îndoială că aparțineau papagalului de la Hotel-Dieu. La cel de la Croisset, situația era exact pe dos: o frunte aurie și un gât verde-albăstru

S-ar fi zis că rezol Hisem misterul. Cu toate acestea, l-am sunat pe M. Lucien Andrieu și i-am explicat, la modul general, ce doream. M-a invitat să-l vizitez acasă, a doua zi. Când mi-a dictat adresa – Rue de Lourdines – mi-am imaginat casa din interiorul căreia vorbea: locuința solidă, burgheză, a unui specialist în Flaubert. Acoperișul mansardat străpuns de un *oeil-de-beuf*, cărămida rozulie, ornamentele de pe vremea celui de al Doilea Imperiu; înăuntru, o gravitate rece, dulapuri de cărți cu uși de sticlă, dușumele de scânduri ceruite și abajururi de pergament în nări am simțit un miros bărbătesc, așa cum miroase la club.

Scurt-imaginata mea casă s-a dovedit a fi un vis, o nălucire, un impostor. Locuința reală a specialistului în Flaubert se afla dincolo de fluviu, în partea de sud a Rouen-ului, o zonă păraginită, unde ateliere mici se pitesc printre șiruri de case de cărămidă roșie, lipite unele de altele. Autocamioanele par prea mari pentru ulițele pe care circulă; prăvăliile sunt puține, birturile aproape tot atât de multe. Unul oferea *fete de veau ca plat du jour*. Chiar înainte de Rue de Lourdines este amplasat un indicator care te trimite la abatorul din Rouen.

Monsieur Andrieu mă aștepta în pragul casei. Era un omuleț în vârstă, îmbrăcat cu o haină de tweed, papuci de tweed și o pălărieuță moale de tweed. Pe rever i se petreceau trei fire de mătase colorată. Ca să dea mâna cu mine, își scoase pălăria, apoi o puse la loc. Capul lui, îmi explică, era cam *fragile* vara Avea să-și țină pălăria pe creștet tot timpul petrecut de mine în casă. Unii l-ar fi putut socoti scrântit, dar eu nu l-am crezut într-o ureche. Vorbesc în calitatea mea de doctor.

M-a informat că are șaptezeci și șapte de ani și că este secretarul și cel mai vârstnic supraviețuitor al Société des Amis de Flaubert

Ne-am așazăt față în față la o masă dintr-o cameră ai cărei pereți erau acoperiți de *bric-a-brac*: plăcuțe comemorative, medalioane Flaubert, un tablou înfățișând Le Gros Horologe, pictat de M. Andrieu personal. Spațiul era mic și înghesuit, interesant și personalizat, ca o versiune mai ordonată a odăii lui Felicite sau a pavilionului lui Flaubert îmi arată un portret al său pe carton – pictat de un amic – în ipostază de pistolar, cu o sticlă de calvados ițindu-se din buzunarul de la spate. Ar fi trebuit să mă interesez din ce motiv bunului și îndatoritorului meu amfitrion i se atribuisse înfățișarea aceea feroce, dar m-am abținut în loc de asta, am scos exemplarul meu din studiul doamnei doctor Enid Starkie, *Flaubert: The Making of a Master* și i-am arătat fotografia.

— Cest Flaubert, 9 a? l-am întrebat, dorind o ultimă confirmare.

El chicoti

— Cest Louis Bouilhet Oui, oui, c'est Bouilhet

Era evident că i se mai pusese întrebarea Am mai verificat cu el două, trei detalii, după care am trecut la papagali

— A, papagalii Există doi

— Da știți care este autentic și care impostorul?

Chicoti din nou.

— Muzeul de la Croisset a fost înființat în 1905, îmi răspunse. Anul nașterii mele. Firește, n-am participat la eveniment Au adunat ce materiale au putut găsi... Dar dumneavoastră ați văzut exponatele. (Am încuviințat din cap.) Nu erau multe. Majoritatea lucrurilor se împrăștiaseră. Curatorul a hotărât că le trebuia neapărat un obiect, anume papagalul lui Flaubert. Loulou. Ca atare, s-au deplasat la Muzeul de Istorie Naturală și au spus: Vă rugăm, dați-ne înapoi papagalul lui Flaubert. Îl vrem pentru pavilioa Cei de la Muzeu au zis: Desigur, urmați-ne.

Monsieur Andrieu repetase de nenumărate ori povestea, știa când să facă pauze de efect

— Deci, l-au dus pe curator unde țineau exponatele de rezervă. Vreți un papagal? l-au întrebat să mergem la sectorul păsări. Au deschis o ușă și au văzut în fața lor... cincizeci de papagali. *Une cinquantaine de perroquets*. Și ce-au făcut? Ceea ce era logic, ceea ce era inteligent S-au dus să aducă un exemplar din *Une coeur simple*, din care au citit descrierea făcută de Flaubert lui Louloa (Exact cum procedasem eu cu o zi înainte.) După aceea au ales papagal» care corespundea cel mai bine descrierii.

După patruzeci de ani, la terminarea ultimului război, s-a început colecționarea exponatelor pentru Hotel-Dieu. Cei de acolo s-au dus la rândul lor la Muzeu și au zis: Vă rugăm să ni-l dați pe papagalul lui Flaubert. Sigur, au spus cei de la muzeu, alegeți, dar aveți grijă să-l luați pe cel adevărat Așa că au consultat și ei *Une coeur simple* și au ales pasărea care semăna cel mai bine cu cea descrisă de romancier. Iată de ce sunt doi papagali.

— Prin urmare, pavilionul de la Croisset, care a ales primul, probabil că are papagalul autentic?

M Andrieu arboră o înfățișare indiferentă. Își împinse ceva mai spre ceafă pălăria moale de tweed Mi-am scos din buzunar fotografiile.

— Dacă așa stau lucrurile, ce facem cu astea?

Am recitat cunoscuta descriere a papagalului și am arătat că fruntea și pieptul versiunii Croisset nu corespundeau. De ce semăna papagalul ales a doua oară mai mult cu descrierea din carte decât primul ales?

— Păi, să nu uităm două chestiuni. Prima: Flaubert era artist Era scriitor, își folosea imaginația. Era gata să modifice orice ca să obțină cadența dorită a frazei; așa era el. Ce obligație avea să descrie papagalul cum era în realitate, numai și numai fiindcă îl luase cu împrumut? De ce să nu-i schimbe culorile, dacă suna mai bine?

A doua chestiune: Flaubert a restituit papagalul Muzeului după ce a terminat de scris nuvela Asta se întâmpla în 1876. Pavilionul a fost construit abia după treizeci de ani. Or, animalele împăiate sunt mâncate de molii. Se dezintegrează cu timpul. Așa s-a întâmplat și cu al lui Felicite, nu? A ieșit din el umplutura

— Da

— Pe urmă, poate că-și schimbă și culoarea, cu vremea Dar recunosc, nu sunt un expert în arta împăierii.

— Vreți, așadar, să spuneți că oricare papagal ar putea fi cel autentic? Sau că e tot atât de posibil ca niciunul să nu fie?

Își întinse, încet, mâinile pe masă, cu gestul liniștitor al unui magician. Mai aveam o ultimă întrebare de pus:

— Mai sunt toți papagalii ăia la Muzeu? Toți cei cincizeci?

— Nu știu. Nu-mi vine să cred Trebuie să vă spun că în tinerețea mea, în anii douăzeci și treizeci, animalele și păsările împăiate se bucurau de multă prețuire. Toată lumea le ținea în camera de zi. Erau socotite foarte decorative. Așa că multe muzee au vândut ceea ce le

prisosea la ce bun să ții cu dinții de cincizeci de papagali de pe Amazon? Tot ar fi putrezit Nu știu câți mai au la ora asta Presupun că Muzeul s-a debarasat de o mare parte.

Ne-am strâns mâinile. În prag, M. Andrieu și-a ridicat pălăria ca să mă salute, expunându-și pentru o clipă scăfârlia fragilă soarelui de august Eram mulțumit și dezamăgit totodată Mi se dăduse și nu mi se dăduse un răspuns; cercetările mele luaseră și nu luaseră sfârșit Aidoma ultimelor bătaii de inimă a lui Felicite, povestea murea încet, „precum o fântână care seacă, precum ecoul ce dispare”. Poate că era mai bine așa

Sosise timpul să-mi iau rămas bua la un doctor conștiincios, le-am făcut vizite la domiciliu celor trei statui ale lui Flaubert. În ce formă mai este romancierul? La Trouville, mustața-continuă să aibă nevoie de reparație, deși petecul de pe coapsa în mai sare chiar atât de tare în ochi. La Barentin, începe să i se crape piciorul stâng, sacoul a căpătat o gaură, iar partea superioară a trupului îi este pătată de o eczemă decolorată, de parcă ar crește mușchi; m-am uitat îndelung la însemnele verzui de pe piept, mi-am coborât pleoapele pe jumătate și am încercat să mi-l imaginez ca interpret cartaginez. La Rouen, în Place des Carmes, este, structural vorbind, sănătos, încrezător în aliajul său de 93 % aramă și 7 % cositor; continuă să curgă, însă. Parcă în fiecare an mai varsă două lacrimi de cupru, care-i desenează dăre strălucitoare pe gât Ceea ce nu este nepotrivit: Flaubert a fost întotdeauna un plângăcios. Lacrimile își continuă drumul pe partea de jos a corpului, dăruindu-i o vestă elegantă și ornându-i picioarele cu vipuști subțiri, ca și cum ar purta pantaloni de frac. Nici acest lucru nu e nepotrivit: ne amintește că viața saloanelor îi plăcea la fel de mult ca și ascunzătoarea de la Croisset

Cu câteva sute de iarzi mai la nord, la Muzeul de Istorie Naturală, m-au condus la etaj. Era o surpriză: presupusesem că întotdeauna exponatele de rezervă se stochează la subsol. Dar astăzi probabil că spațiul de acolo e ocupat de puncte de deconectare: restaurante cu autoservire, jocuri video, panouri – tot ce poate face studiul mai agreabil. De ce vor cu tot dinadinsul să transforme învățătura într-un joc? Se dau de ceasul morții s-o facă infantilă, chiar și pentru adulți. Mai ales pentru adulți.

Era o încăpere mică, poate de opt picioare pe zece, cu ferestre pe dreapta și polițe lungi în partea stângă. În ciuda câtorva plafoniere

aprinse, cripta asta de la etaj părea destul de întunecoasă. Deși nu era, presupun, un mormânt în toată puterea cuvântului: unele dintre creaturile de acolo aveau să fie scoase din nou la lumina zilei, ca să-și înlocuiască semenii roși de molii sau demodați. Așadar, era o cameră ambivalență, jumătate morgă, jumătate purgatoriu. Degaja, de asemenea, un miros greu de definit: ceva între un cabinet medical și un magazin de articole de fierărie.

Oriunde mă uitam, dădeam cu ochii de păsări Polițe după polițe de păsări, pudrate toate cu pesticid alb. Am fost îndrumat spre al treilea rând de rafturi. M-am strecurat, grijuliu, printre ele și mi-am ridicat ochii într-un unghi ascuțit. Acolo se aliniau papagalii de pe Amazoia Mai rămăseseră trei din cei cincizeci Strălucirea penajului colorat era diminuată de pesticidul pudră cu care îi presăraseră. Mă iscodeau cu privirea ca trei bătrânei desfrânați, curioși, năpădiți de mătreață, dar cu ochiul ager. Arătau – trebuia să recunosc – destul de deșucheat l-am măsurat cu privirea un minut, două, după care am bătut în retragere.

Poate că unul dintre ei era cel adevărat

— (AVIAN GOGA”.

CLUJ

JULIAN BARNES – UN EUROFANTAST?

„Dacă ar fi să dăm crezare profețiilor din stirpea lui McLuhan” – observa David Lodge în *The Novelist at the Crossroads and Other Essays on Fiction and Criticism* (Routledge and Kegan Paul, London, 1971, p. 37) – „literatura scrisă în formele ce ne sunt familiare este sortită învechirii, pe măsură ce ne distanțăm de un tip de cultură bazată pe tirjar și ne orientăm spre una oral-vizuală, revigorată de electronică”. În această conjunctură, după Lodge, cel mai mult ar avea de suferit romanul, el fiind o formă narativă lipsită de un trecut oral, pe când poezia și drama, având atât o tradiție orală, cât și antecedente nonverbale, se pot adapta mai ușor. Tot Lodge, în același important eseu, *Romancierul la încrucișarea drumurilor*, se face avocatul unei forme narative „împăciuitoare”, numită de el „romanul problematic”, un roman ce ne este recomandat ca o sinteză a procedeelelor fabulatorii, metafictionale sau non-fictionale, toate înscrise într-un context al observației realiste minuțioase. Prin toleranță și deschidere, această formă romanească încearcă să rezolve dilemele din viața și munca scriitorului, acumulate în așa măsură, încât tind să amenințe cu temutul

„blocaj al inspirației”. Între aceste coordonate – ale evitării vetusteții și găsirii unei note originale, fără a renunța la cadrul favorizant al genului – ni se pare circumscrisă și opera unuia dintre cei mai originali reprezentanți ai postmodernismului narativ britanic, Julian Barnes.

În studiul *The British Novel since the Thirties* (B. T. Badsford, London, 1986), Randall Stevenson atrage atenția asupra unei „filii franceze” în proza britanică a secolului XX târziu, ilustrată de autori ca Samuel Beckett, John Fowles, Nigel Dennis, Christine Brooke-Rose, Giles Gordo. Dintre maeștrii artei narative franceze, Proust și Gide au exercitat cea mai puternică influență asupra celor de mai sus, datorită interesului dovedit de ei pentru dilemele creației și faptului că îi obsedau multiplele relații stabilite între artist și opera sa, între artist și lume, între text și realitate. Afinitățile identificate de Stevenson merg de la amănuntul biografic (Fowles a studiat literatura franceză la universitate), până la tributul plătit de acești romancieri existențialismului – propagat în Anglia și de romanul semifilosofic al lui Colin Wilson, *The Outsider* – sau de entuziasmul cu care un număr (altminteri destul de redus) de scriitori britanici au primit experimentele formale ale unor Robbe-Grillet, Michel Butor sau Philippe Sollers. Punctele de contact și similitudinile fiind numeroase, Stevenson nu ezită să numească experimentul narativ postbelic o „fază franțuzită” în evoluția romanului britanic de azi. Mai ciudat ni se pare faptul că, deși cartea lui Randall Stevenson a fost publicată în 1986, an în care Julian Barnes își încheiase activitatea la *The New Review* și, prin patru creații de o mare originalitate, își făurise deja reputația de romancier „ieșit din front”, evidența sa prețuire a literaturii și spiritului francez îi scapă nedetectată criticului scoțian. Cu atât mai mare ne este nedumerirea, cu cât pe malul celălalt al Mării Mânecii francezii, pe drept cuvânt flatați și emoționați, au recunoscut oficial contribuția lui Barnes la închegarea unui spirit transnațional în literatura Europei apusene, conferindu-i nu numai laurii premiilor Medicis și Femina, ci și titlul de Chevalier de l'Ordre des Arts et des Lettres.

Julien Barnes (a 1946) se înscrie printre noii prozatori britanici pentru care scrisul este în același timp un amuzament, o rațiune de a fi și o formă a existenței sociale. El se remarcă prin citadinismul extrem al atitudinilor, printr-un intelectualism nonșalant care, departe de a friza snobismul, este o parte inseparabilă a unei concepții ferm

alcătuite despre lume. Barnes și-a făcut intrarea în viața literară susținând, între anii 1974 – 1979 o rubrică de subtil cancan intelectual („Edward Pygge”) în revista poetului Ian Hamilton, *The New Review*. Periodicul, un fel de tribună a postmodernismului, promova mai ales proza și poezia minimalistă. În paginile lui au debutat autori ca James Fenton, Craig Raine sau Ian McEwan – într-un sens, se poate afirma că *The New Review* a avut, în cazul lui Barnes sau al lui McEwan, același rol de laborator de șlefuire a talentului pe care, peste ocean, îl jucase *The New Yorker* în formarea unor prozatori ca Truman Capote, J.D. Salinger sau John Updike.

În 1980, Julian Barnes debutează editorial cu *Metroland*, roman în care nu credem că greșim prea mult identificând, în variantă postmodernă, structurile narațiunii educării și formării unei conștiințe de artist. Titlul este derivat de la numele uneia dintre magistralele metroului londonez, „Metropolitan Line”, fiind abstractizat în bună măsură și investit cu o deosebită forță evocatoare: el se referă la „suburbia”, spațiu real dar și imaginar, conceput de eroii adolescenței din prima secțiune ca fiind ne-afin, ostil înfloririi intelectului, un fel de vid cenușiu, dar confortabil, populat de „neidentificați legiuitori, moraliști, personalități ale vieții sociale și părinți” (traducerea noastră, V. S.), care dețin până și puterea de a transforma culorile spectrului în gri sau sepia. Aflați sub puternica înrâurire a simbolistilor francezi, deci extrem de sensibili la limbajul culorilor, cei doi tineri, Christopher și Toni, sunt preocupați de lucruri ca „... puritatea limbii, perfectibilitatea eului, funcția artei, precum și de un număr de noțiuni intangibile, ortografiate cu litere mari, ca Iubirea, Adevărul, Autenticitatea...” Devizele adecvate cauzei pentru care luptă sunt *écraser l'infame* și *épater le bourgeois*. Fronda adolescentină a celor doi are superbia gratuității, dar posedă, totodată, un fundament ascuns, de care nici ei nu sunt conștienți: nevoia de autenticitate, pe care, în contrast cu ținutul numit Metroland, numai educația literară, călătoriile și relația naturală cu Celălalt – fie că i se spune prietenie, sex sau mariaj – o pot oferi. Christopher Lloyd, povestitorul propriei sale vieți, pune cel mai bine problema la sfârșitul părții a doua, în capitolul „Obiect Relations” (un fel de capitol concluziv, care închide fiecare dintre cele trei subdiviziuni ale romanului): „Ce căutasem eu? Pentru început, o cunoaștere de sine vie, explozivă, care să mă facă mai bogat. Pe urmă, mai visasem să descopăr cheia unei sinteze vitale a artei și vieții. Cât

de naiv sună, astfel exprimat, țelul meu. Dar cu cât este mai vastă problema, cu atât pare mai naivă formularea ei. Era singurul subiect care mă interesa cu adevărat, începând chiar cu experiențele dintâi făcute, cu Toni, la National Gallery. Unii susțin că viața e totul, dar eu prefer lectura. Am fi subscris, pe atunci, la această idee cu un sentiment de vinovăție – ne mustra conștiința, de teamă că pasiunea pentru artă era rezultatul vidului din viețile noastre. Erau cele două atât de distincte pe cât presupuneam noi? Putea fi viața o operă de artă, putea fi o operă de artă o formă mai evaluată de viață? (...) Viața avea un sfârșit, dar arta nu avea și ea unul?"

După evocarea adolescenței din prima parte („Cum poți reconstitui, în chipul cel mai viu, adolescența?"), cu peisajul monocolor, dezolant, al Londrei suburbane și cu eternul conflict mocnit dintre lumea adolescenților și cea a adulților (aici se deschid ramificații spre Salinger, dar și mai mult spre Radiguet), cu nevoia de a fi „special" și teama de înseriere („Ce-ar fi dacă toți liceenii, în afară de noi, ar deveni directori de bancă?), partea a doua efectuează un mic salt temporal, înfățișându-ni-l pe Chris la Paris, în 1968, anul tulburărilor studențești cunoscute *că les eveniments*. Povestitorul își amintește că se afla acolo în momentul când a fost incendiată Bursa, când tineretul răzvrătit a ocupat Odeonul, dar Istoria a trecut pe alături: nu a participat la nimic, nu a văzut nimic, nu-și amintește de nimic trăit pe viu. Chris se compară, autoironie, cu regele Ludovic al XVI-lea care, întors de la vânătoare în ziua căderii Bastiliei, notase, sec, în jurnalul intim: „*Rien*". Chiar dacă se supun amândoi unui proces de dezanglicare – Christopher la Paris, iar Toni în Maroc – destinele celor doi prieteni se despart Chris se angrenează într-un proiect de cercetare a relațiilor teatrale anglo-franceze și încearcă să scrie, mai ales exerciții de stil în maniera lui Queneau Pondereea cea mai mare în această secțiune o are relatarea iubirii dintre Chris și Annik, fata întâlnită într-o cafenea și abordată mai ales fiindcă citea *Cvartetul* lui Durrell, autor venerat de Chris (și care, ca și Barnes, este fascinat de spațiul extrabritanic, cu precădere cel mediteranean). Distanțarea de Toni devine tot mai pronunțată. Femeia se insinuează în locul Prietenului („Dușmanii care ne oferiseră o cauză comună nu mai existau; entuziasmele noastre adulte nu aveau cum să nu fie mai puțin congruente decât antipatiile noastre adolescente.")

Evenimentele din partea a treia – semnificativ intitulată

„Metroland II” – au loc la paisprezece ani după cele din prima Chris este acum „bine camuflat” în viața de adult la toată lumea, cu excepția lui Toni, a recurs la compromisuri. În nopțile de insomnie sau în momentele de panică, întocmește liste ce cuprind, de-a valma, avantajele și dezavantajele vieții burgheze adulte, de la ipoteca pe casă la confortul tehnologiei domestice moderne. E căsătorit, dar nu cu Annik, ci cu Marion, o fată întâlnită tot la Paris. Are și o slujbă, la rândul ei un compromis: lucrează la o editură ce publică frumoase ghiduri ilustrate. Revenirea la Metroland este o ironie, dar un aspect al maturizării este „știința de a călări pe ironie fără să fii aruncat din sa”. Chris constată – cu precădere în momentele de criză – că nimic din experiența sa nu i-a înlesnit cunoașterea adevărului, aspirația sa din adolescență. Nici căsătoria Departee de a fi fondat pe adevăr, mariajul te îndepărtează de el și mai mult Există, însă, un punct în care teoriile încetează și de unde începe viața Toni, devenit un autor minor de eseuri și poeme și rămas în esență boem, mai încearcă să redeștepte în fostul său prieten candoarea și fronda, să-i submineze mulțumirea suficientă, dar nu izbutește, în parte fiindcă, deși sarcastic, discursul său demolator și-a pierdut combativitatea întors acasă târziu de la un dineu al absolvenților, Chris meditează și ajunge la concluzia că nu are rost să atribuie lucrurilor semnificații inexistente.

Următoarele cărți ale lui Barnes își vor purta și ele protagoniștii dincolo de Marea Manecii Eroul romanului *înainte ca ea să mă fi cunoscut* (*Before She Met Me*, 1982), un roman comic, scris cu o acuratețe a analizei psihologice ce amintește de Flaubert, își plimbă soția cu automobilul prin Midi-ul francez, iar *Papagalul lui Flaubert* (*Flaubert's Parrot*, 1984), situat la granița dintre prezent și istorie, dintre ficțiune și cercetare documentară, nu numai că se petrece aproape în întregime în Franța, dar este un subtil și original omagiu adus de Barnes romancierului care i-a marcat cel mai trainic imaginația

Ce fel de roman este, la urma urmei, *Papagalul lui Flaubert*? În ce măsură poate fi considerată cartea aceasta un roman? Întâlnim în ea o derutantă juxtapunere a mai multor tipuri de discurs, de la cel istoric și biografic la cel rememorativ, personal, de la comentariul critic sau metaliterar la observația realistă, iar tonul, savant orchestrat pentru această relatare sincopată, trece de la ironie la nostalgie, de la formularea seacă, apodictică, la exprimarea metaforică, de la rostirea

cu subînțeles la observația precisă a scormonitorului prin arhive. Prin această reunire a modalităților și stilurilor, *Papagalul lui Flaubert* este, desigur, un eșantion de discurs caleidoscopic postmodern. Naratorul este un medic englez, Geoffrey Braithwaite, care, după moartea soției sale, a încetat să mai profeseze, ceea ce nu-l împiedică să-și exerseze judecata rece, adeseori cinică, de cunoscător al firii umane (în special al suferinței omenești) asupra comportamentului nu o dată aberant al contemporanilor, ca și asupra incidentelor și evenimentelor, reconstituite cu pasiune de cercetător amator, din viața lui Flaubert și a membrilor anturajului său. Narator enigmatic, Braithwaite pare angajat într-un efort futil – de tipul celui ce stă la baza jocului de societate englez numit „Trivial Pursuit”, care solicită» participanților noțiuni de cultură generală dintre cele mai inutilizabile – de a identifica autenticul papagal împăiat ce i-a servit drept model lui Flaubert în scrierea nuvelei *Un coeur simple*, din 1877. Felicite, eroina respectivei povestiri, o fată singură, se atașează tot mai mult de un papagal, pe care îl împăiază după moartea lui, sfârșind prin a i se ruga, ca unei sfinte moaște. Problema lui Braithwaite este de a stabili dacă papagalul împăiat ținut de Flaubert pe masa de scris în timpul gestației nuvelei este cel expus acum la Muzeul din Rouen sau cel de la Hotel-Dieu. Se înțelege că pasărea multicoloră este investită cu valori simbolice: ea nu încorporează numai ideea de cuvânt, de rostire – poate însăși vocea scriitorului? – ci și neputința funciară de a tranșa dilemele istoriei – fie ea și literară – într-un mod lipsit de echivoc. Investigațiile sale îl conduc pe Braithwaite la o reexaminare și reevaluare cvasitotală a biografiei prozatorului francez, fără ca eforturile sale să aibă vreo finalizare, pe care, oricum, nici nu o urmăresc (doar de două ori îi permite Braithwaite fanteziei sale să se înfierbânte și să-l distribuie în rolul de expert recunoscut), ele înlesnind, doar, fie deschiderea unor perspective spre alte lumi, fie așternerea unei eliotiene păături de amnezie peste prezent. Dată fiind, însă, natura ambivalentă a textului, interesantele observații făcute de Barnes, prin naratorul său, nu pot să nu stârnească până și entuziasmul cunoscătorilor: Identificarea papagalului nu este, firește, decât pretextul care îi dă povestitorului prilejul să călătorească la Rouen sau Croisset, să viziteze Hotel-Dieu (un fel de spital pentru săraci) și Muzeul din Rouen, să admire, în toată splendida lor decădere, statuile închinat romancierului, să-i scormonească în

biografie și să-i recitească scrierile, să-i pastîșeze *Dicționarul ideilor primite*, să întocmească un „Bestiar” ca să determine rolul jucat de felurite animale în viața romancierului, să sistematizeze „capetele de acuzare” împotriva omului și scriitorului Flaubert Barnes nu lasă să-i scape nici ocazia de a-i ridiculiza pe universitarii cu morgă ce, abia zgâriind coaja lucrurilor, pozează în experți – vezi portretul doamnei doctor Enid Starkie, conferențiar emerit în specialitatea Literatura Franceză la Universitatea din Oxford – sau pe ineficienții vânători de himere de teapa americanului Ed Winterton, specialist în Edmund Gosse, despre care nu a scris nici măcar un rând, bibliofil internațional scăpătat și emul ridicol al stilului britanic de comportament (în aceste episoade, romanul se apropie mult de narațiunile comice inspirate de viața universitară, așa cum au fost practicate de un Kingsley Amis, Malcolm Bradbury sau David Lodge). Întrebarea pe care și-o pune chiar de la început Braithwaite este hotărâtoare pentru desfășurarea ulterioară a cercetărilor sale și pentru diversitatea morfologică a „romanului”: ce demon îl îmboldește pe cititor să treacă dincolo de oglinda textului, până la personalitatea contradictorie, greu cognoscibilă, a autorului; de ce ne atrag atât de mult relicvele literare? Întrebare ce reflectă, în ultimă instanță, nevoia cuprinderii exhaustive, a înțelegerii globale, pe care o descifrăm ca suport motivațional și în scrieri ca *Desenul din covor* sau *Manuscrisele Aspern* de Henry James, *Posesiune* de A.S. Byatt etc. Efortul de documentare concentrat asupra papagalului servește, totodată, drept punct nodal, din care se desprind cu naturalețe firele altor cercetări (privind călătoriile lui Flaubert în Egipt și Anglia, viața lui sentimentală, rolul jucat de prieteni, raportul dintre amănuntul biografic și cel compozițional) ce ar putea, cel puțin în teorie, să contribuie la o elucidare a relației Viață (realitate) – Artă (imaginație), unde corespondența „unu la unu” este, evident, imposibilă, cum dovedește, într-o manieră mai deschis demonstrativă decât alte pasaje, capitolul „Cronologie”.

Secretele personale ale lui Geoffrey Braithwaite sunt dezvăluite treptat, întotdeauna prin analogie cu întâmplările reconstituite din viața lui Flaubert sau contrastate cu preocupările de biograf amator ale naratorului, în așa fel încât între subiectul și obiectul cunoașterii se stabilește nu doar o firească empatie, ci și o stranie identitate, în unele cazuri. Aflăm, devreme, că Braithwaite a nutrit și el ambiții literare: „M-am gândit și eu, cândva, să scriu cărți. Idei aveam, chiar începusem

să-mi fac însemnări. Numai că eram medic, om însurat, tată de familie. Bine nu poți să faci decât un singur lucru. Flaubert era perfect conștient de asta”. Mai mult prin aluzii, prin cuvinte meșteșugit strecurate, ne dă de înțeles că ceea ce îl orientează atât de ferm spre trecut este suferința prezentă. Trecutul, însă, nu-i este afin, i se refuză, nu se grăbește să ofere consolare. „Suntem prea impertinenți cu trecutul, bazându-ne pe el ca să obținem un *frisson*. De ce ne-ar cânta trecutul în strună?” În ciuda întrebărilor de această natură pe care și le pune, Braithwaite continuă să scormonească și, printr-un soi de transfer psihologic ce îl apără de traumatisme, dobândește o înțelegere mai bună a propriei sale situații disecând personalitatea lui Flaubert. Traversând Marea Manecii cu feribotul, plimbându-se prin Dieppe sau Rouen, el compară experiențele trăite pe vremea când voiaja împreună cu soția sa cu ceea ce i se întâmplase, în același decor, lui Flaubert sau eroinei sale, Emma Bovary. Un drum cu trenul prin Normandia face să-i încolțească ideea de a inventaria referirile la căile ferate din romanele și însemnările scriitorului, ajungând la concluzia că, deși detesta trenul, Flaubert se folosisese de el pentru a-și consuma relația amoroasă cu Louise Colet. Vocea lui Louise este folosită pentru relatarea poveștii de iubire dintre ea și ilustrul ei partener dificil, care o iubea pătimas, o brutaliza și îi era credincios, exact așa cum Ellen, soția lui Braithwaite, nu-i permisesese să înțeleagă dacă îl iubește și îl torturase cu infidelitatea ei. La rândul lor, meditațiile despre moartea lui Ellen sunt puse în perspectivă prin discuția expertă – cu argumente de ordin medical – despre ridicola teorie a „sinuciderii” autorului francez. În acest mod aluziv și indirect ne vorbește Braithwaite despre soarta sa proprie, despre zbuciumul lui interior. Abia capitolul „O poveste pură”, cel mai direct confesiv din întregul roman, relatat pe tonul cel mai grav, ne relevă natura răniilor sufletești pe care o poartă cu el pretutindeni. Braithwaite nu pricepe de ce suntem convinși că toți oamenii percep iubirea în același fel, explicându-și că, probabil, Ellen „se săturase să mai fie adulată”. Adulterul este trăsătura ce o unește pe Ellen cu Mme Bovary. Braithwaite, eruditul, se refugiază în istoria mentalităților, trecând în revistă atitudinea drastică a scriitorilor francezi ai veacului trecut față de acest păcat capital. Personal, era înclinat mai degrabă spre acceptare stoică și resemnare. Sentimentul său predominant nu fusese cel al orgoliului rănit sau al întristării pricinuite de nerecipro-citate, ci senzația stranie a incapacității de a-și

cunoaște propria consoartă. „Ellen. Soția mea o persoană pe care o cunosc mai puțin decât pe un scriitor străin, mort de o sută de ani”. Viața ei secretă îl chinuie și acum, mult timp după moartea femeii, la care a avut și el contribuția sa „Este dorința de a afla tot ce-i mai rău perversiunea favorită a iubirii?” Obsesia alterității ia, astfel, forme imediate, personale, pe lângă cele teoretice (într-un cadru mai larg, s-ar putea insista asupra tratamentului căruia îi este supus Sartre, autor – prin *Idiotul familiei* – al unei imagini a lui Flaubert ca „scriitor magistral, burghez magistral, terorist, inamic „înțelept”). Este, poate, ceea ce-l îndeamnă pe Barnes să nascocoască „versiunea Louise Colet” a amorului dintre cei doi și să întocmească trei cronologii diferite. Trecutul nu face, însă, decât să se îndepărteze și să se încețoșeze pe măsură ce este cercetat, istoria trece din sfera realului în cea a imaginarului, certitudinea autenticității nu poate fi obținută; nici măcar o mică enigmă a acesteia, cea a papagalului, nu poate fi elucidată; cu atât mai puțin enigma sufletului omenesc.

Putem vedea în Geoffrey Braithwaite o ipostază a lui Christopher Lloyd, eroul din *Metroland*, ajuns la vârsta înțelepciunii – chiar dacă apar multe deosebiri între viețile personale ale celor doi. Aparent simplă, povestea lui Braithwaite prilejuiește unele întrebări vitale despre viață și moarte, realitate și vis, artă și industrie, rememorare și uitare, prezent și istorie. Am spune că implicațiile filosofice ale acestui roman nu sunt inferioare cu nimic meritelor sale artistice. Acestea din urmă sunt numeroase și bine evidențiate: aidoma modelului său, Flaubert, Barnes scrie economicos și precis, dar cu o mare forță evocatoare. Frazele sale scurte și sacadate au încărcătura emoțională a poeziei, tonul se adecvează perfect obiectului.

Relația persoanei față cu istoria, modul cum reconstituim trecutul, filtrându-l prin obsesiile prezentului și adăugându-i, de cele mai multe ori, o dimensiune fabulatorie ni se par a fi chestiunile în jurul cărora se încheagă ciudatul roman *Istoria lumii în zece capitale și jumătate* (*The History of the World in 10 112 Chapters*, 1989). Amintind, ocazional, de hilara parodie cinematografică a lui Mel Brooks, această carte este alcătuită dintr-o serie de secvențe – reale sau apocrife – din zestrea de „amintiri despre trecut”, a omenirii, în care fantazarea și mitologizarea se împletesc subtil cu interpretarea datelor istorice existente. Roman alcătuit pe principiul colajului, *Istoria lumii...* cuprinde întâmplări marginale, puțin cunoscute, din istoria

omenirii, episoade obscure văzute din unghiuri surprinzătoare, secvențe inventate, precum și o rezistentă structură de adâncime intertextuală, cu trimiteri în special la Biblie, dar și la literatura mondială a călătoriilor și naufragiilor, bunăoară. Primul capitol repovestește Potopul și salvarea vietăților cu ajutorul Arcei – s-a făcut și observația că romanul lui Barnes a fost gândit după principiul Arcei lui Noe – dar peripețiile acestei primordiale și arhetipale călătorii sunt relatate de niște observatori pe cât de nevăzuți, pe atât de surprinzători: carii de lemn. Acești naratori ironic aleși (reprezentanți ai unei forme inferioare de viață puși să judece Omul și animalele superioare) vor reapărea periodic, bunăoară în secțiunea ce istoricește procesul intentat acestor insecte la Besançon, în secolul al XVI-lea, de către un Tribunal Episcopal (presupusă traducere a unui manuscris latinesc aflat în arhivele orașului). Motivul călătoriei va fi exploatat intens, la fel ca și cel al naufragiului, ca mitul lui Iona sau al lui Noe, ele suprapunându-se deseori pentru a forma un fel de palimpsest, ca atunci când ne sunt povestite aventurile domnișoarei Fergusson, care-și părăsește confortul victorian pentru a căuta rămășițele Arcei pe muntele Ararat (unde voința Domnului se manifestă plenar), sau cele ale astronautului american Spike „Touchdown” Tiggler, căruia, când juca baseball pe Lună, Dumnezeu i-a poruncit să se dedice căutării osemintelor lui Noe. Asemănătoare rătăcirii corabiei arhetipale în căutarea uscatului a fost odiseea pachetului „St Louis” în timpul celui de-al doilea război mondial: acelei nave ce transporta refugiați evrei i s-a refuzat acostarea în porturile cubaneze, americane, engleze, speranța unui uscat ocrotitor fiind astfel amânată perpetuu; când, finalmente, li s-a permis să debarce în Belgia, pasagerii au fost expediați direct în lagărele de exterminare, în vagoane cu ferestrele bătute în scânduri.

Prototipul tuturor naufragiilor a fost, desigur, eșuarea Arcei pe Ararat, situație repetată ciclic în istoria umanității. O secțiune a romanului ne povestește despre naufragiul corabiei „Argus” și decăderea supraviețuitorilor în canibalism, iar în altă parte este relatat incidentul ce i-a inspirat lui Géricault celebra *Plută a Meduzei*. Reconstituind întâmplarea tragică, Barnes încearcă să-și imagineze trăirile naufragiaților, formulând, totodată, o întrebare fundamentală: în ce fel se transformă catastrofa în artă? Momentul de supremă agonie de pe plută este transfigurat de arta pictorului într-o imagine

emblematică ce sintetizează și iluminează condiția umană. Ironia implicită în scurgerea timpului nu lipsește nici de astă dată: pictura se degradează tocmai din pricina ambiției artistului de a surprinde exact intensitatea emoțională a scenei; compoziția chimică a amestecului de bitum folosit pentru obținerea unui negru iridescent este instabilă. Mai mult, în rama tabloului lucrează împotriva eternității tocmai vechile noastre cunoștințe, cariile de lemn Naufragiul contemporan comparabil ca dimensiuni – dacă nu și ca semnificație – cu eșuarea Arcei este acela al Titanicului. Un episod cuprinde amintirile – apocrife, firește – ale unui supraviețuitor octogenar al catastrofei Parcă pentru a ilustra teza lui Hegel, preluată de Marx, că istoria se repetă prima oară ca tragedie, iar a doua oară ca farsă, Barnes ne povestește cu mult umor și cazul unui Iona modern, Bartley, găsit de pescuitorii de balene, viu și cu mințile întregi, în pânțelele unui cetaceu. Romanul se încheie cu un „vis”, de fapt o viziune a Raiului ca tărâm al tuturor posibilităților, unde toate capriciile sunt satisfăcute, dar nimeni nu are acces la fericire. La întrebarea povestitorului: „Ce procent al locuitorilor optează pentru stingere?”, răspunsul este: „Până la urmă, sută la sută”. Sufletul omului nu este compatibil cu veșnicia, Raiul nu poate exista nici el decât ca stare de tranziție.

Insistența cu care este readus în prim plan motivul Arcei subliniază viziunea pe care o are Barnes despre omenire ca un „ship of fools”, pe care un destin comun nu-l scapă de luptele intestinale și de numeroasele adversități naturale sau de sorginte divină. Mișcându-se cu toată libertatea între trecut și viitor, pe scară planetară, *Istoria lumii în zece capitole și jumătate* este, concomitent, o enciclopedie a viziunilor asupra istoriei omenirii – de ia cea arhaic-simbolică la privirea detașată, „științifică”, modernă – și un amalgam de stiluri, tonalități și procedee narrative ce o înscrie ferm în coordonatele postmodernismului târziu.

Istoria – dar încă și mai mult politica, în special modelele de gândire generate de ideologiile totalitare – este și substanța din care e croit romanul *Porcul spinos* (*The Porcupine*) din 1992.

Ultima carte publicată de Julian Barnes (în 1996) se intitulează *Pe celălalt mal* (*Cruss Channel*) și cuprinde cinci nuvele (fiind, de fapt, prima culegere de proză scurtă a scriitorului). Examinând comportamentul unor călători britanici în Franța, din secolul XVII până la începutul secolului XXI, cartea este, după cum spune comentatorul

revistei *Lire* (aprilie 1996), o „celebrare nedisimulată, încântătoare, aprofundată, a tot ceea ce înseamnă națiunea franceză pentru autor, dar și a tot ce a însemnat ea, de-a lungul veacurilor, pentru compatrioții lui”. Același recenzent nesemnă recomandă volumul tuturor euroscepticilor literari din Marea Britanie. Este încă un argument în sprijinul imaginii pe care o avem despre Julian Barnes și opera sa: o sursă de „good feelings”, urmărind nobilul țel al dialogului cultural fără frontiere, al înfrățirii **m** și pentru literatură.

VIRGIL STANCIU